

UNIVERZITA
KARLOVA
PRÁVNICKÁ
FAKULTA

ZÁKAZ NUCENÍ K SEBEOBVIŇOVÁNÍ PŘI ČINNOSTI INSPEKTORÁTU PRÁCE

2020

Jakub Morávek (ed.)

**ZÁKAZ NUCENÍ
K SEBEOBVIŇOVÁNÍ
PŘI ČINNOSTI INSPEKTORÁTU PRÁCE**

Jakub Morávek (ed.)

Praha 2020

Recenzenti:

prof. JUDr. Jan Pichrt, Ph.D.

JUDr. Jakub Tomšej, Ph.D.

Editor:

JUDr. Jakub Morávek, Ph.D.

Autoři:

JUDr. Jakub Morávek, Ph.D.

JUDr. Vendula Mezeiová, LL.M.

Mgr. Lucie Matějka Řehořová

Mgr. Bc. Jitka Kubešová

Mgr. Aneta Průšová

© Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2020

Vydala Univerzita Karlova, Právnická fakulta, ediční středisko
v nakladatelství Eva Rozkotová, Na Ptačí skále 547, 266 01 Beroun

ISBN: 978-80-7630-005-7

OBSAH

<i>Jakub Morávek</i> Úvod	5
<i>Jakub Morávek</i> Zákaz nucení k sebeobviňování	6
<i>Vendula Mezeiová</i> Zásada zákazu donucení k sebeobviňování: audiovizuální záznam pořizovaný zaměstnavatelem na pracovišti	42
<i>Lucie Matějka Řehořová</i> Zákaz nucení k sebeobviňování optikou Evropského soudu pro lidská práva	53
<i>Jitka Kubešová</i> Aplikace zásady <i>nemo tenetur</i> z pohledu Ústavního soudu aneb judikatura a s ní související úvahy	60
<i>Aneta Průšová</i> Zákaz donucování k sebeobviňování v judikatuře Nejvyššího soudu České republiky	67
Literatura a judikatura	73

ÚVODEM

Právnická fakulta Univerzity Karlovy, jmenovitě katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení, ve spolupráci s Výzkumným ústavem bezpečnosti práce, v.v.i., řeší výzkumný úkol v rámci institucionální podpory V07-S4 Ministerstva práce a sociálních věcí s označením Pracovněprávní vztahy a BOZP v kontextu kontroly povinností vyplývajících z ust. § 316 zákoníku práce.

Předpokládá publikace je druhým dílčím výstupem ze jmenovaného projektu.

Po zkoumání problematiky přípustnosti záznamů z kamerových systémů jako důkazních prostředků ve státní kontrole a případě v přestupkovém řízení, resp. řízení o správním deliktu, se řešitelský tým zaměřil na další stěžejní otázku, jíž je míra uplatnění zásady zákazu nucení k sebeobviňování ve státní kontrole a případně navazujícím správním řízení trestním, resp. přestupkovém řízení.

Jednotliví řešitelé, podobně jako v předchozí fázi, zkoumali příslušnou výzkumnou otázku primárně z perspektivy rozhodovací praxe mezinárodních soudů a vysokých soudů v České republice (Ústavní soud České republiky, Nejvyšší soud České republiky, Nejvyšší správní soud České republiky).

Předložená publikace sumarizuje dílčí závěry jednotlivých řešitelů a spolu s přednesem příspěvků ke zpracovávaným tématům v rámci tematicky zaměřeného workshopu pořádaného v červenci 2020 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy bude jedním z podkladových materiálů pro zpracování konečného výstupu z projektu.

S ohledem na provázanost judikatury tuzemských soudů ať již vzájemně, nebo s rozhodovací praxí mezinárodních soudů v oblasti základních práv a svobod, řešitelé nezávisle na sobě představují ve svých příspěvcích v několika případech totožná rozhodnutí. Fakt, že řešitelé analyzují stejná rozhodnutí, však není nijak na škodu. Jednak je tak umožněna v úhrnu větší míra detailu, jde-li o přiblížení rozhodnutí, jeho skutkových okolností a právního názoru soudu, souvisejících právních názorů atd. Jednak se tím v okamžiku, kdy jednotliví řešitelé dospívají, byť třeba jen v jednotlivostech, k odlišným názorům a závěrům na základě totožného textu, otevírá prostor pro potřebný odborný diskurz, jehož výsledek bude obtisknut do konečného výstupu z projektu.

V Praze dne 3. července 2020

JUDr. Jakub Morávek, Ph.D.
hlavní řešitel projektu a editor publikace

ZÁKAZ NUCENÍ K SEBEOBVIŇOVÁNÍ

JUDr. Jakub Morávek, Ph. D.¹

Demokratický právní stát je jedním z mnohoznačných (nejen) právních pojmů. V jednom z možných významů se jedná o označení teoretického konstruktů. O ideál, o cíl aspirací svobodné západní společnosti, jde-li o uspořádání institucí, jejich vztahů a fungování, o uspořádání hodnotového spektra, na němž je ve společnosti shoda, na němž společnost staví, z něhož vyrůstá. Primárním a v současně dobře konečným cílem konstruktů je maximalizace chráněných hodnot a jejich zachování zavedením a provedením právních institutů a figur za asistence a pod ochranou veřejné moci.

Hodnotíme-li stát perspektivou demokratického právního státu, výsledkem může být jen zjištění míry. Míry, v níž se hodnocený blíží, příp. vzdaluje ideálu, tedy s ohledem ke všem okolnostem optimálnímu uspořádání a poměru všech prvků. Úplná shoda ve všech momentech je z povahy věci vyloučena. Ideál je totiž nestálý. Prochází permanentní korekcí, neboť odráží širokou škálu stále se měnících faktorů, jako jsou změny ve výchozích sociálních paradigmatech, geopolitická situace, technologický pokrok, změny přírody atd. Snaha o demokratický právní stát je tak nekončícím hledáním.

Prostředky sloužícími k dosažení shora naznačeného cíle jsou rozličné právní konstrukce a figury. Některé mají čistě technickou povahu, některé si s sebou nesou i hodnotový aspekt a mají tudíž i význam při vyvažování.

Mnohé z právních institutů prošly složitým a dlouhým vývojem. Historické okolnosti jejich ustanovení a formování jsou mnohým neznámé. Původní význam bývá nikoli výjimečně i v rámci širší odborné veřejnosti zapomenut. Pro jejich poznání a pro související úvahy o nich v kontextu stávajících reálií a předpokládaného budoucího směřování, to vše v rámci aspirací o dosažení nastolení demokratického právního státu, je přitom oboje zásadní. Uvedené platí zvláště tehdy, kdy dochází k pokřivení institutu veřejnou mocí, ať již mocí zákonodárnou při formulaci zákonodárství nebo při činnosti moci výkonné anebo soudní.

Jednou z takových figur je princip *nemo tenetur se ipsum accusare* (nikdo není povinen sám sebe obviňovat).²

Zásada „nikdo není povinen sám sebe obviňovat“, jinak také „zákaz nucení k sebeobviňování“, je v současné době neodmyslitelnou součástí mezinárodních lidskoprávních katalogů i lidskoprávních katalogů na úrovni jednotlivých států (nejméně těch, které spadají do západního civilizačního okruhu). Jde o obecný lidskoprávní procesní

¹ Autor působí na katedře pracovního práva a práva sociálního zabezpečení Právnické fakulty Univerzity Karlovy jako tajemník a odborný asistent. Je místopředsedou České společnosti pro pracovní právo a právo sociálního zabezpečení a advokátem v Praze. Příspěvek zohledňuje stav ke dni 1. června 2020.

² Dále jen *nemo tenetur* nebo zásada *nemo tenetur*.

princip.³ Vyjádřena bývá přímo, příp. je chápána jako imanentní součást práva na spravedlivý proces.

Že jde o zásadu stále živou, byť má hluboké historické kořeny, ukazuje mj. posun v judikatuře nejen Ústavního soudu České republiky v posledních dvaceti letech (viz níže).

Proměnlivost *nemo tenetur* a související diskuse nejsou překvapující, neboť jde do určité míry o odraz konfliktu a vyvažování mezi presumpcí nevinny a obecnou ochranou veřejného zájmu a statků spolu s povinností orgánů veřejné moci usvědčit obviněného vlastní činností a aktivitou.

V aplikační praxi orgánů veřejné moci, včetně správních orgánů při výkonu státní kontroly, nebývá zásada *nemo tenetur* vždy důsledně zachovávána. Není výjimečné, že účastníci řízení či svědci bývají pod pohrůzkou pořádkové pokuty nuceni k aktivní součinnosti v případech, které charakterově odpovídají principu *nemo tenetur*. V systému brzd a protiváh působení mocí tato vybočení moci výkonné poměrně úspěšně odcloňuje moc soudní v rámci přezkumu správních aktů.

Byť se nejedná o ideální stav, jak soudní přezkum, tak odborný diskurz, k němuž má předkládaná publikace přispět, umožňuje relativně rychlé a efektivní usměrnění správní praxe. Problematičtější se zdají jiné tendence, které se v poslední době začínají množit.⁴

Konkrétněji řečeno se jedná o odpovědnostní konstrukce v oblasti veřejného práva stavící na tom, že dokud účastník řízení neprokáže splnění veřejnoprávní povinnosti, platí, že takovou povinnost nesplnil a nese související veřejnoprávní odpovědnost. Příkladem budiž zásada odpovědnosti v rámci právní úpravy na ochranu osobních údajů, jak je zavedena čl. 5 odst. 2 obecného nařízení o ochraně osobních údajů,⁵ ve spojení s vymezením skutkových podstat přestupků v ust. § 62 zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů.

Dále jde o instituty ukládající povinnému subjektu oznámit orgánu veřejné moci určité skutečnosti, kdy nesplnění oznamovací povinnosti je veřejnoprávním deliktem (přestupkem), přičemž současně není vyloučeno stíhání a potrestání oznamující osoby za veřejnoprávní delikt, který může vyplynout z oznamovaných skutečností. Příkladem takového institutu je čl. 33 obecného nařízení o ochraně osobních údajů zavedený institut ohlašování případů porušení zabezpečení dozorovému úřadu, či obdobný in-

³ K tomuto srov. *Prášková, H.* Princip *nemo tenetur* v kontrolním procesu. Správní právo. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. 2012. sv. 5. s. 283 an.

⁴ K tomuto dále srov. *Morávek, J.* Ochrana osobních údajů podle obecného nařízení o ochraně osobních údajů (nejen) se zaměřením na pracovněprávní vztahy, Praha: Wolters Kluwer. 2019. s. 420.

⁵ Nařízení Evropského Parlamentu a Rady č. 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES.

stitut již delší dobu známý v rámci (ust. § 88) zákona 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích.

1. *Nemo tenetur* v historických souvislostech

Pokud bychom měli *nemo tenetur* ve stávajícím slova smyslu z historického hlediska charakterizovat, nabízí se slova jako odpor, revoluce, racionalita. Jde o svého druhu projev vzdoru proti dosavadním pořádkům, který v sobě nese zjevný aspekt racionality. Jde o jeden z nástrojů revoluce v rané fázi boje za náboženskou svobodu (konkrétně jde o reakci na soupeření mezi anglikány a kalvinisty v Anglii 17. století),⁶ později boje za občanská práva a revoluci proti státu.

Princip, že *nikdo nesmí být nucen usvědčit sám sebe*, není nový. Jeho základní myšlenková linie je poměrně prostá. Nemůže vést k nalezení spravedlnosti, pokud si obviněný má vybrat mezi trestem za to, že nepřispěje ke svému usvědčení, a trestem za prokázanou vinu, zejména pokud se doznáním vyhne bolesti a utrpení. Doznání jako vysvobození a ušetření si dalšího utrpení nemá žádnou cenu. Výsledek procesu z hlediska konečného účelu práva, tedy nalezení spravedlnosti, je navíc značně nejistý, neboť ne jeden neviný radši své martýrium ukončí doznáním. Toho si byli vědomy již starověké kultury, které vzaly *nemo tenetur* za součást svých právních řádů.⁷

V době temného středověku však poměrně prozaicky došla světská i církevní moc k závěru, že pro upevnění svých pozic, umlčení nesouhlasných úst a jiných živlů, které jí ohrožují, není zachování takového principu žádoucí. Zásada *nemo tenetur* tak byla na dlouhá léta zapomenuta.

1.1 *Nemo tenetur* – Anglická kapitola

Historie stávající podoby *nemo tenetur* se začala psát ve 13. století primárně v Anglii.

Jednou z institucí sloužícím k vynucování panovnické moci vůči významným osobám veřejného a politického života byl soud zasedající ve Hvězdné komoře Westminsterského paláce, podle místa svého zasedání označovaný jako Hvězdná komora. Vedle Hvězdné komory ve věcech církevních působil Komise pro církevní záležitosti. Jejím účelem byla ochrana anglikánské církve, resp. monarchie, jejíž hlava byla současně hlavou církve v Anglii. Jednalo se o instituce mimo soustavu soudů *common law*. Důvod oddělení byl prostý a opisuje shora naznačený důvod, pro který byla zásada *nemo tenetur* zapo-

⁶ Srov. *Holländer, P. Příběhy právních pojmů*. Plzeň: Aleš Čeněk, a.s. 2017, s. 165.

⁷ Zásada se objevuje již ve starověkých právních systémech. Musil v této souvislosti například uvádí: „judaistický talmud (vzniklý v období 300 let před našim letopočtem až 600 let našeho letopočtu) vyjadřoval tuto zásadu rčením, že „nikdo nestojí člověku blíže, než on sám sobě, a nikdo sám ze sebe nedělá zločince“. Starozákonní soudce nejenom, že nesměl vynucovat doznání obžalovaného, ale dokonce nesměl k jeho usvědčení použít ani dobrovolné přiznání.“ Musil, J. *Zákaz nucení k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare)*. Kriminallistika. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. 2009. sv. 4.

menuta. Krátce řečeno, svého druhu nezávislost soudů *common law* na panovnické moci nedávala záruku výsledku soudního sporu s potenciálně „politicky nebezpečnými“ poddanými jejího veličenstva.

Ve středověku, stejně jako i v ranném novověku byla běžnou součástí, jako nástroj vyšetřování a výslechu, ať již v rámci církevních procesů, nebo procesů světských, tortura. Prostřednictvím systematického krutého mučení se obviněný přiměl k doznání. Doznání dosažené mučením bylo bráno jako relevantní důkazní prostředek svědčící o vinně obviněného. Stejně platí pro případ, kdy vyslýchaný donucen mučením uvedl jména jiných osob.

Ve 13. století dochází v rámci inkvizičního procesu⁸ při řízení i před Hvězdnou komorou a Komisí pro církevní záležitosti k zavedení institutu tzv. povinné přísahy (jinak také přísahy *ex officio*) a povinného svědectví. Prvně byla přísaha *ex officio* použita v Anglii v roce 1246 před církevním soudem.

Podstata přísahy *ex officio* spočívala v tom, že dotazovaná osoba musela usvědčit sama sebe, nebo přísahat křivě a zatížit tak své svědomí. Odmítnutí přísahy přitom zakládalo fikci přiznání a mělo za důsledek odsouzení.

Jinak řečeno, dotyčný přísahal, že bude odpovídat pravdu na jakoukoli otázku, včetně té, jejíž odpověď přispěje k jeho usvědčení. Přísahal tedy, že bude vypovídat i sám proti sobě, že bude sám sebe usvědčovat.

V této souvislosti je třeba jako podstatný moment vnímat středověkou realitu, kde lež v tomto kontextu znamenala křivopřísežnictví a smrtelný hřích. Lež znamenala nepřijatelně zatížit své svědomí.

Přísaha *ex officio* byla ve všemožných procesech využívána (a zneužívána) až do přelomu 16. a 17. století. V průběhu 16. století došlo v Anglii k vnitřnímu pnutí. Dolní sněmovna Parlamentu, v níž měli většinu puritáni, v roce 1570 vydala deklaraci Napomenutí Parlamentu. Ta vyvolala ze strany koruny řadu represivních opatření. V rámci procesů s „rebelanty“ jak před Soudem Hvězdnou komorou, tak před Vysokou komisí a dalšími soudy byla hojně užívána přísaha *ex officio*. Reakcí na to bylo odmítání v tuto chvíli již nenáviděné zásady ze strany puritánů.⁹

Napětí vyvrcholilo přibližně v polovině 17. století těsně před nástupem anglické revoluce v případě Johna Lilburnea. Lilburnea byl politik a čelní představitel strany levellerů. V roce 1638 odmítl před Soudem Hvězdné komory složit přísahu *ex officio*

⁸ Prosazení inkvizičního trestního řízení ve 12. století je spojováno mj. s papežem Inocencem III. Jeho součástí bylo zakotvení povinnosti obviněného odpovídat pravdu. K tomuto dále viz Musil, J. *Zákaz nucení k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare)*. Kriminální právo. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. 2009. sv. 4.

K tomuto Musil (tamtéž) dále cituje Tomáše Akvinského „...obžalovaný z povinnosti je vázán vyložit soudci pravdu, kterou od něj podle pravidel práva vyžaduje. A proto, nechce-li vyznat pravdu, kterou je vázán říci, nebo když jí lživě popře, smrtelně hřeší.“

⁹ Srov. ob cit. sub. 6, s. 168

s odůvodněním, že by jí byl nucen svědčit sám proti sobě. Na to byl odsouzen k zaplacení pokuty a bičován, pranýřován a uvězněn.

I v reakci na tento případ došlo v rámci anglické revoluce ke zrušení jak Soudu Hvězdné komory, tak Vysoké komise. Zrušení jmenovaných institucí je bráno za faktické ustavení zásady *nemo tenetur*.

Zásada *nemo tenetur* sice nebyla vepsána do *Bill of Rights*, avšak z odsouzení praxe zrušených soudních instancí jako nezákonné a zhoubné byla a je implicitně dovozována. Její existenci, co by součástí katalogu základních práv, potvrzuje i později přiznané odškodnění Johnu Lilburneovi.¹⁰

O tom, že přísaha *ex officio* byla zjevným zneužitím křesťanských hodnot, není pochyb. Vedle obecného racionálního hlediska (zjednodušeně - odmítnu-li přísahat, jsem vinen, přísahám-li, musím se usvědčit) pro tento závěr svědčí i slova předních křesťanských učenců. Například konstantinopolský arcibiskup Jan Zlatoustý již ve 4. století ve své Epištole Židům píše: „*Neříkám, aby ses na veřejnosti měl přiznávat, nebo sám sebe obviňovat před ostatními. Ani v soudním vyšetřování přiznat pravdu, obvinít a obžalovat sebe sama. Proto nejsi povinen říkat pravdu. A tak lhát před soudem není smrtelný hřích.*“^{11, 12}

1.2 *Nemo tenetur* – Americká kapitola

Z hlediska stávající podoby zásady *nemo tenetur* je dále podstatný vývoj ve Spojených státech amerických.

Dobyvatelé Nového světa si nesli dobré i špatné ze své domoviny. Formulovali základní pravidla fungování svých osad, svého druhu jakési ústavní listiny, jejichž součástí býval pravidelně určitý *Bill of rights*. Na shodném půdorysu následně vzniká i ústava Spojených států amerických.

Zásada *nemo tenetur* se postupně objevuje v ústavách jednotlivých osad, resp. států. Konkrétně v roce 1641 je dokument *Body of Liberties* zpracovaný puritánem Nathanielem Wardem, jehož součástí je v čl. 45 určitá podoba zásady *nemo tenetur* (nevztahovala se na obvinění z hrdelního zločinu, kdy existovaly jasné důkazy – v takovém případě bylo mučení kvůli doznání připuštěno), Nejvyšším soudem Massachusetts prohlášen za pramen práva. Dále se zásada objevuje například v „ústavě“ státu Connecticut (Connecticut Code), později v čl. 8 Deklarace práv Virginie (1776) a po jejím vzoru i v dalších státech jako Vermont, Severní Karolína, Delaware atd.¹³

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž s. 170.

¹² Obdobně odmítá nucení k sebeobviňování Cesare Beccaria – viz Brösl, A., Holländer, P. (eds.) Cesare Beccaria. O zločinech a trestoch. Bratislava: Kalligram. 2009. s. 67

¹³ Tamtéž s. 178.

Po vzoru států Unie byla následně zásada *nemo tenetur* doplněna i do Ústavy Spojených států Amerických. Pátý dodatek zformulovaný Johnem Madisonem uvádí: „*Na každého občana, který se má zodpovídat z hrdelního zločinu nebo jiného těžkého zločinu, musí být podána řádná žaloba ze strany velké poroty - výjimkou tu mohou být případy občanů sloužících v činné službě v pozemních nebo námořních ozbrojených silách nebo v domobraně, a to v době války nebo vážného ohrožení veřejné bezpečnosti; nikdo nesmí být dvakrát trestán ohrožením života nebo zdraví pro týž poklesek; nikdo nesmí být nucen svědčit sám proti sobě; nikdo nesmí být zbaven života, svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu; soukromý majetek může být vyvlastněn pouze za náhradu.*“¹⁴

Zásada *nemo tenetur* se prosazovala i v právních řádech kontinentálního typu.

V určité podobě jí bylo možné nalézt v předpisech 19. století například v Německu (Říšský trestní řád – 1877), nebo v Rakousku (Rakouský trestní řád – 1873, Uherský trestní řád – 1896)

Svého druhu *leading case* pro stávající podobu zásady *nemo tenetur* je rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci **Miranda vs. Arizona** z roku 1966, které bylo mj. námetem pro pilotní díl seriálu Kojak.

V daném případě byla v Phoenixu v Arizoně paní P. M. v březnu roku 1963 po cestě z práce domů unesena a znásilněna. Z trestných činů únosu, znásilnění (spolu s loupeží) byl obviněn pan Ernesto Miranda.

Miranda byl zatčen a vzat do vyšetřovací vazby, kde po třech hodinách podepsal doznání. Součástí prohlášení o doznání bylo, že byl pan Miranda poučen o svých právech, tyto chápe a přiznání činí dobrovolně; na listině žádná konkrétní práva vepsána nebyla. Pan Miranda byl na základě písemného doznání uznán vinným a za oba trestné činy odsouzen na dvakrát 30 let s možností propuštění po 20 letech.

Právní zástupce pana Mirandy ve věci argumentoval tím, že Miranda nebyl řáde poučen o svých právech, zejména právu na právní zastoupení a právu odepřít výpověď, pokud by jí přispěl ke svému usvědčení (svědčil by sám proti sobě).

Věc putovala soudní soustavou až k Nejvyššímu soudu USA, který v rozhodnutí ze dne 13. června 1966 uvedl mj. následující: „*donucovací povaha policejního vyšetřování ve vazbě vytváří takové podmínky, že podle Pátého a Šestého dodatku ústavy nelze přijmout jako důkaz výpověď, pokud podezřelý nebyl předem poučen o svém právu nevypovídat a nároku na přítomnost právního zástupce.*“

Nejvyšší soud USA, s ohledem na nedodržení jím formulovaných pravidel ve věci pana Mirandy, odsuzující rozhodnutí zrušil.

¹⁴ S pátým dodatkem souvisí z hlediska zde pojednávané materie ještě 6 dodatků, dle kterého „*V každém trestním procesu má obžalovaný právo na rychlé a veřejné přelíčení před nestrannou porotou státu a obvodu, na jejichž území měl být trestný čin spáchán a které jsou podle zákona příslušné. Obžalovaný má právo být informován o příčině a povaze obžaloby a konfrontován se svědky obžaloby. Má též právo dát obeslat prostřednictvím státních orgánů svědky ve svůj prospěch a mít na svou obranu obhájce.*“

2. *Nemo tenetur* v mezinárodních pramenech a v judikatuře mezinárodních soudů

S ohledem na vývojový kontext ustanovování zásady *nemo tenetur*, její úzké propojení s revoltou a odporem vůči zavedeným pořádkům, nelze se samozřejmostí předpokládat, že zásada bude pravidelnou součástí mezinárodních pramenů (deklarací a smluv), na jejichž formulaci se podílelo mezinárodní společenství jako celek, včetně nedemokratických režimů. Stejně platí i pro regionální úroveň, pokud je deklarace či smlouva výsledkem jednání států jiného typu, nežli jsou tradiční západní liberální demokracie, příp. má-li se uplatnit napříč typy režimů.

Zákaz nucení k sebeobviňování nenalezneme výslovně uveden ani ve Všeobecné deklaraci lidských práv, ani v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a trochu překvapivě ani v Listině základních práv EU. Naopak je explicitně zmíněn v čl. 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, dle jehož odst. 3 písm. g), který navazuje na odst. 2 (presumpce nevinny), nikdo, kdo je obviněn z trestného činu, nesmí být nucen svědčit sám proti sobě nebo přiznat vinu.

I přes to, že *nemo tenetur* není vždy výslovnou součástí lidskoprávních katalogů v mezinárodních pramenech, nesporně spadá do základního hodnotového spektra západní civilizace, jako projev presumpce nevinny a součást práva na spravedlivý proces. To potvrzuje i judikatura mezinárodních soudů, ve zdejším prostoru pak zejména Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora EU, které ji pravidelně prohlašují (byť třeba nepřímo) za součást práva na spravedlivý proces a berou jí za součást obecného hodnotového a principiálního rámce právního státu. Je tedy mezinárodně uznávaným standardem.

O právu na spravedlivý proces, příp. o presumpci nevinny jasně a přímo hovoří jak čl. 10 Všeobecné deklarace lidských práv, tak čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod,¹⁵ či čl. 47 Listiny základních práv EU, který je

¹⁵ Článek 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.“ a dále v odst. 2 „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“, načež navazuje odst. 3, dle kterého „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva: (a) být neprodlán a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu; (b) mít přiměřený čas a možnosti k přípravě své obhajoby; (c) obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují; (d) vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě; (e) mít bezplatnou pomoc tlumočníka, jestliže nerozumí jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví.“

uvozen *Právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces*,¹⁶ načež navazuje čl. 48 s označením *Presumpce nevinny a právo na obhajobu*.

Z hlediska západního civilizačního okruhu a právní kultury představuje právo základních axiomů materiálně vnímaného liberálně demokratického právního státu (jako součást široce pojatého principu právní jistoty a jako prostředek, jímž se poskytuje ochrana právům).¹⁷

Právo na spravedlivý proces je tvořeno svazkem dílčích práv, principů a zásad. Konkrétně se jedná zejména o

- a) presumpci nevinny;
- b) právo na předvídatelné rozhodnutí;
- c) právo na projednání věci za přítomnosti účastníka;
- d) právo na veřejné projednání věci (nejméně v prvním stupni) s tím, že veřejnost může být vyloučena jen v nezbytných zákonem stanovených případech, přičemž však rozsudek musí být vyhlášen vždy veřejně;
- e) právo na nestranného, nezávislého soudce, který bude určen zákonem stanoveným způsobem (zákonný soudce);
- f) ***právo odmítnout výpověď, pokud by v důsledku ní hrozilo riziko trestního stíhání dané osobě, nebo její osobě blízké;***
- g) právo na přípravu obhajoby (příp. o právo na obhájce);
- h) zásadu *ne bis in idem*;
- i) právo na právní pomoc, příp. na bezplatnou právní moc za podmínek, které stanoví zákon;
- j) právo na instanční přezkum rozhodnutí ve věci;
- k) právo na tlumočnicka, je-li řízení vedeno v jazyce, který účastník neovládá;
- l) právo na projednání věci bez zbytečných průtahů, resp. na projednání věci v přiměřené lhůtě;
- m) a konečně o rovné postavení stran, související zásahu rovnosti zbraní a z práva na rovné postavení dále plynoucí právo za rozhodných podmínek předkládat tvrzení, označovat a předkládat důkazní prostředky a právo vyjádřit se ke všem prováděným důkazům.

¹⁶ Článek 47 Listina základních práv EU: „Každý, jehož práva a svobody zaručené právem Unie byly porušeny, má za podmínek stanovených tímto článkem právo na účinné prostředky nápravy před soudem. Každý má právo, aby jeho věc byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, předem zřízeným zákonem. Každému musí být umožněno poradit se, být obhajován a být zastupován. Bezplatná právní pomoc je poskytnuta všem, kdo nemají dostatečné prostředky, pokud je to nezbytné k zajištění účinného přístupu ke spravedlnosti.“

¹⁷ Viz také rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 29. 6. 2007 ve věci O'Halloran a Francis proti Spojenému Království, stížnosti č. 15809/02 a 25624/02.

Naznačenou konstrukci, tedy *nemo tenetur* jako součást práva na spravedlivý proces bez nutnosti výslovného zakotvení v lidskoprávní deklaraci, potvrzují i právní řády evropských států, kde bývá zásada *nemo tenetur* výslovně vyjádřena zpravidla v trestněprávních předpisech. Přímo z našich sousedů jmenujme Spolkovo republiku Německo či Polsko.¹⁸

K vnímání *nemo tenetur* v evropském prostoru se nabízí poukázat na rozhodovací praxi Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora EU.

2.1 Evropský soud pro lidská práva – *Funke vs. Francie* (stížnost č. 10828/84)¹⁹

Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva se nabízí mj. i v návaznosti na předmět zkoumání projektu, v němž je zpracována tato publikace, poukázat na hojně odkazované rozhodnutí ze dne 25. února 1993 ve věci *Funke vs. Francie* (č. 10828/84).

Z hlediska skutkových okolností se jednalo o následující.

Pan Jean-Gustave Funke, německý občan, pracoval jako obchodní zástupce a žil ve Francii. Dne 14. ledna 1980 vstoupili do domu pana Funkeho a jeho manželky tři celní úředníci ze Strasbourgu v doprovodu staršího úředníka policie (*officier de police judiciaire*), aby získali „údaje o jejich jmění v zahraničí“; tyto úředníci jednali na základě informací, jež obdrželi od daňových orgánů v Metách. Pan Funke připustil, že má, nebo že měl několik bankovních kont v zahraničí z důvodů profesních i rodinných, a uvedl, že u sebe doma nemá žádné bankovní výpisy. Celní úředníci prohlíželi místnosti od 10,30 hod. do 15,00 hod. a objevili výpisy a šekové knížky cizích bank, dva německé účty za opravu auta a dvě kamery. Všechny tyto předměty zabavili a téhož dne o tom sepsali zprávu.

Prohlídka a zabavení věcí provedené celními úředníky nevedly k žádnému trestnímu řízení pro trestné činy proti předpisům upravujícím finanční styky se zahraničím. Zavdaly však podnět k paralelnímu řízení ohledně vystavování dokladů a k vnitřním nařízením.

Během prohlídky dne 14. ledna 1980 vyzvali celní úředníci stěžovatele, aby učinil prohlášení za předchozí tři roky – to jest za roky 1977, 1978 a 1979 – o svých účtech u Postsparkasse v Mnichově, PKO ve Varšavě, Société de Banque suisse v Basileji a Deutsche Bank v Kehl u a o svém plánu spojení na dům u Württembergische Bausparkasse v Leonbergu a konečně o svém portfoliu akcií u Deutsche Bank v Kehl. Pan Funke přislíbil, že tak učiní, avšak později své rozhodnutí změnil.

¹⁸ Viz ust. § 136 německého trestního řádu, resp. čl. 74 § 1, resp. čl. 175, § 1 Kodeks postępowania karnego z roku 1997.

¹⁹ K *nemo tenetur* před Evropským soudem pro lidská práva dále viz také například *Murray vs. Spojené království* stížnost č. 14310/88, *Jalloh vs. Německo* stížnost č. 54810/00 aj.

Dne 3. května 1982 předvolaly celní orgány stěžovatele před policejní tribunál ve Strasbourgu za účelem udělení pokuty (amende) a dalšího peněžitého trestu (astreinte) ve výši 50 francouzských franků za každý den do doby, než předloží bankovní výpisy z účtu; celní orgány předložily rovněž žádost o jeho uvěznění.

Dne 27. září 1982 uložil tribunál stěžovateli pokutu ve výši 1 200 francouzských franků a nařídil mu, aby předložil celním orgánům bankovní výpisy ze svých účtů u Société de Banque suisse v Basileji, u PKO ve Varšavě a u Deutsche Bank v Kehl u a o svém spořitelním účtu u Württembergische Bausparkasse v Leonbergu, jakož i všechny dokumenty týkající se financování bytu, který si zakoupil v Schonachu (Spolková republika Německo), a to pod pokutou 20 francouzských franků za každý den prodlení.

Odvolání podali pan Funke, veřejný žalobce a celní orgány. Dne 14. března 1983 Odvolací soud v Colmaru potvrdil rozsudek nižšího soudu s výjimkou inspekce dokladů ohledně bytu v Schonachu a zvýšil peněžní trest na 50 francouzských franků za každý den prodlení.

Dne 21. listopadu 1983 zamítl kasační soud (trestní oddělení) odvolání pro právní vady podané panem Funkem. Třetí a závěrečný důvod, který se opíral o články 6 a 8 Úmluvy, byl zamítnut s tímto odůvodněním: *„Odvolací soud konstatoval, že zatímco každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem, článek 6 Úmluvy – jinak neomezuje typ důkazů, které lex fori dává k dispozici žalující straně za účelem přesvědčit soud; i když je pravdou, že článek 8 Úmluvy dává každému právo na respektování jeho soukromého života a korespondence, může dojít – k zásahu veřejného orgánu do výkonu tohoto práva, pokud je tento zásah v souladu se zákonem a pokud jde o opatření, které je nezbytné v demokratické společnosti (angl. the necessity in a democratic society, franc. la nécessité dans une société démocratique - viz ukáзка na str. 49) a jehož účelem je předcházení nepokojům a zločinnosti. Tímto tvrzením a nezávisle na jakémkoli nadbytečném zdůvodnění odvolací soud zdůvodnil své rozhodnutí, takže odvolání nelze vyhovět.“*

Ve své zprávě ze dne 30. května 1984 konstatovaly celní orgány odmítnutí pana Funkeho vyhovět rozsudku Odvolacího soudu v Colmaru ze dne 14. března 1983. Dne 2. ledna 1985 podaly celní orgány bance stěžovatele oznámení poddlužníka, v němž požadovaly, aby jim byla vyplacena částka 10 750 francouzských franků odpovídající výši pokuty, kterou její klient dlužil za období od 31. května do 31. prosince 1984.

Na žádost pana Funkeho potvrdil Okresní soud ve Strasbourgu výše uvedené oznámení dne 27. března 1985 a stanovil, že celní orgány jsou oprávněny obdržet dlužnou částku, pokud jde o peněžité trest vyplývající z vynutitelného soudního rozhodnutí, a to stejnou cestou jako celní pokutu a bez ohledu na to, že již byla podána stížnost (která neměla odkladný účinek) Evropské komisi pro lidská práva.

Na základě odvolání pana Funkeho dne 20. února 1989 vynesl Odvolací soud v Colmaru rozsudek, jímž zrušil rozsudek soudu nižší instance ze dne 27. března 1985 a prohlásil za neplatné oznámení poddlužníka.

Odvolání celních orgánů pro právní vady bylo zamítnuto kasačním soudem dne 18. prosince 1990. Stejně jako odvolací soud i kasační soud stanovil, že částku odpovídající celnímu dluhu nelze obdržet prostřednictvím oznámení poddlužníka.

Po tomto rozsudku již celní orgány neučinily další pokus dosáhnout zaplacení dané pokuty.

Dne 16. dubna 1982 požádaly celní orgány, aby předseda Okresního soudu ve Strasbourgu vydal nařízení o obstavení movitého i nemovitého majetku pana Funkeho do hodnoty 100 220 francouzských franků. Polovina této částky měla odpovídat konfiskaci nepřiznaných finančních prostředků, druhá polovina pak splatné pokutě. S odvoláním na článek 341 bis – 1 a na článek 459 celního zákona celní orgány tvrdily, že již jim byla přiznána pohledávka vůči stěžovateli. Dokumenty zabavené v Lingolsheimu prokazovaly, že pan Funke porušil článek 1 dekretu ze dne 24. listopadu 1968, jímž se stanoví, že každou platbu v zahraničí, kterou provádějí osoby s bydlištěm ve Francii, je třeba provést prostřednictvím schváleného zprostředkovatele (banky nebo pošty) se sídlem ve Francii.

Okresní soud vydal nařízení, jímž vyhověl žádosti ze dne 21. dubna 1982. Dne 26. května 1982 vydal soud rozsudek, jímž zamítl námitku pana Funkeho (článek 924 místního občanského soudního řádu).

Dne 28. července 1982 zamítl Odvolací soud v Colmaru odvolání pana Funkeho proti tomuto rozsudku, přičemž stanovil, že pokud nebude nařízení o obstavení majetku vydáno, existují obavy, že výkon očekávaného rozhodnutí v trestním řízení bude znemožněn, nebo bude mnohem obtížnější; kromě toho věřitel doložil svou pohledávku vyhotovenými protokoly (články 917 a 920 místního občanského soudního řádu).

Před Evropským soudem pro lidská práva pan Funke tvrdil, že se stal obětí porušení článku 6 §§ 1 a 2, který stanoví toto: "1. Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem - 2. Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se pokládá za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem."

Evropský soud pro lidská práva zhodnotil věc takto: „*celní orgány vyprovokovaly usvědčení pana Funkeho, aby získaly určité listiny, o nichž byly přesvědčeny, že musejí existovat, ačkoli si nebyly touto skutečností jisty. Protože nebyly schopny či ochotny si je opatřit jiným způsobem, pokusily se přimět stěžovatele, aby předložil důkazy o trestných činech, které údajně spáchal. Zvláštní rysy celního práva nemohou ospravedlnit takovéto porušení práva každého, "kdo je obviněn z trestného činu", v mezích samostatného významu tohoto výrazu zakotveného v článku 6, aby mlčel a nepřispíval k obvinění sama sebe. Proto byl článek 6 § 1 porušen.*"

Jinak řečeno Evropský soud pro lidská práva se k věci postavil tak, že odporuje zásadě *nemo tenetur* vynucování si součinnosti obecně.

Právě citovaný závěr byl později částečně překonán (či možná spíše precizován) v rozhodnutí Saunders proti Spojenému Království (stížnost č. 19187/91), kde v odst. 69. jmenovaný soud uvedl: „**právo neobviňovat sám sebe je primárně spojeno s respektováním vůle obviněné osoby nevypovídat. Jako obecně uznávané právo v právních systémech smluvních stran Úmluvy i jinde nevztahuje se na užití dokumentů, jež mohou být od obviněného získány donucením, existujících nezávisle na vůli obviněného, jako např. dokumentů získaných na základě příkazu k prohlídce, vzorků dechu, krve, moči a krevní tkáň pro účely testování DNA.**“

Evropský soud pro lidská práva tedy zúžil původní široce pojaté právo na odmítnutí součinnosti. Zásady *nemo tenetur* se lze dle rozhodnutí Saunders proti Spojenému Království dovolat pouze v případě aktivní součinnosti charakterově odpovídající výpovědi. *Nemo tenetur* nelze vztahovat k pasivní součinnosti ve smyslu vydání již existujících věcí, dokumentace atp.

2.2 Soudní dvůr EU - Mannesmannröhren-Werke AG (Německo) proti Komisi ES (T-112/98)²⁰

Z rozhodovací praxe Soudního dvora EU lze jmenovat případ žalobkyně *Mannesmannröhren-Werke AG (Německo) proti Komisi ES (T-112/98)*.

Z hlediska skutkového se jednalo o situaci, kdy Komise zahájila vyšetřovací řízení vůči žalobkyni a dalším výrobcům ocelových trubek. Během tohoto řízení provedla několikrát šetření, zejména místní šetření u žalobkyně. Po těchto šetřeních zaslala Komise dne 13. května 1997 žalobkyni žádost o informace, ve které byly položeny otázky týkající se předpokládaných porušení pravidel hospodářské soutěže, na nichž se měla žalobkyně podílet.

Žádost o informace obsahovala otázky, kdy odpověď na některé z nich vyžadovala aktivní i pasivní součinnost žalobkyně (sdělení datumů, míst a jmen, opisů poznámek, pořadů jednání, zápisů z jednání, příp. pokud dokumenty nebude možné dohledat, vytvoření zpráv z jednání atd.).

Dopisem ze dne 14. října 1997 advokáti žalobkyně odpověděli na některé otázky obsažené v žádosti. Odmítli však odpovědět na čtyři z otázek. Žalobkyně dopisem ze dne 23. října 1997 potvrdila obsah odpovědi svých advokátů.

Komise dne 10. listopadu 1997 odmítla argumentaci žalobkyně, již žalobkyně odmítala odpovědět na některé z otázek. Určila lhůtu deseti dnů ode dne obdržení jejího dopisu, v níž měly být poskytnuty odpovědi na zmíněné otázky. Dodala přitom, že

²⁰ K této problematice také dále například viz rozhodnutí ESD sp.zn. C-374/87 ze dne 18. 10. 1989, příp. rozhodnutí ESD sp.zn. T-34/93.

se žalobkyně, pokud by ve stanovené lhůtě neodpověděla na tyto otázky, vystavuje uložení penále.

Dopisem ze dne 27. listopadu 1997 žalobkyně setrvala na svém původním stanovisku.

Dne 15. května 1998 Komise přijala rozhodnutí, dle kterého (výrok 1) žalobkyně je povinna odpovědět na všechny čtyři sporné otázky, ve lhůtě 30 dnů ode dne jeho oznámení. Dále Komise rozhodla, že „neposkytne-li [žalobkyně] vyžádané informace za podmínek určených ve výroku 1, ukládá se jí penále ve výši 1000 zúčtovacích jednotek za každý den prodlení ode dne uplynutí lhůty stanovené ve výroku 1“.

Soudní dvůr věc posoudil a rozhodnutí Komise v části vynucující si součinnost, ze které by mohlo vzejít nebezpečí trestního stíhání žalobkyně, zrušil. Ve zbytku žalobu zamítl. Vyšel přitom z následujícího: „... je důležité vyvarovat se toho, aby právo na obhajobu mohlo být nenávratně narušeno v rámci řízení o předběžném šetření, která mohou mít pro prokázání protiprávního charakteru chování podniků určující povahu (rozsudky *Orkem*, bod 33, a *Société Générale*, bod 73).

*Ustálená judikatura však uznává, že za účelem zachování užitečného účinku čl. 11 odst. 2 a 5 nařízení č. 17 je Komise oprávněna zavázat podnik k tomu, aby poskytl veškeré potřebné informace vztahující se ke skutkovému stavu, které jsou mu známy, a aby ji předal případně příslušné dokumenty, jež má k dispozici, a to i tehdy, když mohou sloužit k prokázání protisoutěžního chování vůči němu samotnému nebo vůči jinému podniku (rozsudky Soudního dvora *Orkem*, bod 34, ze dne 18. října 1989, *Solvay v. Komise*, 27/88, *Recueil*, s. 3355, zveřejnění shrnutí, a *Société Générale*, bod 74).*

Přiznání absolutního práva nevypovídat, jehož se domáhá žalobkyně, by totiž zašlo za hranice toho, co je nezbytné pro zachování práva na obhajobu podniků, a představovalo by pro Komisi neodůvodněnou překážku v plnění jejího poslání dbát na dodržování pravidel hospodářské soutěže na společném trhu, které je jí svěřeno článkem 89 Smlouvy o ES (nyní po změně článek 85 ES).

*Z toho plyne, že podniku, jenž je adresátem rozhodnutí o žádosti o informace ve smyslu čl. 11 odst. 5 nařízení č. 17, lze přiznat právo nevypovídat jen do té míry, do jaké by byl nucen poskytnout odpovědi, které by ho dovedly k připuštění existence protiprávního jednání, které přísluší prokázat Komisi (rozsudek *Orkem*, bod 35).*

*... Otázky 1.6, 1.7 a 2.3 obsahují ve svých prvních třech odrážkách pouze žádosti o informace skutkové povahy a o předání již předtím existujících dokumentů. Srovnatelné otázky nebyly Soudním dvorem v rozsudku *Orkem* prohlášeny za protiprávní. Z toho plyne, že žalobkyně byla povinna na ně odpovědět.*

Naproti tomu ve své poslední odrážce se tyto tři otázky nevztahují jen na skutkové informace. Komise na těchto místech žalobkyni stejnými slovy vyzývá, aby popsala zejména „předmět“ setkání, jichž se měla zúčastnit, a během setkání „přijátá rozhodnutí“. Přitom

je jasné, že Komise má podezření, že předmětem těchto setkání bylo dosažení dohod o prodejních cenách způsobilych vyloučit nebo omezit hospodářskou soutěž. Z toho plyne, že takovéto žádosti zavazují žalobkyni přiznat svou účast na protiprávní dohodě, která je v rozporu s pravidly Společenství upravujícími hospodářskou soutěž.

V tomto ohledu je třeba podotknout, že Komise v poslední odrážce tří sporných otázek výslovně uvedla, že jí žalobkyně má poskytnout dotyčné informace jen v případě, že by se jí nepodařilo dohledat příslušné dokumenty vyžádané v předchozí odrážce. Žalobkyně tedy byla vázána odpovědět na poslední odrážku položených otázek jen potud, pokud nebyla s to předložit vyžádané dokumenty. Avšak vzhledem k pořadí a obsahu otázek v prvních třech odrážkách nemůže být vyloučeno, že by žalobkyně bývala nakonec musela odpovědět na poslední odrážku těchto tří otázek.

Je tudíž třeba učinit závěr, že otázky 1.6, 1.7 a 2.3 ve své poslední odrážce představují porušení práva žalobkyně na obhajobu.

... Co se týče tvrzení, podle nichž čl. 6 odst. 1 a 2 ÚLPZS dovoluje adresátovi žádosti o informace nezodpovědět otázky, byť čistě skutkové, a odmítnout předat Komisi dokumenty, je třeba připomenout, že žalobkyně nemůže své argumenty zakládat před soudem Společenství přímo na ÚLPZS.

... Je však třeba zdůraznit, že právo Společenství uznává základní zásadu dodržování práva na obhajobu, jakož i zásadu práva na spravedlivý proces (viz rozsudek Soudního dvora Baustahlgewebe v. Komise, uvedený výše, bod 21, a rozsudek Soudního dvora ze dne 28. března 2000, Krombach, C-7/98, Recueil, s. I-1935, bod 26). Právě za použití těchto zásad, které specificky v právu hospodářské soutěže, o něž v projednávané věci jde, nabízejí ochranu rovnocennou ochraně zaručené článkem 6 ÚLPZS, přiznaly Soudní dvůr a Soud adresátům žádostí vydaných Komisí podle čl. 11 odst. 5 nařízení č. 17 právo omezit se na zodpovězení čistě skutkových otázek a předávat pouze již existující vyžádané listiny a dokumenty. Toto právo bylo ostatně přiznáno již od první fáze šetření zahájeného Komisí.

Povinnost odpovědět na čistě skutkové otázky položené Komisí a vyhovět jejím žádostem o předložení již předtím existujících dokumentů nemůže vést k porušení zásady dodržování práva na obhajobu nebo práva na spravedlivý proces. Nic totiž nebrání adresátovi v tom, aby v dalším průběhu správního řízení nebo během řízení před soudem Společenství prokázal, vykonáváje tak své právo na obhajobu, že skutkové okolnosti vylíčené v jeho odpovědích nebo předané dokumenty mají jiný význam, nežli jaký jim přikládá Komise. “

Krátce řečeno, Soudní dvůr EU se připojil k pojmání *nemo tenetur* tak, jak byla naznačena shora v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Dle Soudního dvora EU se nelze na *nemo tenetur* odvolávat ve vztahu ke sdělení skutkových okolností a k poskytnutí existujících dokumentů. Soudní dvůr EU současně jasně naznačil, že mj. v kontextu *nemo tenetur* orgány veřejné moci přenášel svou povinnost usvědčovat pachatele na obviněného.

3. Podoby a proměny *nemo tenetur* v právním řádu České republiky

Česká republika, pravděpodobně i v reakci na doby nesvobody, kterými za dobu své historie prošla, v nichž nedemokratické režimy jako běžný prostředek represivního aparátu používaly metody v základu nepodobné středověkým nástrojům inkvizičního procesu, má zásadu *nemo tenetur* výslovně zakotvenou na ústavní úrovni. Konkrétně dle čl. 37 odst. 1 Listiny základních práv a svobod²¹ „Každý má právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké.“ a dále dle čl. 40 LZPS, který je vůči čl. 37 speciální úpravou: „Obviněný má právo odepřít výpověď; tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven.“

Snahu nepřipustit pochybnost stran platnosti zásady a tedy i částečnou snahu vypořádání se z dobou nesvobody lze spatřovat také v tom, že zásada *nemo tenetur* je zopakována napříč procesními předpisy. Nalezneme jí jak v ust. § 100 a § 101 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, tak v ust. § 126 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, dále také v ust. § 54 a 55 zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ust. § 82 zákona č. 250/2016 Sb., zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, a například i v ust. § 96 zákona č. 280/2009 Sb., daňový řád. Z obecných procesních předpisů není výslovně zmíněna pouze v zákoně č. 255/2012 Sb., o kontrole. S ohledem na povahu předpisu, který se opírá o subsidiaritu správního řádu, to však není překvapující a v žádném případě to neznamená, že by se v rámci státní kontroly princip *nemo tenetur* neuplatnil. Naopak, na základě ust. § 28 kontrolního řádu a skutečnosti, že nelze vyloučit navazující správní řízení trestní, či trestní řízení, se ust. § 54 a § 55 správního řádu použijí i zde (v podrobnostech viz níže).

Slovní vyjádření zásady jak na úrovni ústavního pořádku, tak na úrovni jednoduchého práva v odkazovaných zákonných předpisech nabízí závěr, že se jedná pouze o možnost odmítnout vypovídat. V této podobě (právo odmítnout vypovídat), jak plyne ze shora přiblíženého historického vývoje, došlo k renesanci zásady *nemo tenetur*. *Nemo tenetur* však nemá neměnnou podobu. Prochází postupným vývojem. Ten je vedle již přiblížené rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora EU zřetelný mj. i z rozhodovací praxe zdejšího Ústavního soudu.

Není to však jen judikatura, která určuje směr a míru uplatnění zásady. Také některé akty zákonodárné moci z poslední doby vedou k zamýšlení, zda není *nemo tenetur* opět (alespoň v některých oblastech) na cestě do zapomnění.

Z hlediska vývoje zásady se ve vztahu k předmětu zkoumání v rámci projektu, v němž je zpracována tato publikace, nabízí několik otázek:

- 1) jaká je šíře možného odmítnutí součinnosti?
- 2) uplatňuje se zásada *nemo tenetur* i ve vztahu k právníkům osobám a pokud ano, jakým způsobem?

²¹ Dále jen **LZPS**.

- 3) uplatňuje se (a případně v jaké podobě) zásada *nemo tenetur* jen ve veřejno-právních a souvisejících (zejména trestních – trestní a správní trestání) procesech, nebo v i v soukromoprávních vztazích a souvisejících procesech (civilním soudním řízení)?

3.1 Šíře možného odmítnutí součinnosti

Nemo tenetur z povahy věci zahrnuje právo odepřít výpověď. Jak nicméně ukazuje judikatura Ústavního soudu České republiky (viz například rozhodnutí ve věci sp. zn. III. ÚS 149/97 a dále také například ve věci sp. zn. II. ÚS 642/04 a ve věci sp. zn. I. ÚS 4642/12), tomuto právu nelze bez dalšího rozumět tak, že jde o výsadu libovolného zarytého mlčení.

Ve věci sp. zn. III. ÚS 149/47 byl stěžovatelem šéfredaktor nakladatelství, proti kterému bylo zahájeno trestní stíhání z podezření z trestného činu šíření toxikomanie, jenž napadal rozhodnutí o uložení pořádkové pokuty za odmítnutí podání svědecké výpovědi, Ústavní soud České republiky, který ústavní stížnost shledal důvodnou, mj. uvedl: „... *I když, jak podle ustálené praxe obecných soudů, tak i podle nauky, je v řízení před soudy dokazování výpovědi svědka založeno na obecné svědecké povinnosti, jejíž splnění lze i postupem v zákoně upraveným (lhostejno, zda jde o řízení trestní či občanskoprávní) vynucovat, nelze opomenout, že právo svědka odepřít výpověď (za podmínek stanovených zákonem) je důsledkem ústavní ochrany proti sebeobviňování (čl. 37 odst. 1 Listiny základních práv a svobod), která má hluboký historický základ, a jíž je přirozené v právním státě dát přednost před účelem toho kterého řízení (§ 1 odst. 1, 2 tr. ř., § 1 o. s. ř.), a to i tehdy, jestliže by v tom kterém případě mohla vést k důkazní nouzi. Jde o zcela subjektivní ústavně zaručené právo svědka, který v uvažovaných případech, po poučení poskytnutém mu orgánem veřejné moci, sám váží a rozhoduje, zda svého práva odepřít výpověď využije či nikoli, a to téměř výlučně podle okolností (důvodů), jak sám je cítí a vnímá; v tomto smyslu nemůže a nesmí být potenciálně ohrožený svědek ve svém rozhodování omežován či dokonce ke složení svědecké výpovědi nucen.*

V případech odepření svědecké výpovědi pro nebezpečí trestního stíhání (§ 101 odst. 2 tr. ř., § 126 odst. 1 al. 3 o. s. ř.) jde o krajně subtilní problematiku, zejména jestliže zákon (v řízení občanskoprávním) nebo ustálená praxe (v řízení trestním) svěřují soudům (jiným orgánům veřejné moci) právo o důvodnosti odepření výpovědi rozhodnout (§ 126 odst. 1 al. 2 za středníkem o. s. ř.); má-li totiž jít o rozhodovací proces (orgánů veřejné moci), musí být k dispozici alespoň v nezbytné míře dostatečné informace, na nichž by bylo toto rozhodnutí (o důvodnosti odepření výpovědi) založit, což však na druhé straně snadno může vést k nebezpečí prolomení práv ústavně daných zákonem, přičemž na straně svědka je vždy přítomno nebezpečí zneužití tohoto práva.

... ústavně chráněné právo svědka na odepření výpovědi pro nebezpečí trestního stíhání jeho nebo osob v zákoně vyjmenovaných není (na rozdíl od důvodů spočívajících v příbuzenském či obdobném vztahu) absolutní; absolutní v tom smyslu,

že právo odepřít výpověď by se mělo vztahovat k výpovědi jako celku (svědkovo právo odepřít výpověď a contr. oprávnění odepřít vypovídat). Jestliže zákon (§ 101 odst. 2 al. 2 tr. ř., § 126 odst. 3 al. 1 o. s. ř.) vyžaduje, aby na počátku výslechu byla dána svědkovi možnost, aby spontánně a souvisle vylíčil, co o věci ví, je mu tím současně umožněno, aby ve své výpovědi pominul to, co (ze zákonem stanoveného důvodu) pokládá pro sebe (pro zákonem vyjmenované osoby) za nebezpečné; teprve tehdy, jsou-li mu kladeny upřesňující či doplňující otázky, přísluší mu oprávnění odpověď na ně odmítnout; jakými okolnostmi odepření odpovědi svědek zdůvodní, záleží přirozeně zcela na něm samotném, z hlediska soudu půjde však (s ohledem na následné rozhodnutí) vždy o kvalitu informací, kterých se mu od svědka dostane. I zde však platí, že svědek (kupř. následnými otázkami apod.) nesmí být veden, tím méně pak donucován, aby odepření výpovědi zdůvodnil způsobem, jímž by se sám ve svém ústavně chráněném zájmu ohrozil. Z povahy věci tak vyplývá, že kritéria důvodnosti odepření výpovědi jsou výrazně flexibilní a v rozhodovací praxi se mohou vzájemně významně lišit, takže je dostatečně vyčerpávajícím způsobem nelze vtěsnat do obecného pravidla (výkladu); vždy však musí platit, že při úvaze nad důvodností odepření výpovědi (ve smyslu vyloženém dříve) nelze výpověď od odpírajícího svědka vyžadovat takové údaje, které by ve své konkrétnosti mohly pro něj vytvořit takovou situaci, v níž by byl na svém ústavně zaručeném základním právu (čl. 37 odst. 1 Listiny základních práv a svobod) zkrácen nebo jen ohrožen.

Nadto nebezpečí trestního stíhání u svědka jako zákonný znak (zákonný důvod) pro odepření svědecké výpovědi neznamená, že by muselo jít jen o nebezpečí plynoucí toliko z okolností daných projednávanou trestní věcí, příp. ze spojení s právní kvalifikací, již je projednávaný trestný čin ohrožen, ale může se vztahovat k okolnostem orgánům trestního řízení dosud zcela neznámým.

Základní otázkou proto je, jaké informace je svědek odpírající složení svědecké výpovědi povinen soudu (jinému orgánu činnému v trestním řízení) poskytnout a v souvislosti s tím, jaká jsou procesní oprávnění soudu, má-li za to, že poskytnuté informace se jeví jako nevěrohodné nebo neúplné.

Právní rády demokratických států upravují posuzovanou otázku různě; tak kupř. právní úprava platná v SRN sice vyžaduje (§ 56 tr. ř.), aby svědek, který zamýšlí využít práva odepřít výpověď, podložil své rozhodnutí věrohodným vysvětlením, nicméně za dostatečné pokládá přísežné ujištění (dtto al. 2), k němuž je vyzván zpravidla předsedou senátu (případně návrhy stran na takový postup mohou být bez odůvodnění odmítnuty). Jiný způsob „přinucení“ odpírajícího svědka k výpovědi než přísahou je nepřipustný, platí však, že samotná přísaha podléhá obvyklým zásadám volného hodnocení důkazů.

Rakouská jurisprudence v uvažovaném problému vychází ze skutečnosti, že byt' se v poslední době prosazovalo zřetelné napětí mezi zájmy státu a zájmy (trestním stíháním) ohroženého svědka, případně též obžalovaného, v intencích judikatury Nejvyššího soudu

(k § 153 rak. tr. ř.) je na místě procesní prostředky k vymezení svědecké výpovědi zmírnit, nikoli však zcela odstranit.

Lze tedy uzavřít, že ani judikatura, případně nauka jiných právních řádů, obdobně jako je tomu v totožné oblasti českého právního řádu (srov. Šámal a spol.: Trestní řád - Komentář), bližší a zejména jednoznačná kritéria neobsahuje; nezbyvá proto než zákaz sebeobvinění (nebezpečí trestního stíhání) v každé jednotlivé věci vyložit z jejich individuálních režimů a podmínek, za nichž k odeprání výpovědi (její části) dochází, a to pod zřetelným důrazem ústavně chráněného jeho zákazu, jemuž při případné kolizi s jinými zájmy je třeba dát přednost. Jestliže stěžovatel měl být vyslychán stran náplně své práce jako šéfredaktor, jímž jak tvrdí v ústavní stížnosti v rozhodné době byl, stran svých pracovních povinností, případně stran organizace práce (obecný soud I. stupně neuvádí, zda práce své či v nakladatelství vůbec) dostává se téma probandi jeho výpovědi – alespoň zatím – do až příliš těsné blízkosti posléze vyjmenovaných skutkových podstat, neboť – z obecného pohledu – význam a postavení šéfredaktora v redakci (nakladatelství) jsou pro danou či jinou linii redakce (nakladatelství) nepochybně významné, ne-li rozhodující, a v důsledku toho jsou spojeny i s nemalou mírou odpovědnosti (v širším slova smyslu), neboť je to právě šéfredaktor, kdo práci redakce organizuje a řídí a vydavateli na základě své profesní odbornosti a rozhodujícím postavení v redakci dává odborná doporučení či návrhy, pokud ovšem v důsledku individuálně upravených vztahů mezi ním a vydavatelem nerozhoduje zcela samostatně.

Za této situace a pod aspektem dříve naznačených úvah jeví se podle přesvědčení Ústavního soudu nezbytné, aby obecné soudy ve stěžovatelově věci si opatřily z jiných důkazních pramenů (kupř. označených ve vyjádření okresního státního zástupce) dostatečně spolehlivý skutkový podklad o stěžovatelově skutečném pracovním i jiném postavení v inkriminovaném nakladatelství, vyžádaly si od něj - za respektování již dříve zmíněných kautel - osvětlení důvodů, které jej k odeprání výpovědi vedou, a teprve pak, ve smyslu již naznačených zásad, o důvodnosti stěžovatelova odeprání složit úplnou svědeckou výpověď, rozhodly.²²

²² S naznačenou problematikou souvisí mj. otázka, jaký důkazní význam může mít mlčení obviněného, resp. využití práva odmítnout výpověď. K tomu lze poukázat například na konstrukci zvolenou Velkou Británií v *Criminal Justice and Public Order Act* z roku 1994. Jmenovaný zákon umožňuje soudu v odůvodněných případech zohlednit jako důkaz v neprospěch obviněného mj. to, že obviněný mlčí nebo bez důvodu neodpovídá na otázky, nepodal vysvětlení k věcem nebo stopám, které byly objeveny při jeho zadržení na něm či při něm, neuvádí žádné důvody stran své přítomnosti na místě činu.

K této problematice také mj. viz ESLP ve věci *Murray vs. Spojené království* (stížnost č. 14310/88) či ve věci *Telfner sv. Rakousko* (stížnost 33501/96). V prvním ze jmenovaných případů soud mj. uvedl: „Na jedné straně je zřejmá neslučitelnost s právem mlčet, aby odsouzení bylo založeno výlučně nebo hlavně na mlčení obviněného nebo na jeho odmítnutí odpovídat na otázky nebo vypovídat. Na druhé straně je pro Soud stejně zřejmé, že toto právo nemůže bránit tomu, aby se mlčení obviněného vzalo v úvahu při hodnocení přesvědčivosti usvědčujících důkazů v situacích, které si vyžadují vysvětlení z jeho strany. ... Při zjišťování, zda vyození nepříznivých závěrů z mlčení obviněného porušuje čl. 6 Úmluvy, je třeba vzít v úvahu všechny okolnosti případu, zejména podmínky, ze kterých lze takové závěry vyvodit, váhu, kterou národní soudy mlče-

Další navazující otázkou je, zda *nemo tenetur* umožňuje odmítnout pouze výpověď, nebo i jinou součinnost.

Na to nám dává odpověď Ústavní soud České republiky ve věci sp. zn. Pl. ÚS 29/2000. Soud současně úvodem citované části rozhodnutí trefně rozlišuje mezi postavením obviněného, který nemá povinnost vypovídat a může tedy odepřít výpověď v jakémkoli rozsahu, resp. zcela, příp. může vypovídat i nepravdu, a svědka, který má povinnost vypovídat pravdu a právo odepřít výpověď mu svědčí pouze, pokud by si jí nebo osobě blízké mohl způsobit nebezpečí trestního stíhání.

Ústavní soud v odkazovaném rozhodnutí uvedl: „... *ustanovení čl. 37 odst. 1 Listiny, které stanoví, že každý má právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké. Speciálním ustanovením v tomto kontextu je čl. 40 odst. 4 Listiny, jenž přiznává právo odepřít výpověď obviněnému, přičemž tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven. Speciálním proto, že se týká obviněného, ne kohokoliv, a zároveň obviněného, který ze zákona (§ 33 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, dále jen „tr. ř.“) povinnost vypovídat nemá, to na rozdíl např. od svědků, jichž se především čl. 37 odst. 1 Listiny dotýká.*

Nad rámec zákazu donucování jiného k sebeobvinění výpovědí lze zmíněné ústavní právo chápat v širším rozsahu tak, že ani jiné důkazy není občan povinen proti sobě poskytovat.

V tomto rozsahu je předmětné ústavní právo garantováno čl. 40 odst. 2 Listiny, zakotvujícím presumpci neviny. Z této zásady plyne zásada jiná, a sice in dubio pro reo, zakládající přinejmenším povinnost orgánů činných v trestním řízení dokazovat vinu obviněného, má-li dojít k odsouzení. A contrario pak z této povinnosti vyplývá neexistence povinnosti samotného obviněného se usvědčovat jakýmkoliv způsobem, nejen vlastní výpovědí. Logickým důsledkem bude zákaz jakéhokoliv donucování občana k sebeobvinění.

Pomocí stejného logického argumentu je možné dovodit neexistenci povinnosti k sebeobvinění z čl. 40 odst. 3 Listiny, kde se mimo jiné hovoří o právu osobní obhajoby. Doznání obviněného je v této souvislosti výlučným jeho právem.

... Nebude-li dobrovolně splněna povinnost věc doličnou předložit, a to je reálné zejména u obviněného, který tak zřejmě učiní právě proto, aby neposkytoval proti sobě věcný důkaz, přičemž nevznikne zároveň potřeba takovou věc zajistit, což v praxi bude spíše výjimečné, a ani nebude nutno aplikovat postup podle odst. 2 citovaného ustanovení, nelze splnění předkládací povinnosti vynutit, a to ani postupem podle § 66 tr. ř., nemá-li být dotčen čl. 40 odst. 2 Listiny, resp. čl. 6 odst. 2 Úmluvy a čl. 14 odst. 2 Paktu. Donucování ke splnění povinnosti věc předložit cestou aplikace § 66 tr. ř. by bylo ústavní, jestliže by se týkalo jiné osoby než obviněného, zavázané povinností věc doličnou předložit.

*ni příkládaly při hodnocení důkazů a stupeň donucení vzhledem k dané situaci.“ Dále k tomuto viz Musil, J. zákaz nucení k sebeobviňování (*nemo tenetur se ipsum accusare*). Kriminallistika. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. 2009. sv. 4.*

Půjde-li však o věc, kterou pro účely trestního řízení bude nutno zajistit, což je patrné ve většině případů, a obviněný ji dobrovolně nevydá (nesplní ediční povinnost), může mu být odňata. Tu se však uplatní podpůrně další zajišťovací úkon podle § 79 tr. ř., a sice odnětí věci.

Přítom takového „odnětí věci“ nelze chápat jako donucení k vydání věcného důkazu proti sobě samému. Odnětí věci zde má z tohoto hlediska stejnou povahu, jako jiné zajišťovací úkony podle trestního řádu, aplikované bez ohledu, resp. proti vůli obviněného (srov. např. „Zajištění peněžních prostředků na účtu u banky“, § 79a tr.ř., „Domovní a osobní prohlídka“, § 82, § 84, § 85 tr.ř. a apod.).

V těchto případech nejde o donucování obviněného k poskytnutí důkazů proti sobě samotnému, nýbrž o nucené zajištění věcných důkazů byť proti vůli obviněného. Provedení takovýchto úkonů proti vůli obviněného v rozporu s ústavou není.

Kdyby přesto měla být ústavnost chápána takto široce, koneckonců by se tím paralyzovalo trestní řízení, tedy získávání důkazů a jejich provádění v jeho průběhu.“

Široce pojatý princip *nemo tenetur* se ukázal jako nepřilíh praktický a životný, neboť by v řadě případů mohl přivodit důkazní nouzi. K posunu judikatury došlo v rozhodnutích Ústavního soudu České republiky ve věci sp. zn. I. ÚS 671/05 a ve věci sp. zn. III. ÚS 655/06.

Sjednocující stanovisko prezentoval Ústavní soud České republiky ve věci sp. zn. Pl. ÚS 30/10. Předmětné rozhodnutí přitom poskytuje odpovědi na další shora formulované související otázky.

Ve zmiňovaném rozhodnutí Ústavní soud mj. uvádí: „... pravidlo *nemo tenetur se ipsum accusare* nelze, i ve smyslu konstantní judikatury Ústavního soudu, považovat za bezbřehé. Jeho zásadní význam pro spravedlivost trestního procesu je nezpochybnitelný, nicméně jeho uplatňování by nemělo poskytovat obviněnému (podezřelému) absolutní ochranu v tom smyslu, že by obviněný (podezřelý) nebyl povinen se účastnit vyšetřovacích úkonů vůbec, respektive všech.

... 24. Důkazy získané na základě úkonů dle § 114 trestního řádu spadají do kategorie důkazů, které existují nezávisle na vůli podezřelého, tj. těch, jež lze za splnění určitých podmínek v souladu s judikaturou Evropského soudu získat i za pomoci zákonného donucení, aniž by bylo porušeno pravidlo *nemo tenetur*. Jedná se o postupy, jejichž provedení obviněný (podezřelý) pouze snáší, nejčastěji má toliko povinnost strpět zajištění objektivně existujícího vzorku hmoty. Tělo obviněného (podezřelého) je pasivním objektem obhlédání, nevyžaduje se žádná jeho aktivní součinnost. Dostavení se a samotná účast na úkonu za „aktivní jednání“ ve smyslu výše uvedeném považováno není, stejně jako vykonání normálních fyziologických funkcí (například při odběru dechu, moči nebo vzorku hlasu).

25. Konkrétně sejmутí srovnávacího vzorku pachy je prováděno několikaminutovým přiložením pachového snímače k tělu obviněného (podezřelého). Odběr vzorku vlasů se provádí odstrižením malé kštice vlasů, bukální stěr spočívá v setření povrchu vnitřní plochy ústní dutiny tamponem ze sterilní normalizované odběrové soupravy, přičemž není nutné dotčené osobě otvírat ústa, ale pouze postačí „odchlípení“ spodního rtu, který je následně z vnitřní strany setřen. Jedná se o tzv. neinvazivní metody odběru biologického materiálu, které jsou naprosto bezbolestné a nejsou spojeny s nebezpečím pro zdraví osoby, která se jim podrobuje. Všechny úkony si může provést osoba sama podle pokynů policisty, může je provést též policista nebo odborný zdravotnický pracovník. Úkony jsou po technické stránce detailně popsány v interních policejních předpisech, jsou zcela bezpečné, trvající několik málo minut a spojeny jen s nepatrným zásahem do fyzické integrity, nijak nezatežují osobu ani po psychické stránce.

26. Z hlediska gramatického vykladu je třeba v souvislosti s tzv. neinvazivní metodou vzít v úvahu i překlad latinského mudrosloví *nemo tenetur se ipsum accusare*. Vedle překladu užitého v odlišném stanovisku Jana Musila a citovaného v odstavci 8 tohoto stanoviska se nabízí obecně tradovaný překlad slovesa *tenere* i v nejčastěji užívaném českém významu „držeti“, eventuelně „pevně držeti“ (srv. podrobněji J. M. Pražák, F. Novotný, J. Sedláček, *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*, 15. vydání, Praha 1941, str. 1200-1201), v pasivním infinitivu pak vedle nedokonavého „býti vázán“ stojí rovnocenně dokonavé „býti svázán“. Latinský indikativ *praesentis* přitom má pouze jeden společný tvar pro vyjádření českého vidu nedokonavého i dokonavého. V případě sejmутí pachové stopy, odběru vzorku vlasů či bukálního stěru při volbě právě popsaného významu slovesa *tenere* - jak byl vysvětlen výše - za použití postupu uvedeného v odstavci 25 tohoto stanoviska neminem *tenent*, a tedy citovaný princip není porušen.

27. Popsaný postup, při kterém dochází k sejmутí pachové stopy, odběru vzorku vlasů či bukálního stěru, i když se tak děje nikoliv se souhlasem obviněného (podezřelého), nelze tak apriorně chápat jako postup protiústavní, stojící v rozporu s ústavně zaručenými právy obviněných (podezřelých). Opačný výklad by ve svých důsledcích vedl k rozporu s obecným zájmem na ochraně společnosti před trestnými činy, a tím, aby tyto byly zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Trestní řád proto k dosažení tohoto účelu zavazuje orgány činné v trestním řízení zjišťovat skutečnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch obviněného z úřední povinnosti (*ex officio*) tak, aby byly co nejrychleji v potřebném rozsahu objasněny všechny skutečnosti důležité pro posouzení případu, včetně osoby pachatele trestného činu (§ 2 a § 164 trestního řádu). K tomu účelu mají přispět i předmětné úkony spadající pod ustanovení § 114 trestního řádu, samozřejmě za předpokladu, že při jejich provádění je dodržován postup stanovený právními předpisy. Použité metody musí respektovat obecné principy, na nichž je založena činnost státních orgánů, zejména musí šetřit ústavně zaručená práva a svobody dotčených osob (srov. § 2 odst. 4 trestního řádu, § 9 a § 11 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů).“

Z hlediska obsahové náplně a geneze nemo tenetur lze v této souvislosti dále mj. pokázat na část odůvodnění rozhodnutí Ústavního soudu ve věci sp. zn. III. ÚS 528/06 mj. uvedl: „Toto pravidlo, umožňující obviněnému neusvědčovat svou výpověď sám sebe, bylo do českého ústavního pořádku, podobně jako do ústavních předpisů mnoha vyspělých demokratických států, zavedeno po vzoru Pátého dodatku americké ústavy z roku 1791, a je pokládáno za součást tzv. Bill of Rights. Doslovný text tohoto ustanovení („no person shall ... be compelled in any criminal case to be a witness against himself“ – „nikdo nesmí být v trestní věci donucován k tomu, aby vystupoval jako svědek proti sobě“) byl původně interpretován v úzkém slova smyslu tak, že zákaz donucení se vztahuje toliko k výslechu obviněného (podezřelého) nebo k jiné slovní komunikaci s obviněným.

Teprve v dalším vývoji judikatury v USA a v evropských zemích došlo k rozšíření interpretace tohoto ustanovení tak, že **obviněný nesmí být donucován nejen k výpovědi, ale ani k jinému aktivnímu jednání, jímž by přispíval k obstarávání důkazů proti sobě. V americké nauce se hovoří o „privilege against self-incrimination“.**

Donucení (compulsion, Zwang) je podle této rozšiřující interpretace vyloučeno nejen tehdy, je-li od obviněného požadována výpověď, ale též jiná součinnost nebo aktivní jednání, sloužící k jeho usvědčení, jako je např. napsání rukopisného textu (zkoušky písma) k písmoznalecké identifikaci, chůze a jiné motorické zkoušky sledující koordinaci pohybů při tzv. ambulantním vyšetření příznaků opilosti, plnění úkolů souvisejících s vyšetřovacím pokusem (srov. § 104c odst. 4 tr. ř.) atd. K provedení těchto úkonů může být obviněný vyzván (eventuálně též předvolán či předveden), nesmí k nim však být donucován, a to ani bezprostředním fyzickým donucením, ani uložením pořádkové pokuty.

Kauzy, v nichž Evropský soud pro lidská práva konstatoval porušení Úmluvy, se ve směs týkaly případů, v nichž byl obviněný donucován k aktivnímu jednání, majícímu povahu sebeusvědčování. Např. v citovaných věcech J. B. proti Švýcarsku (Application no. 31827/96) a Funke proti Francii (Application no. 10828/84) šlo o povinnost vydat usvědčující písemné doklady v rámci řízení o porušení devizových a celních předpisů; ve věci John Murray proti Spojenému království (Application no. 14310/88) šlo o porušení práva mlčet při vlastním výslechu; ve věci Saunders proti Spojenému království (rozsudek ze 17. 12. 1996, Recueil VII/1996) šlo o to, zda lze v trestním řízení před soudem použít výpovědi, získané předtím pod hrozbou trestní sankce při mimosoudním vyšetřování, prováděném obchodními inspektory; ve věci Servis proti Francii (rozsudek z 20. 10. 1997, Recueil VII/1997) šlo o to, že v trestním řízení proti obžalovanému byl u soudu přečten protokol o jeho předchozím svědeckém výslechu, provedeném v jiném (samostatném) trestním řízení, vedeném proti ostatním spolupachatelům.

Z hlediska zásady „nemo tenetur“ lze tedy rozlišovat dva okruhy trestněprocesních úkonů, z nichž jedny jsou charakterizovány aktivitou obviněného (typicky vyšetřovací pokus), k nimž obviněný nesmí být pod hrozbou sankce donucován, zatímco druhý okruh zahrnuje úkony, jichž je obviněný toliko pasivním objektem

a k jejichž strpění jej lze zákonnými prostředky přinutit (např. sejmnutí otisků prstů). Zásada, že rozlišujícím kritériem je právě míra požadované aktivní součinnosti obviněného, je srozumitelně vyjádřena v rezoluci XV. Mezinárodního kongresu trestního práva, kde se praví: „Nikdo není povinen přispět aktivním způsobem, přímo či nepřímo, k vlastnímu odsouzení.“ (Revue international de droit pénal No. 1-2/1995, str. 37). Pro úplnost lze odkázat na judikaturu Nejvyššího soudu USA, jež výslovně rozlišuje mezi nedovoleným donucováním obviněného k aktivnímu jednání, označovanému jako tzv. testimonial nebo communicative act (kromě ústní výpovědi obviněného také např. vyhotovení zkoušky ručního písma apod.) a tzv. noncommunicative act pasivní (neaktivní) povahy, k jehož strpění může být obviněný donucován, aniž by byl porušen zákaz donucování k sebeobviňování (násilné snímání otisků prstů, vyšetření těla rentgenem, slevčení oděvu, aby bylo viditelné tetování, sejmnutí otisků zubů atd.).“

Právě soudem citovaná slova z rezoluce XV. Mezinárodního kongresu trestního práva tedy „Nikdo není povinen přispět aktivním způsobem, přímo či nepřímo, k vlastnímu odsouzení,“²³ lze brát za přesné a výstižné vymezení širě zásady *nemo tenetur*.

3.2 Odmítnutí součinnosti a právnické osoby

Z hlediska jak trestní odpovědnosti právnických osob, tak koncepce správního trestání je další zásadní otázkou, zda právo odmítnutí součinnosti svědčí také právnické osobě.

V této souvislosti lze poukázat na rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ve věci sp. zn. IV. ÚS 158/13, kde se mj. uvádí: „...na úkony dle § 114 tr. řádu, spočívající v sejmnutí pachové stopy, odebrání vzorku vlasů a bukálního stěru, jejichž cílem je získání objektivně existujících důkazů pro forenzní vyšetření a které nevyžadují aktivní jednání obviněného či podezřelého, ale toliko strpění jejich provedení, nelze pohlížet jako na úkony, jimiž by byl obviněný či podezřelý donucován k ústavně nepřipustnému sebeobviňování. K zajištění součinnosti obviněného či podezřelého při opatřování těchto důkazů je tudíž možno užít zákonných donucovacích prostředků. Podstatné argumenty pro tento závěr plénum uvedlo v odst. 12., dle něhož „[r]ůzný režim získávání důkazů z hlediska práva neusvědčovat sám sebe se opírá o odlišný charakter výpovědi a uvedených důkazů. Posledně jmenované existují objektivně, nezávisle na vůli obviněného, při jejich opatřování je sice postupováno proti vůli obviněného, nevyžaduje se však po něm jeho aktivní součinnost, ale pouze strpění donucovacích úkonů. Naproti tomu výpověď, slovo, neexistuje objektivně, nezávisle na vůli obviněného, a lze je získat jen proti vůli obviněného, je-li tato zlomena fyzickým nebo psychickým donucením, tj. jen když se poníží důstojnost člověka jako svobodné bytosti ...“

²³ Viz odlišné stanovisko soudce Jana Musila k rozhodnutí nálezu sp. zn. III. ÚS 655/06.

Výše uvedená judikatura Evropského soudu stejně jako judikatura Ústavního soudu v podstatě sledovala judikaturu Nejvyššího soudu USA, která od přijetí pátého dodatku (r. 1791) k ústavě, zajišťujícího jednotlivci právo odmítnout usvědčovat sám sebe v trestním řízení vlastní svědeckou výpovědí, také prošla vývojem, jež vyústil do rozsudku ve věci *Braswell* proti USA [*Braswell v. United States*, 487 U.S. 99, 108 S.Ct. 2284, 101 L.Ed.2d 98 (1988), 493] (který však také nebyl imunní proti kritice jisté části odborné veřejnosti / poznámka pod čarou č. 1/), podle něhož **držitel obchodních knih a dokladů obchodní společnosti nemůže odporovat donucení směřujícímu k jejich vydání tvrzením, že vydání samo o sobě by bylo pro něj sebeobviňující. V uvedeném rozsudku Nejvyšší soud USA též uvedl: „Dále poznamenáváme, že přiznáním dobrodini plynoucího z pátého dodatku ve prospěch držitelů záznamů kolektivních společností by mělo neblahý dopad na vládní snahu stíhat ‚kriminální bílých límečků‘, jeden z nejzávažnějších problémů, s nimiž jsou konfrontovány úřady prosazující dodržování zákona. Větší část důkazů o nezákonné činnosti organizace nebo jejich zástupců se obvykle nachází v oficiálních záznamech a dokumentech takové společnosti. Měly-li by být tyto neosobní záznamy zastřeny závojem výsady, efektivní prosazování mnohých federálních a státních zákonů by bylo nemožné. ... Pokud by držitelé takových dokumentů uplatňovali výsadu, bylo by mařeno nejenom úsilí těchto úřadů o prosazení zákona vůči jednotlivcům ale také při stíhání organizací.“**

V dané souvislosti není od věci poukázat též na argumenty Lorda Bingham citované ve výše uvedeném rozsudku Evropského soudu ve věci *O'Halloran a Francis* proti Spojenému Království [odst. 31 bod (3)], který v souvislosti s posuzováním ústavnosti zákonné povinnosti vlastníka vozidla sdělovat orgánům policie, kdo byl jeho řidičem v okamžiku překročení maximální povolené rychlosti), uvedl, že „[v]šichni, kdo vlastní nebo řídí motorová vozidla, vědí, že již z toho důvodu se podrobují regulovanému režimu. Tento režim je stanoven ne proto, že vlastnit automobil je výsadou nebo dobrodíním od státu, ale proto, že vlastnictví a užívání vozidel (stejně, jako např. zbraní) je potenciálním zdrojem ohrožení.“ Dále uvedl, že s ohledem na stav dopravní bezpečnosti na silnicích tato zákonná povinnost představuje přiměřené legislativní řešení problému udržovat pořádek na silnici, a zajišťuje rovnováhu mezi zájmy společnosti a zájmy jednotlivce.

Základní právo neobviňovat se je osobní povahy, a proto se na ně nemůže odvolávat žádná obchodní společnost ani osoby představující její orgány. Proto obchodní společnost a osoby jako její orgány nemohou bez dalšího oprávněně odmítnat žádosti orgánů veřejné moci o poskytnutí obchodních knih a dokladů obchodní společnosti s poukazem na zákaz obviňovat sám sebe, a tudíž mohou být oprávněně donucovány k jejich dobrovolnému poskytnutí. Jinak řečeno, pokud statutární orgán obchodní (či jiné) společnosti poskytne záznamy a dokumenty společnosti, jeho jednání nezakládá svědecké sebeobvinění; je nicméně chráněn proti obviňování sebe sama vlastním ústním svědectvím.“

Jinak řečeno, Ústavní soud i v tomto případě opakuje již dříve řečené stran rozlišování aktivní a pasivní součinnosti. Právo odmítnout pasivní součinnost nepřiznává prostřednictvím jejich zástupců ani právnické osobě. Jak nicméně vyplývá z dalšího výkladu, právo odmítnout aktivní součinnost „jménem právnické osoby“ a de facto i jménem svým s ohledem na potenciální riziko trestního stíhání svědčí fyzické osobě vykonávající funkci statutárního zástupce právnické osoby, a to i po skončení výkonu funkce, pokud je součinnost žádána k období, v němž tato osoba vykonávala funkci statutárního zástupce.²⁴

3.3 *Nemo tenetur a soukromoprávní spory*

Poslední ze shora formulovaných otázek zní, do jaké míry se lze na zásadu *nemo tenetur* odvolávat v civilním sporu.

Na tuto otázku nám poskytuje odpověď rozhodnutí Ústavního soudu ve věci sp. zn. III. ÚS 3162/12: „Podle článku 37 odst. 1 Listiny může každý odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké. Právo odepřít výpověď, pokud by vypovídající vystavil sebe nebo osobu blízkou nebezpečí trestního postihu (ať již soudního, nebo správního), tj. právo neudávat sám sebe nebo osobu blízkou, je významným znakem právního státu. Konstatoval to i Ústavní soud, který uvedl, že právo svědka na odepření výpovědi pro nebezpečí trestního stíhání jeho nebo osob blízkých je důsledkem ústavní ochrany proti sebeobviňování, která má hluboký historický základ (zákaz *nemo tenetur*). Jde o zcela subjektivní, ústavně zaručené právo svědka, který v uvažovaných případech, po poučení poskytnutém mu orgánem veřejné moci, sám váží a rozhoduje, zda svého práva odepřít výpověď využije či nikoli, a to téměř výlučně podle okolností (důvodů), jak sám je cítí a vnímá; v tomto smyslu nemůže a nesmí být potenciálně ohrožený svědek ve svém rozhodování omezován či dokonce ke složení svědecké výpovědi nucen (srov. např. nálezy Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 89/04, II. ÚS 642/04). Speciálním ustanovením v tomto kontextu je čl. 40 odst. 4 Listiny, jenž přiznává právo odepřít výpověď obviněnému, přičemž tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven. Speciálním proto, že se týká obviněného, ne kohokoliv, a zároveň obviněného, který dle trestního řádu povinnost vypovídat nemá (§ 33 odst. 1 tr. řádu), to na rozdíl např. od svědků, jichž se především čl. 37 odst. 1 Listiny dotýká.

Ústavní soud přisvědčuje stěžovateli, že **uplatnění práva odepřít výpověď s odvoláním se na osobu blízkou v souladu s čl. 37 odst. 1 Listiny je na místě pouze v rámci trestního či správního (přestupkového) řízení, ale nikoliv v rámci řízení občanskoprávního, ve kterém ve vzájemném vztahu vystupují subjekty, které mají rovné postavení.**

Poskytnutí informací pojistiteli v souladu se zákonem či smluvním ujednáním účastníků nelze považovat za výpověď, která by mohla způsobit nebezpečí trestního stíhání oso-

²⁴ V této souvislosti také viz Čep, D. Nad možností uplatnění principu *nemo tenetur* v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck. 2017. sv. 2. s. 48 an.

bě blízké, neboť pojistitel není státním orgánem, navíc důvodnost neposkytnutí informací je třeba posuzovat pouze ve vztahu k pojistiteli. Pojištěný není nucen, aby vypovídal v trestním či správním řízení. Odmítnutí splnění povinností dle ust. § 8 odst. 1 zákona č. 168/1999 Sb., je tak nedůvodné.

V souladu s ust. § 8 odst. 1 zákona č. 168/1999 Sb., je pojištěný povinen bez zbytečného odkladu písemně oznámit pojistiteli, že došlo ke škodné události s uvedením skutkového stavu týkajícího se této události, přičemž podle ust. § 10 odst. 1 písm. e) cit. zákona má pojistitel proti pojištěnému právo na náhradu toho, co za něho plnil, jestliže prokáže, že pojištěný bez zřetele hodného důvodu nesplnil povinnost podle § 8 odst. 1, 2 a 3 a v důsledku toho byla ztížena možnost řádného šetření pojistitele podle § 9 odst. 3. Odmítnutí uvedení skutkového stavu včetně určení totožnosti osoby, která vozidlo v době dopravní nehody řídila, s odvoláním se na to, že v okamžiku dopravní nehody vozidlo řídila osoba blízká dle čl. 37 odst. 1 Listiny, nelze považovat za důvodné odmítnutí splnění této povinnosti. Občanskoprávní důsledky plynoucí pro pojištěného z nesplnění jeho povinnosti informovat pojistitele o skutkovém stavu škodné události (včetně toho, kdo řídil vozidlo), musí nést sám pojištěný. **Zásada rovnosti smluvních stran vylučuje, aby jedna ze smluvních stran byla privilegována tím, že nesplnění její smluvní informační povinnosti jí bude tolerováno s odkazem na princip nemo tenetur; takový postup by vedl ke znevýhodnění druhé smluvní strany.**“

Závěry Ústavního soudu ve vztahu k předmětné otázce lze shrnout také tak, že rozhodujícím momentem je v tomto případě odlišný charakter civilního a trestního, resp. přestupkového řízení. V základu trestního (a přestupkového) řízení, resp. správního řízení trestního stojí zásady oficiality, zákonitosti a materiální pravdy; v případě trestního řízení se ještě přidává akuziční princip. Jinak řečeno, je povinností zástupců veřejné moci svou aktivitou v rámci zákonných mezí usvědčit obviněného/obžalovaného. Jeho vina (přičitatelnost skutku této osobě) musí být prokázána v rozsahu, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Nepodaří-li se to, platí zásada in dubio pro reo. Kdežto civilní proces je ovládan zásadou dispoziční. Úspěch či neúspěch účastníka je zásadně odvislý od jeho aktivity. Závisí na jeho schopnosti a ochotě tvrdit a prokazovat skutečnosti podstatné pro rozhodnutí ve věci. Obava tvrdit a prokazovat kvůli riziku trestního stíhání může vést k neúspěchu v civilním sporu. To je však svobodná volba účastníka řízení, v jejímž důsledku nemůže být krácen druhý z účastníků.

3.4 Další související otázky

Z hlediska předmětu zkoumání projektu, v němž byla zpracována předkládaná publikace, se dále nabízí poukázat dále na tyto judikaturou řešené aspekty a otázky spojené se zásadou *nemo tenetur*:

- **Míra součinnosti a poučení o možnosti odmítnout součinnost.** Nejvyšší správní soud ve věci sp. zn. 4 As 143/2013 mj. uvedl: „Přisvědčit nelze ani námitce stěžovatele, že městský soud nesprávně a nedostatečně posoudil námitku absence jeho poučení před

kontrolou strážníky Městské policie, čímž podle stěžovatele došlo k porušení jeho práv stanovených čl. 37 odst. 1 ve spojení s čl. 4 odst. 4 a čl. 40 odst. 4 Listiny základních práv a svobod. Nejvyšší správní soud k této námitce v prvé řadě uvádí, že v oznámení přestupku ze dne 3. 9. 2011, č. j.: MPPH 128353/2011, sepsaném při předmětné kontrole stěžovatele, je uvedeno, kdy a jakého přestupku se stěžovatel dopustil, přičemž stěžovatel byl v tomto protokolu dále ... poučen o tom, za jakých podmínek může odepřít vysvětlení a za jakých podmínek nesmí být vysvětlení požadováno (§ 11 odst. 5 zákona o obecní policii). Stěžovatel svým podpisem stvrdil, že poučení porozuměl a využil svého práva se k věci vyjádřit. Není tedy pravdou, že by stěžovateli nebylo při kontrole poskytnuto řádné poučení. V posuzované věci nedošlo ani k porušení čl. 37 odst. 1 Listiny ... a čl. 40 odst. 4 Listiny ... Smyslem uvedených článků Listiny je, aby nikdo nebyl nucen poskytovat orgánům veřejné moci důkazy proti sobě či osobě blízké, o čemž musí být každý řádně poučen. Stěžovateli byl náležitě poučen rovněž v tomto ohledu ... To ostatně stěžovatel sám potvrdil svým podpisem na „oznámení o přestupku“ ze dne 3. 9. 2011, kde je celý citovaný text poučení výslovně uveden. Smysl a účel tohoto ustanovení zákona o obecní policii je stejný jako výše uvedených článků Listiny a je tak zřejmé, že práva stěžovatele vyplývající z těchto článků nebyla porušena. **Povinnost předložit kontrolnímu orgánu na vyzvání doklady, které je dle zákona řidič taxislužby povinen mít u sebe ve vozidle, nelze považovat za porušení čl. 37 odst. 1 Listiny. Pokud by takový výklad měl být akceptován, tj. kontrolní orgán by se musel spolehnout na pouhé prohlášení kontrolovaného, že veškeré doklady má v pořádku, pak by to znamenalo úplné popření institutu kontroly.**“

- **Míra odmítnutí součinnosti v kontextu smyslu kontroly.** Nejvyšší správní soud ve věci sp. zn. 4 As 29/2016 mj. uvedl: „Meze zákazu sebeobviňování ve vztahu k poskytování informací právníckými osobami v řízení o správním deliktu vytyčil ve své judikatuře Tribunál (dříve Soud prvního stupně) i Soudní dvůr Evropské unie. Odkazovaná judikatura se týká ochrany hospodářské soutěže, nicméně závěry o aplikaci uvedené zásady lze využít i pro širší právní oblast správního trestání. Při jisté míře zobecnění vyplývá z relevantní judikatury, zejména rozsudku Soudního dvora ze dne 18. 10 1989, Orkem v. Komise, 374/87, a rozsudku Tribunálu ze dne 20. 2. 2001, Mannesmannröhren-Werke AG v. Komise, T-112/98, že **orgán dohledu je i pod hrozbou sankce oprávněn zavázat účastníka řízení k tomu, aby poskytl veškeré potřebné informace vztahující se ke skutkovému stavu, které jsou mu známy, a aby mu předal případně příslušné dokumenty, jež má k dispozici, a to i tehdy, když mohou sloužit k prokázání protiprávního jednání vůči němu samotnému nebo vůči jinému subjektu. Přiznání absolutního práva nevypovídat by totiž zašlo za hranice toho, co je nezbytné pro zachování práva na obhajobu, a představovalo by neodůvodněnou překážku výkonu dohledové pravomoci. Ve vztahu k sebeobviňování formuloval Tribunál důležitý závěr: „Povinnost odpovědět na čisté skutkové otázky položené Komisi a vyhovět jejím žádostem o předložení již**

předtím existujících dokumentů nemůže vést k porušení zásady dodržování práva na obhajobu nebo práva na spravedlivý proces. Nic totiž nebrání adresátovi v tom, aby v dalším průběhu správního řízení nebo během řízení před soudem Společenství prokázal, vykonává tak své právo na obhajobu, že skutkové okolnosti vylicené v jeho odpovědích nebo předané dokumenty mají jiný význam, nežli jaký jim přikládá Komise.“

*Z uvedeného též plyne, že účastníkovi řízení lze v takové situaci přiznat právo nevyprávět jen do té míry, do jaké by byl nucen poskytnout odpovědi, které by ho dovedly k připuštění existence protiprávního jednání, které přísluší prokázat správnímu orgánu. Pouhým vyžádáním skutkových vyjádření a již existujících listin a záznamů však nebyl v nyní posuzovaném případě stěžovatel nucen k sebeobvinění a jeho právo na spravedlivý proces zůstalo zachováno. Zásadní je v této souvislosti skutečnost, že stěžovatel byl vyzván k vydání záznamů souvisejících s jeho zákonnými povinnostmi, které jsou předmětem dohledu České národní banky. **Z povahy věci vyplývá, že nelze omezit právo dohledu České národní banky způsobem, který by tento dohled fakticky znemožnil.** Jedině na základě úplných podkladů souvisejících s činností kontrolovaného subjektu může Česká národní banka dospět k závěru, zda došlo ke spáchání správního deliktu, či nikoliv. Zásada zákazu sebeobviňování je tak v posuzovaném případě omezena specifickým charakterem dohledu České národní banky nad kapitálovým trhem a rovněž povinnostmi subjektů podléhajících jejímu dohledu“*

- **Součinnost právnické osoby a postavení statutárních zástupců.** Nejvyšší správní soud ve věci sp. zn. 1 Afs 58/2009 mj. uvedl: „... „tlak“ na výpověď osoby v postavení statutárního orgánu hraničí též s trestněprávní zásadou zákazu sebeobviňování vyplývající např. z čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (k uvedené zásadě viz např. nález Ústavního soudu ze dne 23. 3. 2006, sp. zn. III. ÚS 451/04, N 68/40 SbNU 677), která se nepochybně užije též v řízení o správních deliktech.

Z uvedených důvodů je tak nutno dospět k závěru, že i ve správním řízení vedeném s právnickými osobami je nutno respektovat specifické postavení osob v pozici statutárních orgánů těchto právnických osob a při jejich výsledcích je třeba postupovat analogicky podle § 141 odst. 6 správního řádu a § 126 odst. 4, § 126a a § 131 o. s. ř., tedy jako při výsledku účastníka řízení.

Z hlediska posouzení zákonnosti stanovení skutkového stavu věci by však provedení výpovědi osoby v postavení statutárního orgánu právnické osoby, s níž je vedeno správní řízení, formou výsledku svědka, mohlo mít negativní dopad pouze v případě, pokud by správní orgán takové výpovědi přikládal váhu svědecké výpovědi [z hlediska věrohodnosti by jí tedy přisoudil jiný (větší) význam, než který by měla s ohledem na procesní postavení vyslýchaného mít]. Takový postup by neodpovídal požadavku řádného hodnocení důkazů. Rozhodnutí založené na takovém skutkovém zjištění by nemělo oporu v provedeném dokazování.“

- **Postavení (bývalých) statutárních zástupců.** Nejvyšší soud ve věci sp. zn. 21 Cdo 2678/2000 (obdobně také Nejvyšší soud ve věci sp. zn. 21 Cdo 2368/98, či sp. zn. 21 Cdo 1397/2006, příp. Nejvyšší správní soud ve věci sp. zn. 1 Asf 58/2009) mj. uvedl: „*Jak již bylo uvedeno v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15.4.1999 č.j. 21 Cdo 2368/98-180, mohl být v tomto řízení ing. B. U., který byl v době, kdy došlo k vyloučení dovolatele z družstva, předsedou žalovaného družstva, a tedy ve smyslu ustanovení § 21 odst. 1 hospodářského zákoníku ve znění účinném do 31.12.1988 a § 31 odst. 1 písm. e) zákona č. 122/1975 Sb. ve znění zákona č. 111/1984 Sb. jeho statutárním orgánem, vyslechnut jen jako účastník řízení (§ 131 o.s.ř.) a jeho výpověď měla být hodnocena s přihlédnutím k tomuto procesnímu postavení.*

Na tomto závěru nic nemění to, že ing. B. U. od roku 1993 funkci předsedy žalovaného družstva nevykonává a že v době, kdy byl odvolacím soudem vyslechnut (při jednání před odvolacím soudem konaném dne 3.3.2000), byl již v důchodu. Rozhodné v tomto směru totiž je, že předmětem jeho výslechu byly okolnosti z doby, kdy byl předsedou žalovaného, popřípadě jeho činnost při výkonu této funkce. Ze zásady rovného postavení účastníků řízení vyplývá, že v občanském soudním řízení, jež se týká organizace, nemůže mít odlišný procesní význam výslech osoby, která v době, kdy se staly okolnosti významné pro rozhodnutí ve věci, vyjadřovala vůli organizace jako právnické osoby, od výslechu jiných účastníků řízení. Má-li být soudem vyslechnuta osoba, která vykonávala funkci statutárního orgánu organizace - právnické osoby, v řízení, jehož účastníkem je tato organizace - právnická osoba, může být o okolnostech, které se týkají této organizace - právnické osoby a které nastaly v době, kdy vykonávala funkci statutárního orgánu, vyslechnuta jen jako účastník řízení. Odvolací soud proto postupoval v rozporu se zákonem, když ing. B. U. vyslechl jako svědka a když jeho výpovědi při hodnocení důkazů přikládal hodnotu svědecké výpovědi. Skutkové zjištění jako výsledek takto vadného hodnocení důkazů soudem neodpovídá postupu vyplývajícímu z ustanovení § 132 o.s.ř., a rozhodnutí soudu založené na takovém skutkovém zjištění proto nemá oporu v provedeném dokazování. Skutkové zjištění odvolacího soudu, že se žalobce dopustil jednání vytýkaného mu žalovaným v dopise ze dne 1.12.1986, kterým bylo dovolateli sděleno rozhodnutí o jeho vyloučení z družstva, za této situace nemůže mít oporu v provedeném dokazování.²⁵

- **Zaměstnavatel jako osoba blízká.** Nejvyšší správní soud ve věci sp. zn. 8 AfS 17/2012 mj. uvedl: „*Poučení zaměstnanců stěžovatele neobsahovalo upozornění, že by mohli odepřít výpověď, pokud by sobě nebo osobě blízké způsobili stíhání pro správní delikt. Vzhledem k tomu, že se jednalo o nepodnikající fyzické osoby, nepřipadalo v úvahu, aby se dopustily správního deliktu podle zákona o podnikání na kapitálovém trhu. S ohledem na předmět státní kontroly si lze stěžít představit, jaký jiný postih*

²⁵ V této souvislosti také viz například *Malý, J.* Problémy vybraných zajišťovacích institutů v trestním řízení vedeném proti právnické osobě. *Trestněprávní revue.* Praha: C. H. Beck. 2019. sv. 3. s. 53 an.

za správní delikt či přestupek by jim mohl brožit. Ostatně ani stěžovatel netvrdil, že by zaměstnancům brožil postih za některý konkrétní správní delikt či že by zaměstnanci důvodně odmítli vypovídat, byli-li by poučeni i podle správního řádu.

Nejvyšší správní soud souhlasil s městským soudem, že se stěžovatel jako zaměstnavatel osob, s nimiž byly vedeny rozhovory, nemůže dovolávat porušení jejich procesních práv. Stejně tak nepřipadá v úvahu, že by zaměstnanci mohli způsobit stíhání zaměstnavateli jako osobě blízké, protože osobou blízkou nemůže být právnická osoba.“

4. *Nemo tenetur* ve vztahu k činnosti inspekce práce

Z dosavadního výkladu a odkazované judikatury se podává, že zásada *nemo tenetur* dopadá jak na fyzické, tak na právnické osoby. V případě právnické osoby náleží právo za právnickou osobu odmítnout aktivní součinnost (výpověď) statutárnímu zástupci nebo jiné osobě v takovém postavení.

Šíře možného odmítnutí součinnosti s odkazem na zákaz nucení k sebeobviňování musí být důsledkem důkladného vážení dotčených zájmů. Z hlediska obecného zájmu, který zde primárně stojí vůči zásadě *nemo tenetur*, jde primárně o to, že bezbřehé uplatnění jmenovaného principu by de facto mohlo paralyzovat činnost veřejné moci, jde-li o kontrolu a dohled.

Pokud bychom měli rámcově definovat šíři zákazu nucení k sebeobviňování, v kontextu shora odkazované judikatury lze říci, že:

- se nelze zásady dovolávat v případě vyžadování pasivní součinnosti, kdy pasivní součinností se míní i vydání existujících dokladů či věcí;
- se nelze zásady dovolávat tam, kde jsou vyžadovány listiny, informace a záznamy, které má osoba zákonnou povinnost vést v souvislosti se svou činností;
- se lze úspěšně dovolávat, je-li vyžadována aktivní součinnost, která by mohla vést k nebezpečí trestního stíhání, příp. odsouzení. K takové aktivitě, která může být svého druhu přiznáním v širokém smyslu slova, tedy buďto přímým uznáním viny, nebo uvedením informací, z nichž vina vyplývá, není možné osobu nutit, a to ani pohružkou sankčního opatření (například pořádkové pokuty).

Konkrétněji řečeno, strpění například odebrání kontrolního vzorku v rámci kontroly České obchodní inspekce nelze označit za donucování k sebeobviňování či k sebeusvědčování. Dotčená osoba je takový úkon povinna strpět a může být přípustnými prostředky donucována k součinnosti.

Naproti tomu, je-li osoba vyzvána k aktivní činnosti, například k vytvoření určitých listin nebo záznamů (pod hrozbou pořádkové pokuty za neposkytnutí součinnosti), které dle zákona vést nemusí atp., dochází již k překročení hranice mezi úkonem, při němž je tato osoba toliko pasivním objektem a situací, kdy je nucena k aktivnímu jednání, jímž se sama (nebo svou osobou blízkou)

může usvědčit. Bylo by v rozporu s právem neobviňovat sám sebe (své osoby blízké), pokud by pod sankcí pořádkové pokuty měla tato osoba být „*donucena mluvit*“.²⁶

Z hlediska míry možného odmítnutí součinnosti je také třeba rozlišovat mezi obviněným a jinou osobou, konkrétně svědkem. Svědek má povinnost vypovídat pravdu. Nemusí vypovídat, pokud by si způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké. Obviněný nemusí vypovídat vůbec, resp. může vypovídat i nepravdivě. Svědek nemůže odmítnout výpověď *en block*, nýbrž pouze ke konkrétní otázce, přičemž by měl ještě (při zachování zásady *nemo tenetur*) sdělit důvody, z nichž lze posoudit postup svědka a rozhodnout o jeho oprávněnosti.

V rámci praxe dlouhodobě problematická se zdá styčná plocha mezi kontrolou a správním trestáním.

Z pohledu teorie a původního smyslu zákona nemá kontrola primárně sloužit ke sběru podkladů pro navazující správní řízení, v němž bude uloženo opatření k nápravě či sankce.

Slovy důvodové zprávy ke kontrolnímu řádu:²⁷ „*Pojem „kontrola“ je zde obecně definován tak, aby zahrnoval jakoukoli kontrolní činnost, jejímž předmětem je zkoumání skutečného stavu a jeho porovnání se stavem žádoucím, jenž je vymezen stanovením příslušných povinností. Jelikož se jedná o výkon veřejné moci, lze v rámci předmětné kontroly posuzovat toliko plnění povinností stanovených zákonem, případně na základě zákona, nikoli však již další skutečnosti. Stejně tak není součástí procesu kontroly ve smyslu tohoto zákona náprava zjištěných chyb a nedostatků, popř. ukládání sankcí souvisejících s těmito zjištěními. Ačkoli náprava zjištěných chyb a nedostatků je v obecné rovině účelem kontroly, předmětem, resp. cílem procesu kontroly je toliko zjištění aktuálního stavu a jeho porovnání se stavem žádoucím, zatímco realizace následných opatření (tedy nikoli ověřování plnění povinností, nýbrž již vynucení jejich plnění) je realizována v jiných procesních režimech, nejčastěji v režimu správního řádu.*“²⁸

Obdobně se vyjádřil také Nejvyšší správní soud ve věci sp. zn. 9 Afs 33/2011: „*Kontrolou se rozumí postup orgánu veřejné moci, který zjišťuje a eventuálně posuzuje plnění povinností adresáty veřejné správy ... Kontrola je svou povahou procesem kontrolním, nikoliv rozhodovacím, jedná se o formalizovaný proces opatřování důkazů.*“

Pravděpodobně i v návaznosti na toto pojmové a účelové vymezení kontrolní řád oproti předchozímu zákonu o státní kontrole explicitně v žádné podobě nezmiňuje zásadu *nemo tenetur*. Naopak výslovně v ust. § 8 zakládá oprávnění kontrolujícího požadovat poskytnutí údajů, dokumentů a věcí vztahujících se k předmětu kontroly

²⁶ K tomuto srov. např. Ústavní soud ve věci sp. zn. I. ÚS 671/05.

²⁷ Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. 6. volební období. tisk č. 575/0.

²⁸ Shodně též Stanovisko odboru veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra č. 3/2018 ze dne 10. října 2018 – Kontrola jako postup před zahájením správního řízení.

nebo k činnosti kontrolované osoby (dále jen „podklady“); v odůvodněných případech může kontrolující zajišťovat originální podklady. Ust. 8 kontrolního řádu úzce souvisí s ust. § 9 písm. a) zjistit stav věci v rozsahu nezbytném pro dosažení účelu kontroly a v závislosti na povaze kontroly doložit kontrolní zjištění potřebnými podklady. Na to reaguje ust. § 10 stejného zákona, dle jehož odst. 2 a 3 kontrolního řádu jsou kontrolovaná a i povinná osoba povinně kontrolujícímu poskytnout nezbytnou součinnost pro výkon kontroly.

Na druhou stranu ust. § 9 písm. b) kontrolního řádu ukládá kontrolujícímu povinnost šetřit práv a oprávněných zájmů kontrolovaného a dalších dotčených osob. Spolu s tím, a to je zásadní, je zde subsidiarita správního řádu (ust. § 28 kontrolního řádu).

Správní řád ve svém ust. § 55 zákaz nucení k sebeobviňování, resp. právo odmítnout součinnost formuluje poměrně jasně, když uvádí:

- výpověď může odepřít ten, kdo by jí způsobil sobě nebo osobě blízké nebezpečí stíhání pro trestný čin nebo správní delikt. Na totožný důvod se ve vztahu k možnému odmítnutí součinnosti odkazuje i ust. § 52²⁹ a § 54 s.ř.³⁰;
- správní orgán svědka před výslechem poučí o důvodech, pro které nesmí být vyslýchán, o právu odepřít výpověď, o jeho povinnosti vypovídat pravdivě a nic nezamlčet a o právních následcích nepravdivé nebo neúplné výpovědi.

V návaznosti na pojmové vymezení a ústřední smysl státní kontroly by bylo možné dovozovat, že v rámci státní kontroly se v plném rozsahu zásada *nemo tenetur* jako v přestupkovém či správním řízení o právním deliktu neuplatní.

Takový závěr však může platit pouze pro případy, kdy není možné navazující trestní řízení nebo správní řízení trestní.

²⁹ Ust. § 52 odst. 2 s.ř. „Předložení listiny nelze žádat nebo může být odepráno z důvodů, pro které nesmí být svědek vyslechnut nebo pro které je svědek oprávněn výpověď odepřít (§ 55 odst. 2 až 4).“

³⁰ USt. § 54 odst. 2 s.ř. „Ohledání nelze provést nebo může být osobou uvedenou v odstavci 1 odepráno z důvodů, pro které nesmí být svědek vyslechnut nebo pro které je svědek oprávněn výpověď odepřít (§ 55 odst. 2 až 4).“

Pro ostatní případy, mj. i v návaznosti na ust. § 81 zákona č. 250/2016 Sb.,³¹ resp. ust. § 51 s.ř.³² ve spojení s ust. § 150 s.ř.,³³ je třeba připustit uplatnění zásady nemo tenetur ve shodném rozsahu, jako v přestupkovém řízení, resp. řízení o správním deliktu, včetně nezbytného souvisejícího poučení o příslušných právech dotčené osoby. O právu odeprít výpověď (aktivní součinnost) musí být dotčená osoba poučena zásadně v dostatečném předstihu. Nedostatečné poučení, v jehož důsledku bude poskytnut (i bez užití pohrůžky donucení, nebo přímo za použití docení – pořádková pokuta) důkazní prostředek usvědčující osobu poskytující součinnost, které právo odeprít výpověď (aktivní součinnost) svědčilo, je závažnou procesní vadou (k tomuto srov. např. Ústavní soud ve věci sp. zn. II. ÚS 89/04.). Vynucený důkazní prostředek nemůže být použit³⁴

Odkázat lze v této souvislosti na výstižné stanovisko odboru veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra č. 3/2018 ze dne 10. října 2018 – Kontrola jako postup před zahájením správního řízení, kde se uvádí *„dle našeho názoru zákaz sebeobviňování musí platit i v rámci kontroly (byť je otázka v jakém rozsahu), a to již s ohledem na jeho ústavní zakotvení. Podobně máme za to, že ačkoliv to stávající kontrolní řád výslovně nestanoví, musí i při kontrole platit ochrana utajovaných informací (a ochrana povinnosti mlčenlivosti), neboť obecný procesní předpis „neruší“ hmotné právo.*

Je tedy možno shrnout, že v rámci kontroly nemůže správní orgán zjišťovat od kontrolované osoby (pozdějšího účastníka řízení) skutečnosti, které by v navazujících procesních postupech (postup před zahájením správního řízení a správní řízení) od účastníka řízení zjišťovat nemohl, protože tomu brání procesní ustanovení správního řádu nebo zákona o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.“

³¹ Ut. § 81 zákona č. 250/2016 Sb.: „V řízení navazujícím na výkon kontroly mohou být skutečnosti zjištěné při kontrole jediným podkladem rozhodnutí o přestupku.“ Jedná se přitom o změnu oproti dřívější právní úpravě – viz rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ve věci sp. zn. 3 As 167/2014.

Pro přestupkové pro přestupkové řízení přitom platí analogicky úprava v zákonu o trestní odpovědnosti právnických osob a občanském soudním řádu, ve spojení s právní úpravou hmotného práva upravující zastupování/jednání za právnickou osobu, jde-li o výslech statutárního zástupce. Stejně platí ve vztahu k otázce nucení k sebeobviňování zástupců právnické osoby. Pokud by se dostaly zájmy osoby, která má být vyslýchána jako statutární zástupce právnické osoby, do konfliktu s jejími osobními zájmy (nebezpečí stíhání by zde bylo pro obě osoby), ustanoví se právnické osobě opatrovník.

³² Ust. § 51 odst. 4 s.ř.: „V řízení navazujícím na výkon kontroly, ve kterém je účastníkem řízení kontrolovaná osoba, není třeba provádět protokolem o kontrole, který je podkladem rozhodnutí o přestupku, dokazování.“

³³ Ust. § 150 odst. 2 s.ř.: „V řízení o vydání příkazu může být jediným podkladem kontrolní protokol pořizovaný podle zvláštního zákona tímž správním orgánem, který je věcně a místně příslušný ke správnímu řízení navazujícímu na kontrolní zjišťování, pokud protokol pořizoval ten, kdo může být oprávněnou úřední osobou, a pokud se kontrolovaný seznámil s obsahem protokolu nebo byl k seznámení se s obsahem protokolu řádně vyzván, popřípadě pokud byly v souladu se zákonem vyřízeny námitky kontrolovaného proti obsahu protokolu a pokud o obsahu protokolu nejsou pochybnosti ani z jiného důvodu.“

³⁴ K tomuto srov. dále např. i rozhodnutí Nejvyšší soud ve věci 7 Tz 85/65 a *Púry, F. in Šámal, P. a kol.* Trestní řád. Komentář. I. díl. 5. Vydání. Praha : C. H. Beck 2005, s. 814 a násled.

5. *Nemo tenetur* – polemika k některým zákonným konstrukcím

Předložené pojednání se nabízí uzavřít polemikou k v poslední době se objevivším legislativním tendencím.

Za všechny lze poukázat na institut ohlášení případů porušení zabezpečení osobních údajů dozorovému úřadu (pro Českou republiku Úřadu pro ochranu osobních údajů) ve smyslu čl. 33 nařízení Evropského parlamentu a Rady EU č. 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES.³⁵

Ve stručnosti, dle odkazovaného ustanovení je správce osobních údajů povinen ohlásit příslušnému dozorovému úřadu jakékoli porušení zabezpečení³⁶ ve lhůtě bez zbytečného odkladu, pokud možnost do 72 hodin od okamžiku, kdy se o něm dozvěděl. Správce v rámci ohlášení uvede mj. (i.) popis povahy daného případu porušení zabezpečení osobních údajů včetně, pokud je to možné, kategorií a přibližného počtu dotčených subjektů údajů a kategorií a přibližného množství dotčených záznamů osobních údajů; (ii.) popis pravděpodobných důsledků porušení zabezpečení osobních údajů, a (iii.) popis opatření, která správce přijal nebo navrhl k přijetí s cílem vyřešit dané porušení zabezpečení osobních údajů, včetně případných opatření ke zmírnění možných nepříznivých dopadů. Krátce řečeno, všechny informace nezbytné k posouzení, zda správce nezanedbal svou povinností k zajištění bezpečnosti zpracovávaných osobních údajů, příp. nějakou jinou ze zákonných povinností a nespáchal přestupek na úseku ochrany osobních údajů.

S ohlašováním případů porušení zabezpečení úzce souvisí oznamování porušení zabezpečení osobních údajů subjektům údajů (čl. 34 GDPR).

Základní myšlenka právní úpravy oznámení a ohlášení porušení zabezpečení je dobrá. V podstatě opisuje, co plyne z obecné prevenční povinnosti k odvracení škod a z obecné slušnosti, tedy že dojde-li k incidentu, který se může dotknout zájmů, práv a svobod jiného, měla by se dotčená osoba o takové skutečnosti vyzornout. Dotčená osoba by měla mít čas a možnost učinit opatření k odvracení nepříznivého důsledku. Pokud oznamovatel za situaci nesu vinu, měl by se na odvracení nepříznivých důsledků podílet. Rozumné je i to, aby povinná osoba měla možnost obrátit se na odborně způsobilou instituci, se kterou věc prodiskutuje a tato jí poradí nejlepší způsob řešení.

Příběhy právních institutů však mívají šťastné konce spíše výjimečně. Právní instituty, zejména ty nové a prozatím neotesané, nebývají rozumné, dobře fungující a bez problémů. Ohlášení porušení zabezpečení není výjimkou.

³⁵ Dále jen *GDPR*.

³⁶ Porušením zabezpečení se ve smyslu čl. 4 odst. 12 nařízení míní „porušení zabezpečení, které vede k náhodnému nebo protiprávnímu zničení, ztrátě, změně nebo neoprávněnému poskytnutí nebo zpřístupnění přenášených, uložených nebo jinak zpracovávaných osobních údajů“

Dle ust. § 62 odst. 1 písm. a) ZoZ se správce dopustí přestupku, poruší-li mj. čl. 33 GDPR (neohlásí-li řádně porušení ve smyslu jmenovaného ustanovení Úřadu pro ochranu osobních údajů).

Problém nastává v momentě, kdy dozorový úřad na základě ohlášení porušení zabezpečení identifikuje možné porušení nařízení správcem (rozsah údajů, doba uchování, zabezpečení atp.) a přistoupí k jeho sankčnímu postihu.

Podstatou problému je střet dvou principů. Z jedné strany jde o zásadu oficiality a z druhé strany o princip *nemo tenetur*. Řešení není jednoduché. Nestíhání s sebou nese potlačení účinků předpisů na ochranu osobních údajů. Oproti tomu stíhání znamená porušení ústavní zásady a jednoho z výchozích principů demokratického právního státu, k němuž se vedla dlouhá a bolestivá cesta (viz shora).

Postoj Úřadu pro ochranu osobních údajů je aktuálně takový, že některá ohlášení porušení zabezpečení jsou postupována ke kontrole. Předpokládat lze i případné následné potrestání.

Zákaz vynucování aktivní součinnosti ve smyslu *nemo tenetur* přitom platí pro veřejnou moc jako celek. V rozporu s tímto ústavním limitem je jak vynucování aktivní součinnosti za užití zákonných nástrojů (pořádkových pokut atp.), tak i zákonná ohlašovací povinnost vůči orgánu veřejné moci, jejíž nesplnění je přestupkem, mohou-li ze zákonem předepsaného obsahu ohlášení vyplynout skutečnosti vedoucí přímo k potrestání ohlašovatele.³⁷

Z hlediska principiálního nedomyšlené legislativní konstrukce, jako je institut ohlašování porušení zabezpečení, lze vnímat s rozpaky a obavami. Takového křížové nucení může pomalu směřovat zásadu *nemo tenetur* do zapomnění.

Uvedené nemá vyznít tak, že zákonná úprava povinného hlášení vůči orgánu veřejné moci není kvůli *nemo tenetur* možná.

Principiálně jistě vyloučena není. Musí však respektovat dvě zásady, které byly vloženy shora:

- takto lze vyžadovat informace a doklady, které má mít osoba vykonávající regulovanou činnost podle svých zákonných povinností, přičemž při nastavení zákonné povinnosti vést doklady a informace musí být také přihlášeno k šetření

³⁷ Postup v souladu se zásadou oficiality bude znamenat porušení zásady *nemo tenetur* vůči správci osobních údajů. Jinou variantou je v kontextu *nemo tenetur* vyloučit trestnost skutků, které budou předmětem ohlášení; by bylo třeba vycházet z totožnosti skutku, tedy vyloučena by byla všechna jednání, u nichž by byla zachována totožnost oznámeného jednání nebo totožnost oznámeného následku. Takový přístup by ovšem mohl vést k podstatnému nabourání veřejnoprávní odpovědnosti za porušení právních předpisů o ochraně osobních údajů. Částečně zmiřující efekt by mohlo mít zachování odpovědnosti za porušení předpisů o ochraně osobních údajů, bude-li prokázáno, že správce oznámil jednání s cílem eliminovat svou odpovědnost.

K tomuto dále také viz *Morávek, J. Ochrana osobních údajů podle obecného nařízení o ochraně osobních údajů (nejen) se zaměřením na pracovníprávní vztahy*, Praha: Wolters Kluwer. 2019. s 420.

práv povinné osoby a k zásadě nemo tenetur. Konkrétně nelze nastavit povinnost vedení dokumentace a informací tak široce, že by jejím prostřednictvím docházelo k obcházení nemo tenetur;

- nelze osobu nutit k přímému přiznání v širokém smyslu slova, tedy včetně popisu skutkového děje a dalších skutečností, ze kterých by bylo možné dovodit vinu/odpovědnost dotčené osoby.

Těmto kritériím však institut ohlašování porušení zabezpečení podle obecného nařízení o ochraně osobních údajů neodpovídá.

Lze jen doufat, že budoucí legislativní vývoj v tomto směru bude směřovat k větší střídmosti v zákonných povinnostech typu ohlašování porušení zabezpečení a k větší aktivitě a odpovědnosti výkonné moci. Principům demokratického právního státu by totiž jistě neodpovídalo uložení povinnosti typu „*do přílohy C daňového přiznání uveďte, zda krátíte daně a jak. Pokud přílohu nevyplníte nebo neodevzdáte, platí, že daně krátíte. Pokud jí vyplníte nepravdivě, pácháte přestupek.*“ Jak dalece se taková či obdobné situace, včetně ohlašování porušení zabezpečení, liší od přísahy *ex officio*?

ZÁSADA ZÁKAZU DONUCENÍ K SEBEOBVIŇOVÁNÍ: AUDIOVIZUÁLNÍ ZÁZNAM POŘIZOVANÝ ZAMĚSTNAVATELEM NA PRACOVIŠTI

JUDr. Vendula Mezeiová, LL.M.¹

Úvod

Je to téměř pleonasmus jakkoliv komentovat princip zákazu donucování k sebeobviňování poté, co jeho historickou genezi a pojetí v rozhodnutích Ústavního soudu České republiky bravurně analyzoval někdejší ústavní soudce profesor Pavel Holländer.² Avšak je to již deset let od sjednocujícího stanoviska pléna Ústavního soudu³ k pojetí tohoto principu. Realita si proto žádá výklad a poměrování této zásady v nových kontextech, jejichž rozmanitost se obecná právní norma jen stěží snaží dostihnout.

Tentokrát stojím před otázkou, zda zaměstnavatel pořizující audiovizuální záznam jeho zaměstnanců na pracovišti je oprávněn dovolat se zásady zákazu donucení k sebeobviňování, pokud by správní orgán požadoval předložení tohoto záznamu ve správním řízení o správním deliktu či přestupku tohoto zaměstnavatele spočívajícím v porušení jeho povinností stanovených zákoníkem práce a dalšími právními předpisy.

Jelikož nastolená výzkumná otázka se týká odpovědnosti zaměstnavatele za přeštepku či správní delikt – nejedná se tedy o trestněprávní odpovědnost, nýbrž o delikt ní odpovědnost ve správním trestání, je k jejímu zodpovězení nutno zabývat se judikaturou Nejvyššího správního soudu. Úlohou tohoto vrcholného soudu správního soudnictví je sjednocování praxe správních orgánů, ale i judikatury krajských soudů rozhodujících ve správním soudnictví.

Příspěvek proto v prvé řadě stručným exkurzem ve světle shora vymezené výzkumné otázky představí obecný postoj Nejvyššího správního soudu k zásadě zákazu donucování k sebeobviňování a kriticky ho konfrontuje se závěry Ústavního soudu. V druhé části příspěvek nalézá odpověď na definovanou výzkumnou otázku včetně jejích problematických či dosud nejudikovaných aspektů.

V příspěvku autorka dospívá k závěru, že poskytnutí audiovizuálních záznamů pořizovaných zaměstnavatelem nelze v kontextu zásady zákazu donucení k sebeobviňování považovat za nepřiměřené, a to zejména v řízeních o správním deliktu či přestupku

¹ Doktorandka katedry pracovního práva a práva sociálního zabezpečení, Právnická fakulta Univerzity Karlovy a asistentka soudkyně, Nejvyšší správní soud.

² Pavel Holländer, „Zrod a současnost principu nemo tenetur se ipsum prodere“ [2017] 156(2) Právník 89-113.

³ Stanovisko pléna Ústavního soudu České republiky, sp. zn. Pl. ÚS-st. 30/10 ze dne 30. 11. 2010 publ. pod č. 439/2010 Sb.

ohledně porušení povinností zaměstnavatele, jejichž objektem ochrany jsou zájmy či práva zaměstnanců.

1. Judikatura

a) *Přípustnost důkazních prostředků*

Problematika principu *nemo tenetur se ipsum prodere* je součástí širší otázky přípustnosti důkazních prostředků v řízení o přestupku či správním deliktu. Tento příspěvek se konkrétně nezabývá přípustností důkazních prostředků obecně. Jelikož ale se zásadou zákazu donucení k sebeobviňování neoddtělitelně souvisí, jak je blíže demonstrováno v druhé části příspěvku, lze jen stručně shrnout přístup, který Nejvyšší správní soud zastává ve vztahu k přípustnosti audiovizuálních nahrávek jako důkazních prostředků v řízeních o správních deliktech či přestupcích.

V prvé řadě je rozhodující, zda s ohledem na konkrétní okolnosti případu mohl obrazový záznam zasáhnout do práva na soukromí či práva na ochranu osobních údajů fyzické osoby.

Nelze-li tento zásah vyloučit, soud v druhém kroku zkoumá, jaká osoba tento obrazový záznam pořídila. Jestliže se jedná o orgán veřejné moci ve vertikálním vztahu k subjektu osobních údajů, smí tak činit pouze na základě výslovného zákonného zmocnění. Jedná-li se však o subjekty ve vztahu horizontálním, není pořizování nahrávek primárně vyloučeno, jelikož každý smí činit to, co mu zákon nezakazuje.

V návaznosti na to soud posuzuje, zda pořízení obrazového záznamu neodporuje zákonu. Ani protizákonnost ale v případě horizontálně postavených subjektů nemusí znamenat jednoznačně nepřípustnost důkazních prostředků v řízení. V takových případech soud provede tzv. *test proportionality*,⁴ v rámci něhož porovnává dotčené právo na soukromí a zájem společnosti na objasnění a potrestání deliktních jednání. Soud posuzuje i) *legimititu cíle*, kterého mělo být nahráváním záznamu dosaženo, a ii) *přiměřenost postupu*, jímž mělo být tohoto cíle dosaženo. *Přiměřenost* se přitom na základě ustálené judikatury rozumí a) *kritérium vhodnosti*, tedy zda nahrávka vůbec je schopna cíle dosáhnout, b) *kritérium potřebnosti*, tedy zda cíle nemohlo být dosaženo jinými opatřeními, umožňujícími dosáhnout stejného cíle bez zásahu do základních práv a svobod, a dále c) *kritérium poměřování*, v němž se ryze individuálně porovnává závažnost obou v kolizi stojících práv. Zde soud zvažuje empirické, systémové, kontextové i hodnotové argumenty.⁵

⁴ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94, publikován pod č. 214/1994 Sb.

⁵ Tento postup Nejvyšší správní soud zopakoval v řadě svých rozhodnutí ohledně přípustnosti audiovizuálních záznamů jako důkazních prostředků v řízení o správním deliktu či přestupku. Srov. např. rozsudky Nejvyššího správního soudu ze dne 18. 11. 2011, č. j. 2 As 45/2010 – 68, ze dne 28. 6. 2013 č. j. 5 As 1/2011 – 156, ze dne 23. 8. 2013, č. j. 5 As 158/2012-49, ze dne 25. 9. 2013, č. j. 4 As 75/2012 – 28, ze dne 8. 6. 2016 č. j. 3 As 118/2015 -34, či ze dne 20. 12. 2017, č. j. 10 As 245/2016 – 41.

b) *Zákaz donucení k sebeobviňování*

I zásada zákazu donucení k sebeobviňování podléhá poměřování přiměřenosti ve vztahu k zainteresovaným zájmům či objektům ochrany.

Nejvyšší správní soud i krajské soudy ohledně zásady zákazu donucení k sebeobviňování široce judikují zejména s odkazem na rozhodnutí Soudního dvora Evropské Unie a Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) v souvislosti s právem na spravedlivý proces⁶ podle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.⁷ Zákonitě se nabízí i judikování v souladu s rozhodnutími Ústavního soudu České republiky.

Vývoj rozhodovací praxe Ústavního soudu shrnuje právě Holländer.⁸ Spory o výklad této zásady u Ústavního soudu spočívaly zejména v tom, co je jejím samotným obsahem a zda ji lze vykládat extenzivně jako absolutní⁹, či naopak restriktivně, popř. která kritéria jsou rozhodujícím měřítkem omezení jejího rozsahu.

V judikatuře Nejvyššího správního soudu se tyto rozpory neobjevily. Rozkolísanou rozhodovací praxi následně sjednotilo stanovisko pléna Ústavního soudu,¹⁰ v souladu s nímž správní soudy rozhodují. Judikatura Nejvyššího správního soudu pouze nad rámec vyslovuje některé specifické závěry ve vztahu ke správnímu trestání. Základní kostru zásady *nemo tenetur* v dosavadní judikatuře Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu lze shrnout v zásadě v následujících bodech.

i) *Zásada práva veřejného*

Zaprve Ústavní soud ve své judikatuře vyjasnil, že zásada zákazu donucení k sebeobviňování se uplatní v trestním, ale i správním či přestupkovém řízení.¹¹

Ani podle judikatury Nejvyššího správního soudu není o aplikovatelnosti této zásady ve správním trestání pochyb.¹² Nejenže ji lze dovodit obecně z práva na spravedlivý proces,¹³ svou oporu má přímo i ve správním řádu,¹⁴ který se aplikuje subsidiárně

⁶ Článek 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“). Sdělení č. 209/1992 Sb. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících

⁷ Rozsudek Soudního dvora ze dne 18. 10 1989, *Orkem v. Komise* (374/87, Recueil); Rozsudek Tribunálu ze dne 20. 2. 2001, *Mannesmannröhren-Werke AG v. Komise* (T-112/98), Rozsudky ESLP „*Funke proti Francii*“, „*Martinen proti Finsku*“, „*Chambaz proti Švýcarsku*“ a „*Bykov proti Rusku*“, „*Saunders proti Velké Británii*“

⁸ Pavel Holländer (n 1).

⁹ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 671/05 ze dne 22. 2. 2006; Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 655/06 ze dne 23. 5. 2007.

¹⁰ Stanovisko pléna Ústavního soudu České republiky, sp. zn. Pl. ÚS-st. 30/10 ze dne 30. 11. 2010 publ. pod č. 439/2010 Sb.

¹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2013 sp. zn. III. ÚS 3162/12.

¹² Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 26. 9. 2016, čj. 30 Af 73/2014 – 184

¹³ Článek 37 Listiny základních práv a svobod.

¹⁴ § 51 odst. 1, § 53 odst. 1 a 2, § 54 odst. 1 a 2, a § 55 odst. 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád (dále jen „správní řád“).

vždy, nestanoví-li zvláštní zákona jinak,¹⁵ tedy i v řízení o přestupcích či správních deliktech.¹⁶

Aplikovatelnost zásady *nemo tenetur* však Ústavní soud výslovně vyloučil ve vztazích občanskoprávních – obligačních, v nichž jsou subjekty v rovném postavení.¹⁷ Argumentuje-li v občanskoprávním sporu subjekt, že nepředloží důkaz, jelikož by tím způsobil sobě či osobě blízké nebezpečí trestního stíhání, jde taková skutečnost k jeho tíži a má za následek to, že tato osoba ve vztahu ke svým tvrzením neunese své důkazní břemeno.

ii) Princip nikoliv absolutní

V druhé řadě Ústavní soud stejně jako Nejvyšší správní soud klade důraz na to, že zásada *nemo tenetur* je základní princip trestního procesu v demokratickém právním státě, který však nelze vykládat absolutně. Důležitým aspektem je totiž i efektivní výkon kontrolní a dohledové činnosti orgánu veřejné moci.

Podle Ústavního soudu „*při posuzování toho, jaký stupeň ústavněprávní ochrany poskytnout tomuto principu, je třeba zvažovat také obecný zájem společnosti na efektivním výkonu trestní spravedlnosti. Excesivní výklad principu nemo tenetur by mohl vést k paralyzování účinného potírání kriminality. Ochrana společnosti před kriminalitou ospravedlňuje požadavek, aby obviněný strpěl některá přiměřená omezení a aby byl k takovému strpění důkazních úkonů přiměřeně donucován. Takovéto donucení (v našem případě uložení pořádkové pokuty) není porušením ústavních práv a svobod.*“¹⁸

Nejvyšší správní soud v kontextu správního trestání v závislosti na dohledových pravomocích správních orgánů stanovených dílčími zákony konstantě judikuje, že „*zásadu zákazu sebeobviňování v žádném případě nelze vykládat tak široce, aby se dohledová činnost správního orgánu [České národní banky] stala prakticky zcela bezzubou, neboť by fakticky nedisponovala žádnými pravomocemi, jak [tuto] činnost efektivně vykonávat;*“¹⁹ a dále „*přiznání absolutního práva nevypovídat by totiž zašlo za hranice toho, co je nezbytné pro zachování práva na obhajobu, a představovalo by neodůvodněnou překážku výkonu dohledové pravomoci.*“²⁰

¹⁵ § 1 odst. 2 správního řádu.

¹⁶ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 26. 9. 2016, čj. 30 Af 73/2014 – 184; Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 28. 4. 2017, čj. 29 Af 37/2015 – 220; Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 21. 4. 2016, čj. 62 Af 15/2015 – 224; Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 21. 9. 2016, čj. 5 A 130/2012 – 117; Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 5. 2018, čj. 4 As 92/2018 – 35; Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 12. 2016, čj. 2 As 254/2016 – 39; 12. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. 3. 2017, čj. 6 As 230/2016 – 48.

¹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2013 sp. zn. III. ÚS 3162/12.

¹⁸ Stanovisko pléna Ústavního soudu České republiky, sp. zn. Pl. ÚS-st. 30/10 ze dne 30. 11. 2010 publ. pod č. 439/2010 Sb.

¹⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. 8. 2015, čj. 6 As 159/2014 – 52.

²⁰ Ibid. Obdobně i Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 5. 2018, čj. 4 As 92/2018 – 35

Obdobně správní soudy judikují i v kontextu zákona o zadávání veřejných zakázek. „Zásada zákazu sebeobviňování není absolutní, má své meze, přičemž jednu z nich tvoří právní úprava výkonu dohledu nad určitou oblastí – zde: zadávání veřejných zakázek, jež nelze efektivně vykonávat bez určitých informací a podkladů, konkrétně dokumentace o veřejné zakázce.“²¹

Nejvyšší správní soud interpretaci tohoto principu rozšiřuje i na kontrolní činnost, tedy mimo rámec samotného řízení o správním deliktu. V souvislosti s kontrolou obsahu vysílání v rámci kontrolní činnosti Rady pro rozhlasové a televizní vysílání o poskytnutí záznamu televizního vysílání vyslovil, že „veškerá judikatura vyjadřující se k zákazu sebeobviňování je hledáním rovnováhy mezi veřejným zájmem na kontrole dodržování právních předpisů, na odhalování a trestání protiprávní činnosti a zájmem na zachování spravedlivého procesu. V daném případě byla povinnost předložení záznamu vyžadována mimo rámec řízení o správním deliktu, jistě ale nelze vyloučit, že po vyhodnocení záznamu by mohlo být správní řízení o uložení sankce zahájeno. Tak je tomu ovšem v řadě oblastí regulovaných právem. Zákon stanoví pravidla pro určitou činnost, zákonem určený orgán jejich dodržování kontroluje, a to vlastní aktivní činností, nebo v součinnosti se subjektem provozujícím danou činnost, a vyvozuje odpovědnost z porušení pravidel.“²² Nejvyšší správní soud zdůrazňuje, že je-li některá oblast regulována, „musí zde být účinné kontrolní mechanismy, které umožňují sledovat a vyhodnocovat dodržování daných pravidel a z nedodržování vyvozovat odpovědnost.“²³

Na druhou stranu však Nejvyšší správní soud v jiném svém rozsudku v souvislosti se zásadou zákazu sebeobviňování uvádí, že orgán veřejné moci svým jednáním musí v materiálním slova smyslu sledovat předvídatelný a racionálně zdůvodnitelný účel, pro který mu zákon svěřuje jeho pravomoci. „Při výkonu svých pravomocí jsou orgány veřejné moci povinny se pohybovat nejen z hlediska formálního v hranicích svých pravomocí a kompetencí stanovených ústavním pořádkem (čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod), ale výkon těchto pravomocí musí být také po obsahové (materiální) stránce v souladu se základními principy, vyjádřenými v ustanoveních ústavního pořádku, což odpovídá pojetí materiálního právního státu. Orgán veřejné moci proto vykonává určitou pravomoc a kompetenci ultra vires také tehdy, pokud svým jednáním nesleduje určitý předvídatelný a racionálně zdůvodnitelný účel, pro který mu byla určita pravomoc a kompetence svěřena, resp. tehdy, narušuje-li svým, byť o zákon se opírajícím postupem, základní práva dotčených osob více, než je nezbytně nutné k tomu, aby byl ještě dosažen zákonem stanovený účel.“²⁴

²¹ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 26. 9. 2016, čj. 30 Af 73/2014 – 184.

²² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 12. 2016, čj. 2 As 254/2016 – 39.

²³ Ibid.

²⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. 6. 2018, čj. 5 As 36/2018 – 40.

iii) Objektivně existující důkazy a jejich povaha

Zatřetí Ústavní soud dospěl k závěru, že pokud je cílem získat *objektivně existující* důkazy, které *nevyžadují aktivní jednání* obviněného či podezřelého, ale toliko *strpění* jejich provedení, nelze na tyto postupy pohlížet jako na úkony, jimiž by byl obviněný či podezřelý donucován k ústavně nepřipustnému sebeobviňování. K zajištění součinnosti obviněného či podezřelého při opatřování takových důkazů je možno užít zákonných donucovacích prostředků.²⁵

S odkazem na judikaturu ESLP²⁶ a své sjednocující stanovisko Ústavní soud dále vysvětlil, že „*různý režim získávání důkazů z hlediska práva neusvědčovat sám sebe se opírá o odlišný charakter výpovědi a uvedených důkazů. Posledně jmenované existují objektivně, nezávisle na vůli obviněného, při jejich opatřování je sice postupováno proti vůli obviněného, nevyžaduje se však po něm jeho aktivní součinnost, ale pouze strpění donucovacích úkonů.*“²⁷ Naproti tomu „*výpověď, slovo, neexistuje objektivně, nezávisle na vůli obviněného, a lze je získat jen proti vůli obviněného, je-li tato zlomena fyzickým nebo psychickým donucením, tj. jen když se poníží důstojnost člověka jako svobodné bytosti [...].*“²⁸

Audiovizuální záznam a jeho promítnutí v řízení o přestupku či správním deliktu je přitom podle judikatury rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu „*specifickým případem ohledání ve smyslu § 54 správního řádu.*“²⁹ Jeho povaha má tedy odlišný charakter oproti výpovědi ve smyslu shora citovaného stanoviska Ústavního soudu.

Kromě podmínky objektivní existence důkazu nezávisle na vůli účastníka řízení ve svém rozsudku Nejvyšší správní soud judikoval, že jedná-li se čistě o zjištění skutkových otázek na základě předložení těchto již existujících důkazních prostředků, nemůže takový postup vést k porušení zásady zákazu sebeobviňování. „*Orgán dohledu je i pod hrozbou sankce oprávněn zavázat účastníka řízení k tomu, aby poskytl veškeré potřebné informace vztahující se ke skutkovému stavu, které jsou mu známy, a aby mu předal případně příslušné dokumenty, jež má k dispozici, a to i tehdy, když mohou sloužit k prokázání protiprávního jednání vůči němu samotnému nebo vůči jinému subjektu.*“³⁰

S odkazem na judikaturu evropských soudů také správní soudy specifikovaly, že „*vyšetřovací orgán není oprávněn dotazovat se na subjektivní názory ani hodnotové soudy nebo nabádat k vytváření předpokladů či vyvozování důsledků; lze odmítnout odpovídat*

²⁵ Stanovisko pléna Ústavního soudu České republiky, sp. zn. Pl. ÚS-st. 30/10 ze dne 30. 11. 2010 publ. pod č. 439/2010 Sb.

²⁶ Rozsudek ze dne 25. 2. 1993 ve věci *Funke proti Francii* (stížnost č. 10828/84), Rozsudek velkého senátu ze dne 17. 12. 1996 ve věci *Saunders proti Spojenému Království* (stížnost č. 19187/91).

²⁷ Stanovisko pléna Ústavního soudu České republiky, sp. zn. Pl. ÚS-st. 30/10 ze dne 30. 11. 2010 publ. pod č. 439/2010 Sb.

²⁸ Ibid.

²⁹ Usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 3. 4. 2012, čj. 7 As 57/2010 - 82, č. 2633/2012 Sb. NSS.

³⁰ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. 8. 2015, čj. 6 As 159/2014 - 52.

na otázky, které se netýkají pouze skutkového stavu a které by mohly vést k přiznání podílu na protiprávním jednání.³¹

Nejvyšší správní soud v této souvislosti také vyslovil stanovisko, které se v judikatuře Ústavního soudu dosud neobjevuje, a to že „*nic totiž nebrání adresátovi v tom, aby v dalším průběhu správního řízení nebo během řízení [...] prokázal, vykonává tak své právo na obhajobu, že skutkové okolnosti vylíčené v jeho odpovědích nebo předané dokumenty mají jiný význam, nežli jaký jim přikládá [správní orgán].*“³² Tento závěr Nejvyšší správní soud ve své judikatuře několikrát zopakoval.

Podle Nejvyššího správního soudu tak „*účastníkovi řízení lze v takové situaci přiznat právo nevypovídat jen do té míry, do jaké by byl nucen poskytnout odpovědi, které by ho dovedly k připuštění existence protiprávního jednání, které přísluší prokázat správnímu orgánu. Po účastníkovi řízení nelze požadovat, aby přiznal své protiprávní jednání či jinak své jednání či předložené podklady právně hodnotil.*“³³

Shora citovaná interpretace zásady zákazu donucení k sebeobviňování Nejvyšší správní soud uplatnil v kontextu několika právních oblastí. Předmětem soudního přezkumu byla například situace, v níž správní orgán vyzval k předložení dokumentů, jejichž vedení ukládá zákon o odpadech. „*Samotné předložení dokumentů, které musela stěžovatelka vést na základě zákona, nemůže vést k obvinění sebe samého [...] i při předložení požadovaných dokumentů nic nebránilo v navazujícím řízení brojit proti závěrům, které by [správní orgán] z daných dokumentů učinil.*“³⁴ Obdobně se Nejvyšší správní soud vyjádřil v souvislosti s výzvou k předložení záznamu televizního vysílání, který lze považovat za takový objektivně existující důkaz.³⁵

Zmínit lze také rozhodnutí Krajského soudu v Brně, který zdůraznil, že „*velmi podstatná je [...] i skutečnost, že žalovaný po žalobci požadoval předložení listin, jež [...] nutně musely být součástí dokumentace o veřejné zakázce, jež musí být podle ZVZ uchována (§ 155 odst. 1 ZVZ) a jež musí být žalovanému také předložena (§ 114 odst. 6 ZVZ). Bylo by podle zdejšího soudu absurdní dovozovat, že osoba, které zákon výslovně ukládá povinnost uchovávat určité listiny a ty pak v zákonem jasně předvídané situaci předložit, měla být ve výzvě k jejich předložení upozorňována na to, že je předkládat nemusí. Pak trvání na této povinnosti ze strany žalovaného nemůže žalobce a) po právu považovat za jakékoli sebeobviňování, jež by mělo být zakázáno.*“³⁶

Ústavní soud taktéž ve vztahu k povaze důkazních prostředků rozlišil, že zásada *nemo tenetur* se nevztahuje ani na výpověď jako celek, ale na jednotlivé otázky.³⁷

³¹ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 21. 4. 2016, čj. 62 Af 15/2015 – 224.

³² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. 8. 2015, čj. 6 As 159/2014 – 52.

³³ Ibid.

³⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 5. 2018, čj. 4 As 92/2018 – 35.

³⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 12. 2016, čj. 2 As 254/2016 – 39.

³⁶ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 21. 4. 2016, čj. 62 Af 15/2015 – 224.

³⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 4. 12. 1997, sp. zn. III. ÚS 149/97.

iv) Právo osobní povahy

Mimoto Ústavní soud explicitně judikoval, že zásada zákazu donucení k sebeobviňování je osobní povahy. Nemůže se na ni tedy odvolávat žádná právnická osoba či její statutární orgány.³⁸ Tento závěr je však v mnoha ohledech rozporován.³⁹

2. *Nemo tenetur a audiovizuální záznam pořizovaný zaměstnavatelem*

Jak vyplývá ze shora uvedené judikatury Ústavního a Nejvyššího správního soudu, lze dovést určité hranice toho, kdy je přiměřené aplikovat zásadu zákazu donucení k sebeobviňování. V kontextu přípustnosti audiovizuálního záznamu pořizovaného zaměstnavatelem však soudy dosud nerozhodovaly. V souvislosti s výzkumnou otázkou definovanou v úvodu tak na pozadí obecných kritérií vymezených judikaturou vzniká několik nejasností, jimiž by bylo příhodno se zabývat.

a) *Sporné aspekty*

Audiovizuální záznam má nepochybně povahu jiného důkazního prostředku, než je výpověď. Jednoznačně vypovídá o skutkových okolnostech nastalého případu, přičemž případným poskytnutím tohoto důkazu správnímu orgánu je ponechán zaměstnavateli dostatečný prostor pro právo na obhajobu a jeho tvrzení, že skutek nenaplnuje skutkovou podstatu správního deliktu či přestupku. Pokud zaměstnavatel audiovizuální záznam pořizuje, je taktéž nepochybné, že jeho poskytnutí pro účely správního řízení nevyžaduje aktivní součinnost či tvorbu jeho obsahu, nýbrž pouze strpění omezení svých práv, zatímco je se záznamem nakládáno.

Do jaké míry ale existuje tento audiovizuální záznam pořizovaný zaměstnavatelem skutečně *objektivně a nezávisle na jeho vůli*?

Není jisté zcela nepříznačné, že ve shora citované judikatuře Nejvyššího správního soudu se v případě *objektivně* existujících důkazů vždy jednalo o materiály (záznamy vysílání, zadávací dokumentace apod.), které přímo zákon subjektu ukládá pořizovat, uchovávat apod. Tedy jedná se o situaci, kdy zjevně nezávisí pouze na vůli subjektu materiálem disponovat.

Oproti tomu zaměstnavatel audiovizuální záznam na pracoviště pořizuje vždy dobrovolně. Žádný zákon mu to jako povinnost neukládá, a je proto čistě na jeho vůli tak učinit. Ve většině případů k tomu přistupuje za účelem ochrany svých práv, zvýšení efektivity výroby, ochrany práv zaměstnanců apod. Nikoliv však proto, aby tento důkazní prostředek byl následně využit i v jeho neprospěch. Otázkou tedy je, zda má zaměstnavatel s ohledem na tuto svou *dobrovolnost* pořizování záznamu povinnost jej poté jako již *objektivně* existující důkaz vydat.

³⁸ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 158/13 ze dne 14. 3. 2013.

³⁹ Helena Prášková, „Princip nemo tenetur v kontrolním procesu“ [2012] 45(5/6) Správní právo 283-290.

S tímto základním sporným aspektem souvisí i řada dalších podřadných problémů. Je zaměstnavatel povinen odpovědět na dotazy vyšetřujícího orgánu ohledně existence či pořizování samotného audiovizuálního záznamu? Je ve výpovědi v souladu s judikaturou Ústavního soudu i Nejvyššího správního soudu zaměstnavatel oprávněn odepřít odpověď na takovou otázku, popř. i přesto, že o pořizování a existenci záznamu již například kladně vypovídal zaměstnanec? Taková otázka jistě nemíří na *subjektivní názor* ani *hodnotový soud*, ani *nenabádá k vytváření předpokladů* či *vyvozování důsledků*, což jsou právě kritéria nacházející se za hranou „tvrdého“ jádra zásady *nemo tenetur*.

Bude právo odepřít poskytnutí audiovizuálního záznamu a jeho nepřipustnost v řízení o správním deliktu či přestupku záviset na skutečném obsahu videozáznamu? Vždyť podle judikatury je *právo nevypovídat* dáno „*do té míry, do jaké by byl nucen poskytnout odpovědi, které by ho dovedly k přípuštění existence protiprávního jednání, které přísluší prokázat správnímu orgánu.*“ Některé audiovizuální záznamy mohou bezprostředně dokumentovat protiprávní jednání zaměstnavatele, jelikož zachycují skutkový stav tak, jak se odehrál zcela bez jakýchkoliv důvodných pochybností.

A v neposlední řadě brání snad zaměstnavateli cokoliv v tom, aby jakožto vlastník těchto záznamů zcela v souladu se svým panstvím nad věcí tyto záznamy zničil dříve nežli, ale i poté, co o ně správní orgán zaměstnavatele požádá? Žádný právní předpis zaměstnavateli nepřikazuje tento záznam pořizovat.

b) Hledání proporcí

Předestřené úvahy vedou k nesčetně absurdním a překvapujícím závěrům. Jejich závazné řešení budou muset vyslovit až soudy při posuzování konkrétních individuálních okolností daných případů. Stěžejní bude jistě nalézt přílehavou interpretaci k povaze důkazních prostředků, tj. *objektivně, nezávisle na vůli subjektu existující důkazní prostředek vypovídající pouze o skutkových okolnostech případu*. I přesto však se tento příspěvek v následující pasáži pokusí na základě shora analyzované judikatury navrhnout řešení.

Zásada zákazu donucení k sebeobviňování není absolutní. Proporcionalitu jejího omezení, resp. meze jejího rozsahu, je vždy nutno poměřovat v určitém kontextu s ohledem na to, k realizaci jakého zamýšleného účelu právo směřuje.⁴⁰ Ve své podstatě to ve skutečnosti vede k neustálému dotváření obsahu zásady *nemo tenetur*. Její meze jsou proto „*produktem dějin, historických konfliktů, [jsou] zrcadlením Jheringova „boje za právo.“*⁴¹ Podle Holländera v závislosti na tom „*hledáme pro [ni] analytickou strukturu. Ex post vkládáme do [ni] nové a nové hermeneutické vzorce, jinak řečeno, nové a nové představy o podobě vztahu jednotlivce a celku.*“ Posouzení rozsahu tohoto pojmu

⁴⁰ Zdeněk Kühn. Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, s. 208.

⁴¹ Pavel Holländer (n 1) 112.

v konkrétním kontextu je tedy ničím jiným než „hledáním proporcí ve vztazích mezi jednotlivcem a celkem“.

Podle tohoto příspěvku je třeba zásadu zákazu sebeobviňování ve vztahu k předložení audiovizuálního záznamu v řízení o odpovědnosti zaměstnavatele za přestupek vykládat tak, aby materiálně nebránila efektivní kontrole povinností zaměstnavatele vůči zaměstnancům. Nejen, že je třeba vzít v potaz zájem společnosti na kontrole dodržování právních předpisů, na odhalování a trestání protiprávní činnosti. Ohled je nutno brát i na povahu zaměstnaneckých vztahů, v nichž se zaměstnanec nachází ve značně slabším postavení než zaměstnavatel, přičemž veřejnoprávní předpisy, na základě nichž správní orgány kontrolují dodržování povinností zaměstnavatele vůči zaměstnanci, míří právě na ochranu zájmů a práv zaměstnance (viz § 316 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce).

S ohledem na to příspěvek argumentuje, že pořizuje-li zaměstnavatel ze své vůle audiovizuální záznam na pracovišti povětšinou za účelem ochrany svých práv, nelze považovat za nepřiměřené požadovat po něm poskytnutí takto pořízených a existujících záznamů i pro účely šetření ohledně porušení jeho povinností, jejichž objektem ochrany je právě zájem či právo zaměstnance (např. § 316 zákoník práce). Povinnosti předložit audiovizuální záznam se zaměstnavatel v těchto případech nezproští ani s odvoláním na zásadu zákazu donucení k sebeobviňování. Bude-li pořizování a existence záznamu bez důvodných pochybností prokázána, např. ze strany zaměstnance jako svědka či doložením písemného informovaného souhlasu k pořizování takového záznamu na pracovišti včetně informací, po jakou dobu je uchováván apod., bude nutno záznam považovat za objektivně existující důkazní prostředek nezávisle na vůli zaměstnavatele vypovídající o skutkovém stavu šetřeného správního deliktu či přestupku.

Nelze opomenout, že při pořizování audiovizuálních záznamů na pracovišti je to totiž zejména soukromí zaměstnanců, do něhož je zasahováno. Lze proto rozumně předpokládat, že je-li tento zásah do základních práv zaměstnance přiměřený pro účely ochrany práv zaměstnavatele (viz obecné podmínky přípustnosti důkazních prostředků v kapitole jedna), musí být přiměřené i omezení zásady zákazu sebeobviňování na straně zaměstnavatele v případě skutkových podstat, jejichž objektem je ochrana práv zaměstnance. Ochrana práv zaměstnance přitom odpovídá objekt právních norem, jejichž porušování správní orgány u zaměstnavatele kontrolují.

Autorka považuje za podstatné dodat, že ani pokud by byl audiovizuální záznam pořizován zaměstnavatelem neoprávněně či by nebyl přiměřený tomu, do jaké míry zasahuje do soukromí zaměstnance (opět viz obecné podmínky přípustnosti důkazních prostředků), nemůže se zaměstnavatel v případech ochrany práv zaměstnance bez dalšího dovolávat zásady zákazu sebeobviňování či nepřípustnosti nahrávky pro její protizákonnost.

Nedochází přitom k zásahu do práva na spravedlivý proces zaměstnavatele. Je primárně jeho vůlí záznam vůbec pořizovat. K dispozici má navíc jakékoli další právní prostředky obhajoby v řízení o správním deliktu či přestupku tak, aby nebylo prokázáno naplnění skutkové podstaty.

Opačný výklad by popíral presumpci racionality zákonodárce, který má vytvářet právo bez absurdních následků.⁴² Důsledky interpretace zákona musí umožňovat naplnění účelu právních norem, nikoliv jej ztěžovat. Opačný výklad by k materiální účinnosti kontroly či dohledu nad dodržováním povinností zaměstnavatelů vůči jeho zaměstnancům vyžadoval, aby to byl nejen zaměstnavatel, kdo záznam pořizuje, ale i každý jeho zaměstnanec. To však nelze po zaměstnancích k ochraně jejich práv rozumně požadovat, jelikož plnění pracovněprávních povinností, výkon práce a nakládání s majetkem a výrobními prostředky zaměstnavatele vyžaduje alespoň určité zdání vzájemné důvěry.

Závěr

Analýza judikatury Nejvyššího správního soudu v kontextu rozhodnutí Ústavního soudu identifikovala stěžejní vymezení hranic při uplatňování zásady zákazu donucení k sebeobviňování. I přesto však není zcela jednoznačné, zda lze audiovizuální záznam pořizovaný zaměstnavatelem považovat za *objektivně, nezávisle na vůli subjektu existující důkazní prostředek vypovídající pouze o skutkových okolnostech případu*. Příspěvek uvedl několik argumentů, na základě kterých lze o této otázce polemizovat. Ačkoliv jasné stanovisko může poskytnout až budoucí rozhodovací praxe soudů, příspěvek nastínil, že interpretovat zásadu *nemo tenetur se ipsum prodere* je nutno zejména v kontextu zaměstnaneckých vztahů, účelu práva a objektů jím chráněných.

⁴² Zdeněk Kühn, (n 39) 209.

ZÁKAZ NUCENÍ K SEBEOBVIŇOVÁNÍ OPTIKOU EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA

Mgr. Lucie Matějka Řehořová¹

1 Úvod

Následující text má za cíl prezentovat dílčí závěry výzkumného projektu k zastřešujícímu tématu „*přípustnost záznamů z kamerových systémů jako důkazních prostředků a obecně k otázce předpokladů přípustnosti (legálnosti) důkazních prostředků pořízených prostředky moderní techniky*“ prostřednictvím podrobnější analýzy tentokrát reflektující otázku zákazu nucení k sebeobviňování ve vybrané judikatuře Evropského soudu pro lidská práva.

2. Právní rámec zákazu nucení k sebeobviňování

Na úrovni regionální ochrany lidských práv je za jeden z nejefektivnějších systémů z pohledu mezinárodního práva považován systém fungující v rámci a na půdě Rady Evropy, založený na podkladě Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod², a to včetně jejího kontrolního mechanismu.

Přestože není právo nepřispívat k vlastnímu obviňování (*nemo tenetur se ipsum accusare*) výslovně v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod zmíněno, patří mezi obecně uznávané mezinárodní standardy a je dovozováno z článku 6, který garantuje **právo na spravedlivý proces**, a který je dále prostřednictvím příslušných metod interpretace rozváděn a dotvářen judikaturou Evropského soudu pro lidská práva. Právo sám sebe neobviňovat zejména předpokládá, že orgány činné v trestním řízení se snaží prokázat jednání v mezích právního řádu tak, aniž by se uchýlily k důkazům získaným metodami nátlaku nebo útisku proti vůli obviněného. Respektování analyzovaného práva koresponduje s článkem 3 Evropské úmluvy, dle kterého „*Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.*“ Garance zásady zákazu nucení k sebeobviňování přispívá k předcházení justičním omylům a zajištění cílů Evropské úmluvy.

¹ **Mgr. Lucie Matějka Řehořová** působí na Katedře pracovního práva a práva sociálního zabezpečení Právnické fakulty Univerzity Karlovy a zároveň jako advokátka v Praze.

² Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech). Sjednána dne 4. 11. 1950, ratifikována Českou a Slovenskou federativní republikou dne 18. 3. 1992. Vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 209/1992 Sb. sdělením federálního ministerstva zahraničí. Dále také jen jako „Evropská úmluva“ či „EÚLP“.

Článek 6 Evropské úmluvy stanoví:

- 1) Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný; pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmou zájmům spravedlnosti.
- 2) Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.
- 3) Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva:
 - a) být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu;
 - b) mít přiměřený čas a možnosti k přípravě své obhajoby;
 - c) obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují;
 - d) vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě;
 - e) mít bezplatnou pomoc tlumočnicka, jestliže nerozumí jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví.³

³ Článek 6 Evropské úmluvy (angl.):

- 1) *In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.*
- 2) *Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.*
- 3) *Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights:*
 - (a) *to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him;*
 - (b) *to have adequate time and facilities for the preparation of his defence;*
 - (c) *to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require;*
 - (d) *to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;*
 - (e) *to have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court."*

3. Vybraná judikatura Evropského soudu pro lidská práva

Poprvé se Evropský soud pro lidská práva s námitkou porušení zásady zákazu nucení k sebeobviňování zabýval ve věci **Funke v. Francie** (stížnost č. 10828/84). V daném případě byl německý občan pan Funke odsouzen za to, že odmítl vydat dokumenty, které požadovaly francouzské celní úřady, a zároveň tvrdil, že francouzské úřady porušily jeho právo sám sebe neobviňovat tím, že proti němu bylo zahájeno trestní stíhání s cílem přinutit ho spolupracovat k usvědčení sebe samého, i když si francouzské úřady mohly vyžádat mezinárodní právní pomoc samy i bez jeho přispění.

Evropský soud pro lidská práva v uvedeném případě překvapivě stručně⁴ konstatoval, že „...*celní orgány vyprovokovaly usvědčení pana Funkeho, aby získaly určité listiny, o nichž byly přesvědčeny, že musejí existovat, ačkoli si nebyly touto skutečností jisty. Protože nebyly schopny či ochotny si je opatřit jiným způsobem, pokusily se přimět stěžovatele, aby předložil důkazy o trestných činech, které údajně spáchal. Zvláštní rysy celního práva ... nemohou ospravedlnit takovéto porušení práva každého, “kdo je obviněn z trestného činu”, v mezích samostatného významu tohoto výrazu zakotveného v článku 6, aby mlčel a nepřispíval k obvinění sama sebe. Proto byl článek 6 odst. 1 porušen.*“⁵

Podrobnější interpretaci práva sám sebe neobviňovat poskytl Evropský soud pro lidská práva v případě **Saunders v. Spojené království** (stížnost č. 19187/91), na jehož počátku se soud ve Spojeném království zabýval otázkou, zda lze v trestním řízení před soudem použít výpovědi, získané předtím pod hrozbou trestní sankce při mimosoudním vyšetřování prováděném obchodními inspektory. Stěžovatel byl podezřelý z machinací s kurzem akcií společnosti Guinness. Inspektoři jmenovaní ministrem obchodu a průmyslu stěžovatele celkem devětkrát vyslechli (tj. nikoli orgány činné v trestním řízení). Tyto protokoly však byly použity jako důkaz v trestním řízení proti stěžovateli. Ten byl pak i na základě těchto protokolů za nezákonné operace na podporu akcií odsouzen k trestu odnětí svobody. Pan Saunders se obrátil na Evropský soud pro lidská práva s tím, že použití jeho výpovědi před inspektory ministerstva obchodu a průmyslu bylo v rozporu s čl. 6 Úmluvy.

Evropský soud pro lidská práva po projednání věci konstatoval, že právo neobviňovat sám sebe je primárně spojeno s respektováním vůle obviněné osoby nevypovídat. Jako obecně uznávané právo v právních systémech smluvních stran Úmluvy i jinde se nevztahuje na užití dokumentů, jež mohou být od obviněného získány donucením, existujících nezávisle na vůli obviněného, jako např. dokumentů získaných na zákla-

⁴ Evropská komise pro lidská práva přitom předtím, než věc postoupila Evropskému soudu pro lidská práva, dospěla k závěru opačnému, když konstatovala, že „*ani povinnost předložit bankovní výpisy ani možnost ukládat pokuty nejsou v rozporu se zásadou spravedlivého procesu; zmíněná povinnost je výrazem důvěry státu vůči všem občanům v tom smyslu, že se neužívají přísná kontrolní opatření, zatímco odpovědnost za škodu způsobenou uložením pokut zcela spočívá na dotčené osobě, pokud odmítne spolupracovat s příslušnými orgány.*“ (k tomu srov. bod 43 rozsudku Funke v. Francie)

⁵ Rozsudek ESLP ze dne 25. 2. 1993, Funke v. Francie, č. 10828/84, bod 44.

dě příkazu k prohlídce, vzorků dechu, krve, moči a krevní tkáňě pro účely testování DNA. V projednávané věci byl Evropský soud pro lidská práva pouze vyzván k tomu, aby rozhodl, zda použití provedených protokolů ze strany inspektorátu představovalo neodůvodněné porušení práva. Ve svém rozhodnutí konečně soud uvedl, že obecné požadavky na spravedlivé řízení ve smyslu čl. 6 Evropské úmluvy, včetně práva sám sebe neobviňovat, se vztahují na trestní řízení týkající se všech druhů trestných činů, od nejjednodušších k nejsložitějším; veřejný zájem nemůže ospravedlnit použití výpovědí, které byly vynuceny mimo soudní řízení, pro účely obžaloby v trestním řízení.⁶

Zákaz nucení k sebeobviňování a právo obviněného odepřít výpověď má i své meze. V případě stížnosti **John Murray v. Spojené království** (stížnost č. 14310/88) se Evropský soud pro lidská práva zabýval otázkou, zda je možné v případě mlčení obviněného vykládat dané mlčení v jeho neprospěch. Stěžovatel byl v předchozím řízení poučován jak policií, tak následně soudem, že pokud odmítne vypovídat, může soudce nebo porota posoudit toto jeho mlčení v neprospěch v souladu s nařízením o důkazech v trestním řízení z roku 1988. Podle Evropského soudu pro lidská práva je možný i takový postup, kdy soud při hodnocení důkazů bere v potaz mlčení obžalovaného a vyzvojuje z něj negativní závěry. Vždy je však potřeba vycházet z individuálních specifik konkrétní věci, kdy se musí jednat o tak silné důkazy, jež si skutečně žádají vysvětlení ze strany obviněného. Obviněný však nesmí být k podání výpovědi nucen ani nesmí být jeho mlčení samo o sobě považováno za důkaz viny.⁷

K dalším principům interpretace práva neobviňovat sebe samu se Evropský soud pro lidská práva vyjádřil ve věci **Jalloh v. Německo** (stížnost č. 54810/00). Pozadí daného případu spočívalo v zadržení stěžovatele (Abu Bakah Jalloh) policií poté, co vzbudil podezření, že přechovává a prodává drogy. Při zadržení stěžovatel jeden balíček s drogami spolkl a následně si odmítl vzít dobrovolně emetikum. Prokurátor nařídil, aby byla stěžovateli podána dávidla, kdy jej drželi čtyři policisté a lékař mu jednu látku aplikoval injekčně a druhou prostřednictvím nasogastrické sondy. Stěžovatel následně vyzvracel malý sáček, který obsahoval zhruba dvě desetiny gramu kokainu. Stěžovatel v jednání policejního orgánu, tj. nuceného podání dávidel s cílem zajištění důkazu o spáchání drogového trestného činu, spatřoval porušení článků 3 a 6 Evropské úmluvy. Evropský soud pro lidská práva dovodil, že postupem německých vnitrostátních

⁶ Rozsudek ESLP ze dne 17. 12. 1996, Saunders v. Spojené království, č. 19187/91, bod 68-69.

⁷ V rozsudku ze dne 28. 12. 1994, John Murray v. Spojené království, č. 14310/88, bod 47 Evropský soud pro lidská práva konstatoval: „*Ať už by dělící čára mezi těmito dvěma krajnostmi měla ležet kdekoli, z tohoto pojetí „práva mlčet“ vyplývá, že otázka, zda je toto právo absolutní, musí být zodpovězena záporně. Není proto možno říci, že rozhodnutí stěžovatele mlčet během trestního řízení by nutně nemělo mít žádné důsledky, jestliže se soud snaží zhodnotit před ním provedené důkazy. ... ustálené mezinárodní standardy v dané oblasti sice zakotvují právo mlčet a právo nepřispívat k vlastnímu obvinění, v daném ohledu ale mlčí. Zda vyzovování nepřiznivých důsledků z mlčení obviněného porušuje článek 6, to je otázka, která by měla být posouzena ve světle všech okolností případu, s přihlédnutím zejména k situacím, ve kterých takové důsledky mohou být vyzovány, váze, kterou jim přikládají vnitrostátní soudy při hodnocení důkazů, a stupni donucení obsaženému v dané situaci.*“

orgánů bylo porušeno stěžovatelovo právo neobviňovat sám sebe, protože byl orgány činnými v trestním řízení dán souhlas k použití důkazu, který byl získán za použití násilí a nuceným podáním dávidel. Z těchto důvodů konstatoval Evropský soud pro lidská práva porušení práva na spravedlivý proces.

V předmětném případě stojí rovněž za pozornost, že přestože ve shrnutí relevantních principů interpretace daného práva Evropský soud pro lidská práva uvedl, že otázku respektování práva neobviňovat sebe sama zkoumá s ohledem na povahu a stupeň donucení, existenci vhodných procesních záruk a použití takto získaných důkazů, následně v tomtéž rozsudku tato kritéria zopakoval, přičemž mezi ně bez dalšího zařadil také váhu veřejného zájmu na vyšetření a potrestání daného trestného činu.⁸

V případě **J.B. v. Švýcarsko** (stížnost č. 31827/96) stěžovatel – švýcarský občan – uskutečnil investiční finanční operace se společnostmi pana P., ale příjmy z nich nezahrnul do daňových přiznání. Stěžovatel sice připustil, že jeho daňová přiznání nejsou v pořádku, odmítl však vydat dokumenty týkající se společností, s nimiž obchodoval, za což byl opakovaně pokutován. Podle názoru Evropského soudu pro lidská práva se státní orgány snažily přimět stěžovatele k předložení dokumentů, z nichž mohlo být patrné, že v daném období měl i další zdanitelné příjmy, které nepřiznal, což mohlo mít za následek jeho trestní stíhání. Evropský soud zároveň odmítl námitku vlády, že požadované dokumenty je třeba považovat za materiály, jejichž existence je nezávislá na vůli dotyčné osoby a které tudíž od něj mohly být žádány i za cenu donucení, podobně jako třeba vzorek moči nebo krve. Došlo proto k porušení práva na spravedlivý proces v aspektu práva neobviňovat sebe sama. Právo neobviňovat sebe sama nicméně nejde tak daleko, aby zahrnovalo také právo odmítnout podat daňové přiznání.⁹

Ve věci **Magnus Gäfgen v. Německo** (stížnost č. 22978/05) stěžovatel unesl jedenáctiletého Jacoba von Metzlera. Nejprve jej vylákal do bytu, tam jej uškrtil a jeho tělo ukryl. Následně kontaktoval rodiče a požadoval výkupné ve výši jeden milion eur. Frankfurtský policejní viceprezident Daschner ve snaze najít chlapce přikázal vyšetřovateli Ennigkeitovi, aby se pokusil Gäfgena zlomit, což se podařilo. Řízení proti Gäfgenovi u frankfurtského soudu skončilo odsuzujícím rozsudkem řízení a zemský soud uložený trest odnětí svobody na doživotí potvrdil. Policisté Daschner a Ennigkeit byli potrestáni za nedovolené praktiky při vyšetřování, a to peněžitými pokutami. Daschner byl následně ustaven do jiné řídicí policejní funkce. Německé soudy potvrdily v procesu proti Gäfgenovi i v procesu proti policistům, že se na začátku vyšetřování postupovalo nedovoleným způsobem, který je v rozporu s Úmluvou.

Stěžovatel namítal, že se před zemským soudem opětovně doznal pouze proto, že důkazy, které byly vyhledány na základě prvotního, vynuceného doznání, vytvořily takovou důkazní situaci, kdy mu nic jiného, než doznání nezbyvalo. Evropský soud pro

⁸ KMEC, Jiří. KOSAR, David. KRATOCHVÍL, Jan. BOBEK, Michal. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012.

⁹ Tamtéž.

lidská práva však ze spisu zjistil, že stěžovatel před zemským soudem uváděl, že nové doznání je dobrovolné a je výrazem jeho upřímné lítosti nad spáchaným skutkem. Nové, dobrovolné doznání, které stěžovatel učinil před zemským soudem a které bylo dle jeho vlastního vyjádření výrazem upřímné lítosti, bylo hlavním podkladem pro odsouzení, zatímco ostatní důkazy měly pouze podpůrný charakter a potvrzovaly věrohodnost doznání obžalovaného. Jejich vyhledání, provedení a hodnocení před soudem proto nevylučovalo právo stěžovatele na obhajobu a řízení jako celek tak nebylo nespravedlivé. Evropský soud pro lidská práva tak dovodil, že není možné vyvozovat příčinnou souvislost mezi použitím zakázané metody vyšetřování v počátku trestního stíhání a tím, co stěžovatel dále vypovídal a jaké důkazy proti sobě pomohl získat. Ani sám stěžovatel nezpochybnil, že vypovídal před soudem pravdu – jeho stížnost směřovala jen proti tomu, že soud vzal za prokázanou verzi způsobu, jakým byl zločin spáchan, tu verzi, kterou při použití zakázaných vyšetřovacích metod považovala za prokázanou již policie. Z uvedených důvodů velký senát většinou jedenácti hlasů rozhodl, že článek 3 Evropské úmluvy byl porušen a že stěžovatele je nutno považovat za oběť porušení tohoto článku. Nebylo však porušeno právo na spravedlivý proces, a to ani ve smyslu prvního odstavce, ani ve smyslu třetího odstavce článku 6 Evropské úmluvy.

K porušení práva neobviňovat sebe sama a porušení článku 6 Evropské úmluvy může dojít i tehdy, pokud se orgánům činným v trestním řízení podaří získat doznání obviněného lží, např. prostřednictvím nastrčeného informátora. V případě **Allen v. Spojené království** (stížnost č. 48539/99) Evropský soud pro lidská práva poznamenal, že „*H., který byl dlouholetým policejním informátorem, byl umístěn do cely stěžovatele na ... policejní stanici a později i ve ... vězení specificky z toho důvodu, aby vylákal od stěžovatele informace prokazující jeho podíl na trestných činech, ze kterých byl podezříván. Důkazy provedené během soudního řízení proti stěžovateli ukázaly, že policie připravovala H. a instruovala jej, aby „na něj tlačil, co to jde“. ... výroky, kterými se stěžovatel H. přiznal, a které tvořily hlavní nebo rozhodující důkazy v procesu proti němu, nebyly spontánními a nepodněnými výroky dobrovolně učiněnými stěžovatelem, ale byly vyvolány neustálým kladením otázek ze strany H., který na popud policie směřoval jejich konverzace k debatám o vraždě, a to za okolností, které mohou být nahlíženy jako funkční ekvivalent výslechu, avšak bez jakýchkoli záruk, které by byly spojeny s formálních policejním výslechem, včetně asistence obhájce a obvyklého poučení. I když je pravda, že mezi stěžovatelem a H. nebyl žádný zvláštní vztah a že nebyly zjištěny žádné okolnosti svědčící o přímém donucení, Soud má za to, že stěžovatel zřejmě čelil psychologickým tlakům, které se dotkly „dobrovolnosti“ jeho odhalení údajně učiněných H.: stěžovatel byl podezřelým v případě vraždy, ve vazbě a pod přímým tlakem ze strany policie při výsleších týkajících se vraždy, a měl být zřejmě vystaven přesvědčování, aby pojal důvěru k H., se kterým po několik týdnů sdílel celu. Za takových okolností informace získané použitím H. daným způsobem mohou být považovány za získané proti vůli stěžovatele a jejich použití v procesu zasáhlo do práva stěžovatele mlčet a práva nepřispívat k vlastnímu obvinění.“ V případě, kdy by se obviněný svěčil druhé osobě zcela dobrovolně, nemělo by použití takového*

důkazu znamenat porušení práva na spravedlivý proces (k tomu srov. **Bykov v. Rusko**, stížnost č. 4378/02).

4. Závěr

Představená judikatura, jejímž předmětem je zásada zákazu nucení k sebeobviňování, ukazuje, že rozměr a hranice článku 6 Evropské úmluvy jsou Evropským soudem pro lidská práva nadále interpretovány a upřesňovány. Právo nepřispívat k vlastnímu obvinění zejména předpokládá, že se orgány činné v trestním řízení snaží prokázat vinu bez toho, aby se uchýlovaly k důkazům získaným prostřednictvím donucení nebo nátlaku bez ohledu na vůli obviněného; v tomto smyslu je toto právo úzce spojeno s presumpcí nevinou obsaženou v čl. 6 odst. 2 Evropské úmluvy. Evropský soud pro lidská práva zpočátku na základě konkrétních okolností zkoumal, zda v konečném důsledku dané řízení neporušilo samotnou podstatu práva nepřispívat k vlastnímu obvinění. Později bylo judikaturou upřesněno, že při tomto zkoumání je nutné vzít v potaz zejména konkrétní okolnosti případu, jako jsou: povaha a stupeň donucení, existence vhodných procesních záruk a použití takto získaných důkazů.

APLIKACE ZÁSADY *NEMO TENETUR* Z POHLEDU ÚSTAVNÍHO SOUDU ANEB JUDIKATURA A S NÍ SOUVISEJÍCÍ ÚVAHY

Mgr. Bc. Jitka Kubešová¹

1. Úvod

V demokratických státech uznávaná zásada *nemo tenetur* (celým zněním *nemo tenetur se ipsum accusare*) představuje právo každého, aby nebyl povinen sám sebe obvinít nebo vydat proti sobě důkazy. Jedná se o jednu ze základních zásad práva na spravedlivý proces. Projev této zásady se projevuje ve všech oblastech práva. Ve vztahu k této zásadě se nabízí mnoho otázek, například zda se vztahuje tato zásada nebýt nucen k sebeobviňování na všechny subjekty práva? Mohou Úřad pro ochranu osobních údajů i Inspekce práce vyžadovat podání vysvětlení nebo předložení potřebných dokumentů, z nichž by mohli dojít k závěru, že kontrolovaný subjekt porušil zákonem mu uložené povinnosti? Odpověď na tyto otázky není zcela jednoduchá a žádné ustanovení právního předpisu na ni neodpovídá bez dalších pochybností. Pro zaujetí konkrétního stanoviska je kromě znalostí zákonných předpisů a teoretických poznatků o principech a zásadách práva nutná rovněž znalost judikatury soudů, které zákony a zásady v nich uplatněné vykládají.

2. Zásada *nemo tenetur*

V českém právním řádu je tato zásada inkorporovaná v Listině základních práv a svobod v článku 37 odst. 1, který říká, že „každý má právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké“ a v článku 40 odst. 4, kdy „obviněný má právo odepřít výpověď; tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven“. Ze znění těchto ustanovení je zřejmé, že tato zásada svědčí „každému“, tedy z pohledu práva jak fyzickým osobám, které jsou v pozici obviněného, svědka nebo jiných osob, tak právníckým osobám.² Přestože uvedená ustanovení článků Listiny hovoří pouze o odepření výpovědi, zásada *nemo tenetur* zahrnuje širší oblast působení. Kromě práva na odepření výpovědi lze pod tuto zásadu rovněž podřadit právo neposkytovat proti sobě žádné důkazy. Ke stejnému závěru dospěl Ústavní soud v nálezu ze dne

¹ Interní doktorandka katedry pracovního práva a práva sociálního zabezpečení, Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Tento příspěvek vznikl v rámci výzkumného projektu „Pracovněprávní vztahy a BOZP v kontextu kontroly povinností vyplývajících z § 316 zákoníku práce“.

² Uplatnění zásady ve vztahu k právníckým osobám je otázkou spornou, minimálně v oblasti trestního práva. Na jedné straně se mezi odbornou veřejností objevují názory, že dle zákona o trestní odpovědnosti právníckých osob se na právnícké osoby přiměřeně použijí ustanovení trestního řádu a tedy i ustanovení o zákazu donucování k sebeobviňování. Na druhé straně pak stojí názor, že u právníckých osob nelze zohlednit všechny zásady, které se vztahují k fyzickým osobám. Tento názor vyslovil rovněž Ústavní soud ve svém usnesení ze dne 14. 3. 2013, sp. zn. IV. ÚS 158/13, kdy dovodil, že právo neobviňovat se je osobní povahy, a proto se ho právnícká osoba ani její orgány nemohou dovolat.

23. 6. 2005, sp. zn. II ÚS 255/05, kdy osoba byla vyzvána k předložení listinných důkazu s cílem potvrdit nebo vyvrátit podezření, že spáchala trestný čin. Soud dovodil, že policejní orgán nemohl za nevydání listin udělit pořádkovou pokutu, jelikož jejich předložení mohlo bezprostředně vést k obvinění této osoby a donucování k součinnosti spočívající v předložení důkazů, které ji mohou usvědčovat, není v souladu se zákazem nucení k sebeobviňování.

Listina základních práv a svobod je základním pramenem zásady zákazu donucování k sebeobviňování. Aplikace této zásady se však projevuje i v zákoně č. 141/1961 Sb., trestní řád v § 33, § 78 a § 92 nebo v zákoně č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, který v § 82 odst. 2 říká, že správní orgán nesmí obviněného nutit k výpovědi nebo doznání. Dalším projevem zásady je § 61 zákona č. 273/2008 Sb. o policii ČR nebo § 96 odst. 2 zákona č. 280/2009 Sb., daňový řád. Uvedená zásada se projevuje i v civilním řízení, a to například v § 126 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, o odepření výpovědi svědka, pokud by mu výpověď způsobila nebezpečí trestního stíhání nebo stíhání osob blízkých. I v občanském soudním řízení tak svědek nemusí vypovídat, pokud o příčinách odepření výpovědi uvědomí soud, který o důvodnosti odepření rozhoduje. Vyjádření svědka o důvodech odepření výpovědi tak nemůže být důvodem pro zahájení trestního stíhání nebo důkazem v trestním řízení.

K otázce uplatnění zásady *nemo tenetur* v občanskoprávním vztahu se vyjádřil i Ústavní soud, který se zabýval otázkou, zda nesdělení identifikačních údajů o řidiči vozidla a nepředložení příslušných dokladů v případě vymáhání plnění ze škodní události v rámci pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou provozem vozidla je využitím ústavně zaručeného práva zákazu nucení k sebeobviňování. Ústavní soud však dospěl k závěru, že nesplnění povinnosti pojištěného informovat pojistitele o skutečném stavu škodní události a o osobě řidiče není uplatněním zásady *nemo tenetur* a je namístě, aby si pojištěný důsledky takového chování nesl sám.³

Odpověď na otázku, co spadá pod uvedenou zásadu a co již nikoliv, je dovozována mimo jiné z toho, kdy musí dotyčná osoba něco aktivně učinit a kdy musí úkony orgánů veřejné moci pouze strpět. Ústavní soud dospěl ve své ustálené judikatuře k závěru, že v případě, kdy k získání důkazu je vyžadováno pouze strpění jejich provedení, nelze na tyto úkony pohlížet jako na prolomení zásady zákazu sebeobviňování. Tento názor vyjádřil Ústavní soud mj. ve stanovisku pléna ze dne 30. 11. 2010, Pl. ÚS 30/10, kde se zabýval otázkou sejmutí pachové stopy, odebrání vzorku vlasu a bukalního stěru z hlediska uvedené zásady. Dospěl zde k závěru, že jelikož tyto úkony nevyžadují aktivní jednání obviněného či podezřelého, nejde v případě jejich donucení je strpět o donucení k sebeobviňování. Mezi úkony, které je obviněný povinen strpět zařadil

³ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2013, sp. zn. III. ÚS 3162/12.

ústavní soud i rekognici⁴. Naopak podání vysvětlení nebo výpovědi je aktivním jednáním a jako takové se na něj zásada *nemo tenetur* vztahuje.⁵

Skutečnost, kdy osoba je povinná strpět jednání orgánu veřejné moci, se projevuje rovněž při kontrole těchto osob v souladu s kontrolním řádem. Jak již bylo řečeno výše, není projev této zásady pouze v rovině trestního práva.

3. Požadování součinnosti, podání vysvětlení, výkon kontroly a poskytnutí vyžádaných podkladů aneb jednotlivá jednání spojená se zásadou *nemo tenetur*

Právo odepření výpovědi je velice podobné právu odepření podání vysvětlení správnímu orgánu.⁶ V případě podání vysvětlení se však jedná o jeden z projevů součinnosti. Z nálezu Ústavního soudu ze dne 18. 2. 2010, sp. zn. I. ÚS 1849/08 lze dovodit, že tato zásada se vztahuje na osoby, které byly policií označeny za jediného možného pachatele přestupku. Tyto osoby tak mohou uplatnit své právo odmítnout podání vysvětlení, které má jinak sloužit k získání informací, zda zahájit přestupkové řízení a vůči komu. V uvedeném nálezu Ústavní soud rovněž zdůraznil, že nutit pod hrozbou sankce jakoukoliv osobu k podání vysvětlení, i když ze zjištěných skutkových okolností je zřejmé, že k žádnému přestupku nedošlo, je nepřipustné. Uplatněním argumentu a *contrario* na výše uvedený náleží Ústavního soudu lze dojít k závěru, že předvolání účastníka v případě, kdy není předem známo, že by se mohlo jednat o jediného pachatele přestupku, nepředstavuje porušení této zásady. K objasnění skutečností důležitých pro odhalení přestupku (trestného činu) a jeho pachatele slouží právě především institut požadovat vysvětlení, a proto pouhé předvolání nemá sebeobviňující charakter.

Výkon kontroly je jednou z nejnepřítějších činností veřejné správy. Ustanovení § 2 zákona č. 255/2012 Sb., kontrolní řád, definuje kontrolu tak, že „*kontrolní orgán při kontrole zjišťuje, jak kontrolovaná osoba plní povinnosti, které jí vyplývají z jiných právních předpisů nebo které jí byly uloženy na základě těchto předpisů.*“ Jak vyplývá z definice kontroly, podstatou činnosti orgánů veřejné správy v rámci kontroly je zjišťování plnění povinností kontrolovaných osob a nikoliv primárně zajišťování důkazů a zjišťování skutečností významných pro řízení o přestupku. Následně ukládání opatření po zjištění nedostatků při kontrole již není součástí kontroly, nýbrž se jedná o proces, který na kontrolu navazuje. Kontrolní řád dává kontrolujícímu orgánu řadu oprávnění. Mezi nimi je oprávnění dle ustanovení § 8 písm. c), kdy „*kontrolující je v souvislosti s výkonem kontroly oprávněn požadovat poskytnutí údajů, dokumentů a věcí vztahující-*

⁴ K povinnosti obviněného strpět rekognici a k zásadě zákazu sebeobviňování viz náleží Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2007, sp. zn. III. ÚS 528/06.

⁵ K právu svědka odepřít výpověď viz náleží Ústavního soudu ze dne 4. 12. 1997, sp. zn. III. ÚS 149/97.

⁶ Nezbytná vysvětlení opatřuje rovněž správní orgán k „*prověření oznámení, ostatních podnětů a vlastních zjištění, která by mohla být důvodem k zahájení řízení z moci úřední*“ v rámci ustanovení § 137 odst. 1 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu.

cích se k předmětu kontroly nebo k činnosti kontrolované osoby“ a současně dle písm. f) „vyžadovat od kontrolované osoby a povinné osoby další součinnost potřebnou k výkonu kontroly“. Již jen z uvedeného znění zákona je patrné, kdy kontrolovaná osoba může odmítnout poskytnout kontrolorovi požadované údaje a dokumenty, aniž by ze strany kontrolujícího orgánu došlo k uložení sankce. Je jím případ, kdy požadované podklady nesouvisí s předmětem kontroly. Předmět kontroly by měl být obsažen v protokolu o kontrole [dle § 12 odst. 1 písm. e) kontrolního řádu] a dále v oznámení o zahájení kontroly. Nepředložení dokumentů, které souvisí s předmětem kontroly, tak není v souladu s povinností kontrolovaného poskytnout součinnost.⁷

Poskytování podkladů na základě výzvy správního orgánu se řídí také povinností kontrolovaného k součinnosti. Přestože tato součinnost neznamená prima facie porušení zmiňované zásady, v případě nedodržení termínu pro předložení vyžádaných písemností, by měl účastník sdělit, co mu k jejich předložení brání a to i v případě, kdy nemá písemnosti vůbec k dispozici nebo kdy mu zákon ani neukládá dané dokumenty vést a uchovávat.⁸ Lze se domnívat, že soud ukládá účastníkům alespoň minimální povinnost k součinnosti, aby správní orgán mohl zvážit, zda se v daném případě uplatní zmiňovaná zásada.

Za porušení povinnosti k součinnosti uděluje správní orgán pořádkové pokuty.⁹ Tyto však lze udělit pouze osobám, které byly vyzvány k předložení písemností a mají oprávnění požadovanými údaji disponovat.¹⁰

Z výše uvedených oprávnění kontrolujících orgánů a po připomenutí povinnosti kontrolovaného uložené v § 10 odst. 2, kdy *„kontrolovaná osoba je povinna vytvořit podmínky pro výkon kontroly, umožnit kontrolujícímu výkon jeho oprávnění stanovených tímto zákonem a poskytovat k tomu potřebnou součinnost“* se nabízí otázka, zda se výše zmiňovaná zásada *nemo tenetur* vztahuje i na oblast kontroly orgánů veřejné správy.

Poskytnutí vyžádaných podkladů vyžaduje aktivní jednání účastníka. Vzhledem k již uvedeným závěrům podložených judikaturou Ústavního soudu lze předpokládat závěr, že i k poskytování podkladů – dokumentů a jiných věcí – nesmí být nikdo donucován. Kontrola je však vykonávána zpravidla na základě získaných materiálů a v případě absolutního připuštění práva, kdy nikdo není povinen vydat proti sobě důkaz, by taková kontrola postrádala svůj smysl. V rámci proporcionality práva je tak srovnáváno právo na spravedlivý proces, které v sobě zahrnuje zásadu *nemo tenetur* edere instrumenta contra se, a kontrola plnění povinností v souladu s právními předpisy, tj. veřejný zájem na této kontrole a případného odhalování a trestání protiprávní činnosti.

⁷ Srov. Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 9. 2017, sp. zn. III. ÚS 1729/17.

⁸ Usnesení Ústavního soudu ze dne 8. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 1736/17 vztahující se k zákonu o státní kontrole, který je však použitelný i za současné právní úpravy.

⁹ srov. ustanovení § 10 a § 15 kontrolního řádu.

¹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 9. 9. 1999, sp. zn. IV. ÚS 13/19, jenž je použitelný i za současné právní úpravy.

Ve vztahu k předložení požadovaných listin se několikrát vyjádřil Ústavní soud. K rozhodnutím, která vystihují současné postavení Ústavního soudu k otázce kompetencí orgánů veřejné moci a jejich pravomoc požadovat dokumenty ke kontrole, je možné označit Usnesení ze dne 3. 4. 2017, sp. zn. I. ÚS 529/17 a novější usnesení ze dne 9. 10. 2018, sp. zn. II. ÚS 3140/18.

V prvně zmíněném rozhodnutí, stěžovatelka namítala, že byla vyzvána k předložení vyžádaných materiálů v době, kdy již bylo zcela zřejmé, že je prověřována ze spáchání přestupku. Vyžádané podklady tedy nevydala s odkazem na právo nepředkládat proti své osobě důkazy. Ústavní soud v této věci podrobně zdůvodnil, že určené orgány kontrolují dodržování povinností stanovené jednotlivým subjektům zákonem. V případě, kdy zákon určí těmto subjektům povinnost uchovávat či vést určité dokumenty, nemůže být v jejich předložení spatřováno porušení zákazu sebeobviňování. Vyžádání těchto dokumentů je tak nástrojem veřejnoprávní kontroly plnění zákonem stanovených povinností. Tyto závěry zopakoval soud ve svém rozhodnutí z roku 2018, kdy opět zdůraznil, že „*samotná povinnost předložení existujících dokumentů tak není sebeobviňováním, neboť adresátovi povinnosti nic nebrání se v řízení hájit a zpochybnit předložené listiny či význam, který jim správní orgán přiznal*“.

Obdobný postup se vztahuje k dokladům, které zákon ukládá mít přímo u sebe a na vyžádání je předložit kontrolujícímu orgánu. K této povinnosti se vyjádřil Ústavní soud tak, že odmítnutí předložit takové doklady nepoživá ochrany zásady nemo tenetur uvedené v Listině základních práv a svobod. Soud dovodil, že pouhé spolehnutí se na prohlášení kontrolovaného o splnění všech povinností bez skutečně provedené kontroly by činilo kontrolní orgán bezzubým a znamenalo by to úplné popření institutu kontroly.¹¹

Obecně tak z uvedených rozhodnutí Ústavního soudu vyplývá, že pokyn správního orgánu k předložení dokumentů a jeho vymáhání pod hrozbou sankcí, nelze považovat za porušení zákazu nemo tenetur, protože účastníkovi (kontroly) „nic nebrání, aby se v řízení hájil a zpochybnil předložené listiny či význam, který jim správní orgán přiznal“. Opačný přístup k této zásadě označil soud za eliminaci kontrolní činnosti. Odbor veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra ve svém stanovisku č. 3/2018 však zdůrazňuje, že zákaz sebeobviňování podle nich musí platit i v rámci kontroly. Vzhledem k výše popsaným judikátům je však patrné, že uplatnění zákazu bude značně omezené.

4. Inspekce práce, ÚOOÚ a sledování zaměstnanců na pracovišti

Státní úřad inspekce práce prostřednictvím svých oblastních poboček vykonává kontrolu zaměřenou na dodržování zákoníku práce zejména na úseku ochrany pracovních vztahů, pracovních podmínek, odměňování, doby odpočinku, bezpečnosti práce

¹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2014, sp. zn. IV. ÚS 1249/2014.

a jiné.¹² V rámci svého působení vykonávají svou činnost oblastní inspektoráty v souladu se zákonem o inspekci práce a podpůrně rovněž podle kontrolního řádu. I v případě působení tohoto správního úřadu tak dochází k žádostem o poskytnutí údajů, dokumentů a věcí vztahujících se k předmětu kontroly podle § 8 písm. c) kontrolního řádu. Obdobnou výzvu k poskytnutí údajů, dokumentů nebo věcí souvisejících s výkonem kontroly upravuje i § 9 odst. 1 zákona o inspekci práce a stejně jako v případě kontrolního řádu, je i v tomto případě s nesplněním uvedené povinnosti spojováno spáchání přestupku, za který lze uložit pořádkovou pokutu.¹³ Zřejmá podobnost obou ustanovení není přehlédnutelná, a přestože uplatnění zásady *nemo tenetur* je stanoveno primárně v Listině základních práv a svobod, lze předpokládat, že projev této zásady bude v případě vyžádání podkladů dle zákona o inspekci práce shodný s obdobným ustanovením podle kontrolního řádu.

Vzhledem k tomu, že inspekce práce kontroluje dodržování povinností stanovených zaměstnavatelům zákoníkem práce a to rovněž na úseku ochrany soukromí a osobních práv zaměstnanců, lze se zcela oprávněně domnívat, že i v tomto úseku kontroly může dojít k uplatnění námitky zákazu nucení k sebeobviňování. Výše zmíněná judikatura Ústavního soudu se nevyjadřuje ke konkrétní otázce porušování povinností zaměstnavatele na úseku ochrany soukromí a osobních práv ve vztahu k právu inspektorátu žádat poskytnutí údajů týkajících se tohoto porušení. Lze se tak jen dohadovat, jak by v rámci testu proporcionality dopadlo právo zaměstnavatele na spravedlivý proces, právo zaměstnance na soukromí na pracovišti a oprávnění inspektorátu požadovat pro výkon kontroly předložení vyžádaných podkladů. V rámci zachování konstantní judikatury a právní jistoty účastníků řízení se však lze opět jen domnívat, že názor Ústavního soudu a tedy i ostatních soudů by následoval současná rozhodnutí vztahující se ke státní kontrole.

Úřad pro ochranu osobních údajů (dále jen ÚOOÚ) vykonává svou činnost podle obecného nařízení o ochraně osobních údajů¹⁴, zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů a po procesní stránce, rovněž jako v případě Státního úřadu inspekce práce, primárně podle kontrolního řádu. ÚOOÚ tak v rámci oblasti ochrany osobních údajů využívá stejných ustanovení kontrolního řádu jako oblastní inspektoráty.

Ve vztahu k ochraně soukromí a osobních práv zaměstnanců zde tedy může v některých případech dojít k jisté duplicitě, kdy pro daný případ budou příslušní ke kontrole jak ÚOOÚ tak oblastní inspektorát. Těmito případy je především kamerové sledování zaměstnanců zaměstnavatelem a tím narušování soukromí zaměstnance na pracovišti v souvislosti s ustanovením § 316 odst. 2 zákoníku práce. ÚOOÚ pak následně může kontrolovat, zda nedošlo k porušení osobnostních práv zaměstnanců a bude

¹² Srov. ustanovení § 1 a § 3 zákona č. 251/2005 Sb., o inspekci práce.

¹³ Viz. ustanovení § 9a zákona o inspekci práce.

¹⁴ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. 4. 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů.

proporcionálně porovnávat zájem zaměstnavatele na užití kamer a osobnostní práva zaměstnanců. Ke kontrole v této oblasti může dojít, jak již bylo řečeno, i ze strany inspekce práce. V rámci této oblasti se tak velice snadno nabízí modelový příklad, jaký by byl postup správních orgánů a potažmo i soudu, když by si ÚOOÚ nebo inspekce práce vyžádali poskytnutí záznamů z kamer, které má zaměstnavatel na pracovišti, a to za účelem kontroly zda nebyl spáchán přestupek na ochranu soukromí a osobních práv zaměstnanců či zda nedošlo k porušení zákona o zpracování osobních údajů. Z výše představených rozhodnutí Ústavního soud však nelze dojít k jednoznačnému závěru, jak by rozhodl v uvedeném případě a jak by v jeho podání dopadl test proporcionality.

5. Závěr

V případě problematiky aplikace zásady *nemo tenetur* lze dojít k závěru, že uvedená zásada se vzhledem ke svému ukotvení v Listině základních práv a svobod použije ve všech oblastech práva a nikoliv jen v rámci práva trestního, jak se může zdánlivě jevit. V rámci výkonu kontroly správních orgánů se ale na rozdíl od trestního práva projevuje povinnost součinnosti, která je vymáhána pod hrozbou pořádkových pokut. Z výše zmíněné judikatury lze dojít k závěru, že kontrolované osoby jsou povinny poskytnout všechny informace a veškeré dokumenty či další věci, pokud jim povinnost disponovat s těmito dokumenty stanovuje zákon. Ústavní soud zcela otevřeně konstatoval, že státní kontrola by byla zcela paralyzována, pokud by tyto subjekty neměly povinnost podklady předložit. Nadto uvádí, že se kontrolované osoby mohou dále bránit, hájit své zájmy a zpochybnit předložené listiny jakož i skutečnost, že tyto listiny prokazují porušení povinností.

Mimo výše uvedené případy, kdy si správní orgány mohou vynutit součinnost při kontrole je však nutné přihlídnout k tomu, že zákaz nucení k sebeobviňování je součástí práva na spravedlivý proces, a jako takový má vyšší postavení než zákonem stanovená oprávnění a určené povinnosti. I z toho důvodu by správní orgán vždy měl posuzovat zájem na jednotlivých právech v rámci již výše zmíněného testu proporcionality.

ZÁKAZ DONUCOVÁNÍ K SEBEOBVIŇOVÁNÍ V JUDIKATUŘE NEJVYŠŠÍHO SOUDU ČESKÉ REPUBLIKY

Mgr. Aneta Průšová¹

1. Úvod

Zákaz donucování k sebeobviňování (latinsky *nemo tenetur se ipsum accusare*) je jednou ze základních zásad, které mají garantovat právo na spravedlivý proces. Odraz tohoto principu v českém právním řádu lze nalézt v čl. 37 odst. 1 a čl. 40 odst. 4 Listiny základních práv a svobod² (dále jen „LZPS“), které zakotvují právo každé osoby, tedy jak osoby fyzické, tak osoby právnické,³ odepřít výpověď, jestliže by jí způsobila nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké, a dále právo obviněného kdykoli a bez ohledu na důvod odepřít svou výpověď. Zásada zákazu donucování k sebeobviňování však v sobě nezahrnuje pouze uvedená práva, nýbrž poskytuje oprávněné osobě škálu různých prostředků obrany a ochrany s cílem zajistit rovnováhu mezi veřejným zájmem na odhalování a trestání protiprávního jednání a zájmem na zajištění spravedlivého procesu.⁴ Díky této zásadě orgány veřejné moci nemohou využít svého postavení k tomu, aby vynutily svoji vůli vůči osobě, proti které je vedeno trestní řízení.

Se zásadou *nemo tenetur se ipsum accusare* se lze setkat i v rámci správního řízení při projednávání přestupku či jiného správního deliktu, tradičně je však tento princip spojen s trestním řízením. To se rovněž odráží v judikatuře Nejvyššího soudu, v níž je problematika zákazu donucování k sebeobviňování interpretována zejména v souvislosti s trestním stíháním.

Cílem tohoto příspěvku je popsat a shrnout přístup Nejvyššího soudu České republiky k aplikování zásady zákazu donucování k sebeobviňování a rovněž nastínit jeho významná rozhodnutí, jež přinesla nový náhled na pojetí či používání této zásady a vedla tak ke konkretizování jejího obsahu. Jednotlivé právní názory Nejvyššího sou-

¹ Autorka je studentkou prezenční formy doktorského studia na Katedře pracovního práva a práva sociálního zabezpečení Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Příspěvek zachycuje stav judikatury Nejvyššího soudu ke dni 1. dubna 2020.

² Usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ISSN 1211-1244.

³ MATES, Pavel a PŮRY, František. *Zákaz nucení k sebeobviňování*. Bulletin advokacie. [online], 3/2019. Praha [cit. 2020-05-17]. ISSN 1805-8280. S. 7-13. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/komora/bulletin-advokacie/ba_3_2019_web.pdf.

⁴ Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 2 As 254/2016 ze dne 15. 12. 2016: „*Veškerá judikatura vyjadřující se k zákazu sebeobviňování je hledáním rovnováhy mezi veřejným zájmem na kontrole dodržování právních předpisů, na odhalování a trestání protiprávní činnosti a zájmem na zachování spravedlivého procesu.*“

du budou doplněny krátkým popisem skutkového stavu jednotlivých případů tak, aby byl zachován kontext zmiňovaných judikátů.

2. Limity zákazu donucování k sebeobviňování

Dle názoru Nejvyššího soudu je nezbytné interpretovat zásadu zákazu donucování k sebeobviňování tak, „že je zakázáno donucování k aktivnímu jednání obviněného, jímž by měl osobně přispívat k vlastnímu usvědčení.“⁴ Dané pojetí vychází jak z mezinárodního chápání pravidla *nemo tenetur*,⁵ tak z ustálené judikatury Ústavního soudu, jež nepovažuje za porušení dané zásady provádění, popř. vynucování, těch procesních úkonů, při kterých je obviněný pouze pasivním objektem (např. rekognice *in natura*, odebrání vzorku vlasů, bukálního stěru, odebrání vzorku moči, krve či pachové stopy).⁶

Skutečnost, že komentovanou zásadu nelze uplatňovat neomezeně, vyjádřil též i Nejvyšší soud například ve svém rozhodnutí sp. zn. 8 Tz 110/2012 ze dne 29. 01. 2013, v němž konstatoval, že obviněný, či jakákoli jiná poznávaná osoba, je povinen strpět provedení rekognice, přičemž může být k účasti na ní donucován přípustnými prostředky, kterými jsou předvedení či uložení pořádkové pokuty. Dané jednání tak nepředstavuje porušení zákazu donucování k sebeobviňování, neboť „[p]okud by konání rekognice záviselo zcela na vůli obviněných, došlo by k nepoměrnému ztížení vyšetřování trestných činů a v důsledku toho k ochromení orgánů činných v trestním řízení při zjišťování objektivní pravdy.“ Rovněž nelze pravidlo zákazu donucování k sebeobviňování použít na případ právní povinnosti předcházet vzniku škodám či minimalizovat již škody vzniklé, jestliže tato povinnost vyplynula z předchozího jednání pachatele. Uvedený názor Nejvyšší soud konstatoval v souvislosti s povinností účastníka dopravní nehody poskytnout potřebnou pomoc, kdy Nejvyšší soud odmítl argument obviněného, který odůvodňoval své ujetí z místa autonehody a neposkytnutí následné pomoci jejím ostatním účastníkům tím, že by povinnost takového jednání byla nezákonným a neústavním donucováním pachatele k poskytování důkazů proti sobě samému.⁷

Naproti tomu Nejvyšší soud opakovaně judikoval, že vynucování aktivní součinnosti obviněného prostřednictvím ukládání pořádkových pokut představuje porušení zákazu donucování k sebeobviňování, neboť dle názoru soudu „nikdo nesmí být nucen k tomu, aby orgánům veřejné moci dodával důkazy proti sobě či jakákoliv sebeusvědčující prohlášení“.⁸ V několika případech orgány činné v trestním řízení vyzvaly podezřelou, popř. obviněnou, osobu k předložení účetních dokumentů a jiných dokladů za účelem opatření důkazních prostředků svědčících proti ní pod hrozbou sankce uložení pořádkové pokuty. Nejvyšší soud dovodil, že ačkoli zjišťování skutkového stavu a opatrování důkazů je v legitimním zájmu státu a jeho orgánů, a je tedy jako takové ústavně

⁵ Viz např. rezoluce XV. Mezinárodního kongresu trestního práva, která uvádí: „Nikdo není povinen přispět aktivním způsobem, přímo či nepřímo, k vlastnímu odsouzení.“

⁶ Rozhodnutí Ústavního soudu Pl.ÚS-st. 30/10 ze dne 30. 11. 2010.

⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 136/2019 ze dne 13. 03. 2019.

⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 7/2007 ze dne 21. 02. 2007.

opodstatněné, je nezbytné, aby orgány činné v trestním řízení při této činnosti plně dbaly a šetřily práva a svobody zaručené LPZS a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána.⁹

Odmítnout vydat důkazy, které by orgány činné v trestním řízení mohly, byť i jen potenciálně, použít proti osobě, jež je poskytla, může nejen osoba, vůči níž je trestní řízení vedeno, ale i osoba v postavení svědka,¹⁰ která má pochybnosti o tom, zda je či není osobou podezřelou ve vyšetřované věci. K odepření součinnosti tak postačuje pouhá pochybnost o svém postavení v probíhajícím šetření. Uvedené vyplývá z rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tz 54/2017 ze dne 31. 05. 2018, ve kterém soud potvrdil oprávněnost jednání společnosti OFFICE HOUSE SE, která odmítla poskytnout Polici České republiky seznam svých klientů a jejich korespondenčních adres, a to z důvodu, že nabyla dojmu, že je sama vyšetřovanou osobou v předmětné věci. Nejvyšší soud konstatoval, že výzva k součinnosti nemůže vždy z taktických důvodů obsahovat konkretizaci či popis prověřovaného trestného činu ani totožnost osoby či osob podezřelých z daného jednání, přesto by však policejní orgán měl alespoň dodatečně sdělit, že společnost sama není podezřelou osobou, aby se tato společnost nemohla nadále odvolávat na porušování zákazu donucování k sebeobviňování. Jelikož však k takovému ujištění v posuzovaném případě nedošlo, bylo uložení pořádkové pokuty společnosti OFFICE HOUSE SE za účelem vynucení součinnosti nezákonné, neboť představovalo porušení zásady *nemo tenetur*.

3. Trestný čin křivé výpovědi a zásada *nemo tenetur*

Zásada *nemo tenetur* v sobě nezahrnuje pouze právo odepřít výpověď, nýbrž umožňuje pachateli zamlčet skutečnosti či uvést nepravdivé údaje o jím spáchaném trestném činu, přestupku či jiném správním deliktu s cílem zakrýt svůj protiprávní čin, aniž by bylo možné postihnout takové jednání jako trestný čin křivé výpovědi. V opačném případě by dané sankcionování představovalo nepřípustné donucování k pravdivé výpovědi, jež by bylo porušením zásady zákazu sebeobviňování.¹¹

Výše uvedený názor vyslovil Nejvyšší soud například ve svém rozhodnutí sp. zn. 7 Tdo 1515/2018 ze dne 16. 01. 2019, ve kterém rozhodoval o dovolání obviněného, jenž se měl dopustit spáchání přečinu křivé výpovědi dle ustanovení § 346 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „**Trestní zákoník**“), tím, že uvedl jako svědek nepravdivou svědeckou výpověď ohledně svého protiprávního jednání, ačkoli byl řádně poučen o svém právu odepřít výpověď. Nejvyšší soud v dané věci uvedl, že „[s]kutečnost, že pachatel trestného činu vyslýchaný jako svědek v trestní věci obviněného a vypovídající nepravdu o svém trestném činu byl řádně poučen o právu odepřít výpověď, má jen procesní význam v tom směru, že takovou výpověď nutno považovat za důkaz výpo-

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 1223/2016-II. ze dne 08. 12. 2016 a rovněž rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 7/2007 ze dne 21. 02. 2007.

¹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Tdo 1374/2015 ze dne 27. 01. 2016.

vědění svědka podle § 89 odst. 2 a § 97 a násl. tr. ř. Nemá však hmotněprávní význam v tom směru, že se takovýto pachatel dopouští přečinu křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku podle § 346 odst. 2 tr. zákoníku.“ Z uvedeného vyplývá, že se osoba nemůže dopustit trestného činu křivé výpovědi, jestliže uvádí nepravdivé či zkrslující údaje o jím spáchaném trestném činu. Pokud by však nepravdivé informace nesouvisely s jejím protiprávním jednáním, lze takovou výpověď postihnout v souladu s Trestním zákoníkem.

Z tohoto důvodu je nezbytné, aby orgány činné v trestním řízení u osoby stíhané pro spáchaní trestného činu křivé výpovědi, jež spočívá v nepravdivém popsání okolností spáchaní jejího protiprávního jednání, v první řadě posoudily jako předběžnou otázku dle ustanovení § 9 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, skutečnost, zda tato osoba není sama pachatelem, případně účastníkem, předmětného trestného činu. Pokud by se prokázala účast takové osoby na vyšetřovaném trestném činu, nemohla by pak být tato osoba trestně odpovědná za uvedený trestný čin křivé výpovědi.¹²

Stejný princip uplatnil Nejvyšší soud i ve vztahu k trestnému činu krácení daně, poplatku a obdobné povinné platby dle ustanovení § 240 Trestního zákoníku. Dle jeho názoru nelze „zatajení příjmu, docíleného pachatelem trestným činem, v daňovém přiznání a neodvedení daně z takového příjmu [...] posuzovat jako zkrácení daně podle § 148 tr. zak.,¹³ neboť pachatel by se tak nepřítmo nutil k oznámení své vlastní trestné činnosti, což je v rozporu se zásadou, že k doznání nesmí být obviněný donucován žádným způsobem.“¹⁴ Za těchto podmínek se tak pachatel nemůže dopustit trestného činu krácení daně a být za něj sankcionován. Opačný postup by představoval nezákonné donucování k doznání a vystavení se tak nebezpečí trestního stíhání pro prvotní protiprávní jednání (např. neoprávněné podnikání nebo lichva), ze kterého pachateli vyplynul příjem, z něhož neodvedl povinnou platbu.¹⁵

Na rozdíl od výše uvedeného případu však byla Nejvyšším soudem odmítnuta námitka obviněného, který se domáhal vyslovení nepřipustnosti trestního stíhání pro trestný čin legalizace výnosů z trestné činnosti, a to z důvodu, že stíhání osoby za jednání, kterým se snažila zakrýt své jiné protiprávní jednání, představuje dle názoru obviněného nezákonné donucování k vlastnímu přiznání, jež porušuje zásadu zákazu sebeobviňování. Nejvyšší soud uvedenou argumentaci obviněného nepřijal s poukazem na skutkovou podstatu trestného činu legalizace výnosů z trestné činnosti, kdy tato skutková podstata neobsahuje jako svůj znak povinnost doznat se ke spáchaní předchozího protiprávního konání. Cílem této skutkové podstaty je oproti tomu „postihnout jednání, které navazuje na předchozí trestnou činnost stejné či jiné osoby, přičemž

¹² Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 11 Tdo 184/2008 ze dne 11. 11. 2008.

¹³ Pozn.: Ke dni vydání uvedeného rozhodnutí Nejvyššího soudu byl trestný čin krácení daně, poplatku a obdobné povinné platby upraven v ustanovení § 148 trestního zákoníku v tehdy platném znění.

¹⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 10 To 369/2004 ze dne 21. 12. 2004 (R 30/2006 tr.).

¹⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 2 Tzn 80/97 ze dne 24. 09. 1997 (R 41/1998 tr.).

*toto (další) jednání spočívá právě v legalizaci věci nebo jiného majetkového prospěchu (jiných majetkových hodnot), které byly předtím získány trestným činem. Citované ustanovení tedy v sobě obsahuje pouze zákaz takového jednání.*¹⁶ Pokud vyjdou najevo okolnosti prokazující, že prověřovaná osoba spáchala uvedený trestný čin, děje se tak bez aktivní součinnosti pachatele, a tedy bez porušení zásady *nemo tenetur*.

4. Dobrovolné poskytnutí důkazu obviněným

Nejvyšší soud se rovněž v několika případech zabýval aplikací zásady zákazu donucování k sebeobviňování ve vztahu k důkazům, které byly předloženy z vlastní iniciativy osobou, vůči které probíhalo trestní řízení. Těmito důkazy byla například videonahrávka dobrovolně vydaná policejnímu orgánu jedním z obviněných, na které bylo zachyceno napadení poškozeného.¹⁷ V další věci se jednalo o sdělení nových okolností obviněným během podání vysvětlení, kdy uvedl, že disponuje vysvědčením, kterým chtěl prokázat studium na dané střední škole, přičemž tato listina byla padělkem vytvořeným samotným obviněným.

V návaznosti na výše uvedené případy Nejvyšší soud konstatoval, že právo na obhajobu je jedním ze základních a nezpochybnitelných práv obviněného, jež zahrnuje právo vyjádřit se ke všem skutečnostem kladených mu za vinu, uvádět okolnosti a důkazy, činit návrhy a podávat žádosti a opravné prostředky či dokonce právo nevypovídat. I přesto má však toto právo své „meze, které nemohou být překročeny právě spácháním dalšího trestného činu“, ¹⁸ jako k tomu došlo v případě padělání vysvědčení, jež mělo prokázat skutečnost, že obviněný na dané škole studoval. V takovém případě nelze mluvit o porušení zásady zákazu sebeobviňování, pokud policejní orgán využil dobrovolně předložené vysvědčení, které bylo zfalšované obviněným, jako důkaz o spáchání trestného činu padělání a pozměňování veřejné listiny.

Ke stejnému závěru dospěl Nejvyšší soud rovněž ve svém rozhodnutí sp. zn. 6 Tdo 1246/2018 ze dne 25. 10. 2018, ve kterém soud uvedl, „že s ohledem na to, že sám obviněný předmětnou nahrávku ze své vůle svěřil orgánům činným v trestním řízení k dalšímu použití (viz výpovědi svědků policistů, kteří o jejím pořízení při setkání s obviněným neměli žádnou vědomost), není možno její následně užití pokládat za rozporné pro porušení zákazu sebeobviňování.“

Z výše uvedeného vyplývá, že zásadu *nemo tenetur* nelze použít na předměty či informace vydané či sdělené obviněným zcela dobrovolně bez jakéhokoli nátlaku či donucení ze strany orgánů činných v trestním řízení, i když tyto předměty či informace mohou být později v rámci trestního řízení použity proti samotnému obviněnému. Komentovaná zásada se vztahuje toliko na důkazy získané od obviněného pod nátlakem či hrozbou sankce. Pokud je však obviněný poskytne dobrovolně, nelze následně

¹⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 11 Tdo 652/2008 ze dne 08. 07. 2008.

¹⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 1246/2018 ze dne 25. 10. 2018.

¹⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Tdo 937/2011 ze dne 24. 08. 2011.

argumentovat zásadou zákazu sebeobviňování za účelem znemožnění jejich dalšího použití proti obviněnému v trestním řízení.

5. Závěr

Nejvyšší soud interpretuje zásadu zákazu donucování k sebeobviňování v drtivé většině případů v souvislosti se spácháním trestné činnosti, přičemž jeho hlavní pozornost je věnována zejména limitům této zásady. Při posuzování tohoto principu Nejvyšší soud vychází z judikatury Ústavního soudu, kterou velmi často ve svých rozsudcích cituje, čímž je zajišťováno jednotné a kontinuální pojetí dané zásady.

Kromě mezi zásady *nemo tenetur* se Nejvyšší soud zabývá ve svých rozhodnutích i specifickými případy, mezi které patří například uplatnění této zásady ve vztahu k trestnému činu křivé výpovědi a dobrovolnému vydání důkazu, jenž byl následně použit vůči samotnému obviněnému. Jak je uvedeno výše v příspěvku, Nejvyšší soud v první ze zmiňovaných situací konstatoval, že osoba vypovídající o svém jednání, jež je protiprávní, může uvádět nepravdu či zamlčet jisté skutečnosti, které by vedly, či mohly vést, k zahájení trestního stíhání vůči ní či by představovaly důkaz proti ní v rámci již probíhajícího trestního řízení. Zásada zákazu sebeobviňování se proto neomezuje pouze na možnost odepřít výpověď jako takovou, ale zahrnuje v sobě možnost pachatele vypovídat nepravdu, aniž by mohl být stíhán za trestný čin křivé výpovědi. Uvedené se aplikuje jak na osobu v postavení obviněného, tak na osobu v postavení svědka.

V druhém z komentovaných případů se naopak Nejvyšší soud přiklonil na stranu orgánů činných v trestním řízení, kdy nepřijal argument obviněného, že jím dobrovolně poskytnuté dokumenty, záznamy či informace nelze použít jako důkazy proti němu samotnému. Ačkoli právo na obhajobu je jedno z esenciálních práv obviněného, nelze se však jeho výkonem dopustit dalšího trestného činu. Takové jednání má být potrestáno v souladu s Trestním zákoníkem, neboť dle názoru Nejvyššího soudu uvedeného v rozhodnutí sp. zn. 3 Tdo 937/2011 ze dne 24. 08. 2011 vyvíjí v daném případě sám obviněný aktivní činnost vykazující znaky trestního činu, pro který je stíhán, a tudíž tak pokračuje v trestné činnosti. Rozdíl oproti výše zmiňovanému trestnému činu křivé výpovědi, za který pachatel nemůže být stíhán, pokud se vyjadřuje ke svému protiprávnímu jednání, pak spočívá v tom, že v uvedeném případě je pachatel pouze pasivním subjektem, jenž pouze trvá na své výpovědi.

Na základě provedených rešerší lze na závěr shrnout, že judikatura Nejvyššího soudu v otázce použití zásady zákazu donucování k sebeobviňování není nikterak rozsáhlá, přičemž se zaměřuje pouze na několik stěžejních témat, jež rozebírá tento příspěvek výše.

POUŽITÁ LITERATURA

- *Bröstl, A., Holländer, P. (eds.)* Cesare Beccaria. O zločincích a trestoch. Bratislava: Kalligram. 2009. s. 67
- *Čep, D.* Nad možností uplatnění principu nemo tenetur v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck. 2017. sv. 2. s. 48 an.
- *Holländer, P.* Příběhy právních pojmů. Plzeň: Aleš Čeněk, a.s. 2017, s. 165
- *Holländer, P.* ‚Zrod a současnost principu nemo tenetur se ipsum prodere‘ [2017] 156(2) *Právník* 89-113.
- *KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.* Evropská úmluva o lidských právech: komentář. Praha: C. H. Beck, 2012.
- *Malý, J.* Problémy vybraných zajišťovacích institutů v trestním řízení vedeném proti právnické osobě. *Trestněprávní revue*. Praha: C. H. Beck. 2019. sv. 3. s. 53 an.
- *MATES, P. a PÚRY, F.* *Zákaz nucení k sebeobviňování*. Bulletin advokacie. [online], 3/2019. Praha [cit. 2020-05-17]. ISSN 1805-8280. S. 7–13.
- *Morávek, J.* Ochrana osobních údajů podle obecného nařízení o ochraně osobních údajů (nejen) se zaměřením na pracovněprávní vztahy, Praha: Wolters Kluwer. 2019. s 420.
- *Musil, J.* Zákaz nucení k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare). *Kriminalistika*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. 2009. sv. 4
- *Prášková, H.* Princip nemo tenetur v kontrolním procesu. *Správní právo*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. 2012. sv. 5. s. 283 an.
- *Púry, F. in Šámal, P. a kol.* *Trestní řád. Komentář*. I. díl. 5. vydání. Praha: C. H. Beck 2005
- stanovisko odboru veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra č. 3/2018 ze dne 10. října 2018 – Kontrola jako postup před zahájením správního řízení,
- *Zdeněk Kühn*. *Z. Aplikace práva ve složitých případech*. K úloze právních principů v judikatuře. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, s. 208.

POUŽITÁ JUDIKATURA

- Evropský soud pro lidská práva – *Allen v. Spojené království* (stížnost č. 48539/99)
- Evropský soud pro lidská práva – *Bykov v. Rusko* (stížnost č. 4378/02).
- Evropský soud pro lidská práva – *Funke vs. Francie* (stížnost č. 10828/84)
- Evropský soud pro lidská práva – *J. B. v. Švýcarsko* (stížnost č. 31827/96)
- Evropský soud pro lidská práva – *Jalloh vs. Německo* stížnost č. 54810/00
- Evropský soud pro lidská práva – *John Murray v. Spojené království* (č. 14310/88)
- Evropský soud pro lidská práva – *Magnus Gäfgen v. Německo* (stížnost č. 22978/05)
- Evropský soud pro lidská práva – *Murray vs. Spojené království* stížnost č. 14310/88
- Evropský soud pro lidská práva – *Saunders proti Spojenému Království* (stížnost č. 19187/91)
- Evropský soud pro lidská práva – *Telfner sv. Rakousko* (stížnost 33501/96)
- Krajský soudu v Brně sp. zn. 29 Af 37/2015
- Krajský soudu v Brně sp. zn. 30 Af 73/2014
- Krajský soudu v Brně sp. zn. 62 Af 15/2015
- Městský soud v Praze sp. zn. 5 A 130/2012
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 10 To 369/2004
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 11 Tdo 184/2008
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 11 Tdo 652/2008
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 2 Tzn 80/97
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 21 Cdo 1397/2006
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 21 Cdo 2368/98
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 21 Cdo 2678/2000
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 3 Tdo 1374/2015
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 3 Tdo 937/2011
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 4 Tz 7/2007
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 6 Tdo 1223/2016
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 6 Tdo 1246/2018
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 7 Tz 85/65
- Nejvyšší soud České republiky sp. zn. 8 Tdo 136/2019
- Nejvyšší soud USA – *Miranda vs. Arizona*

- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 1 Asf 58/2009
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 10 As 245/2016
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 2 As 254/2016
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 2 As 45/2010
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 3 As 118/2015
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 3 As 167/2014
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 4 As 143/2013
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 4 As 29/2016
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 4 As 75/2012
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 4 As 92/2018
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 5 As 158/2012
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 5 As 36/2018
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 5 As 1/2011
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 6 As 159/2014
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 6 As 230/2016
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 7 As 57/2010
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 8 Afs 17/2012
- Nejvyšší správní soud České republiky sp. zn. 9 Afs 33/2011
- Soudní dvůr EU – *Mannesmannröhren-Werke AG v. Komise* (T-112/98)
- Soudní dvůr EU – *Orkem v. Komise* (374/87, Recueil)
- Soudní dvůr EU – sp. zn. C-374/87
- Soudní dvůr EU – sp.zn. T-34/93.
- Ústavní soud České republiky sp. zn. I. ÚS 1849/08
- Ústavní soud České republiky sp. zn. I. ÚS 4642/12
- Ústavní soud České republiky sp. zn. I. ÚS 529/17
- Ústavní soud České republiky sp. zn. I. ÚS 671/05
- Ústavní soud České republiky sp. zn. II ÚS 255/05
- Ústavní soud České republiky sp. zn. II. ÚS 1736/17
- Ústavní soud České republiky sp. zn. II. ÚS 642/04
- Ústavní soud České republiky sp. zn. II. ÚS 89/04
- Ústavní soud České republiky sp. zn. II. ÚS 3140/18

- Ústavní soud České republiky sp. zn. III. ÚS 149/47
- Ústavní soud České republiky sp. zn. III. ÚS 1729/17
- Ústavní soud České republiky sp. zn. III. ÚS 3162/12
- Ústavní soud České republiky sp. zn. III. ÚS 528/06
- Ústavní soud České republiky sp. zn. III. ÚS 655/06
- Ústavní soud České republiky sp. zn. IV. ÚS 13/19
- Ústavní soud České republiky sp. zn. IV. ÚS 1249/2014
- Ústavní soud České republiky sp. zn. IV. ÚS 158/13
- Ústavní soud České republiky sp. zn. Pl. ÚS 29/2000
- Ústavní soud České republiky sp. zn. Pl. ÚS 30/10
- Ústavní soud České republiky sp. zn. Pl. ÚS 4/94

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1

<https://www.prf.cuni.cz>

ISBN (e-kniha): 978-80-7630-005-7